

Slovenská a latinská mariánska poézia. Hojne sa písala slovenská a najmä latinská náboženská poézia, ktorá sa venovala kultu Panny Márie. Mariánsku poéziu pestoval Ladislav BATORY (*Lilium vybornej víni, v dolinách vyšňovskej rozkvetajúci*, Trnava 1740), Konštantín HALAPI (*Myrias versuum* — Desäťtisíc veršov, Trnava 1735) a Martin PORUBSKÝ (*Lachrimae Marianae* — Mariánske slzy, Trnava 1740).

Veršovaná satirická náboženská polemika. Za zvláštnosť treba považovať veršovanú satirickú náboženskú polemiku (Juro RUDINEC: *Viry rímskej katolíckej spravodlivosť, bludu lutheránskeho falešnosť*, 1747).⁸

Veršovaná polemika divínskeho a balažskodarmotského kat. farára (1748—1755, 1755—1772) J. Rudinca (1720 Vysoká na Kysuciach — 1772 Balažské Ďarmoty) *Viry rímskej katolíckej spravodlivosť, bludu lutheránskeho falešnosť* útočí proti M. Lutherovi, reformácii a ev. kňazom (najmä proti S. Hruškovcovi). Reformácia nebola podľa autora potrebná, lebo sa nemala naprávať viera, ale mravy, ktoré chce pozdvihnúť i Tridentský snem (1563).

Veršované modlitby. Významnú zložku katolíckej barokovej náboženskej poézie tvorili veršované modlitby (Ján ABRAHAMFFY: *Knižka modliteb nábožných*, Trnava 1693, a *Holocaustum quotidianum* — Každodenná zápalná obeť, Viedeň 1695).

Ján Abrahamffy. Ján Abrahamffy (1662 Nové Mesto nad Váhom — 1728 Skalica), františkánsky kazateľ v Beckove (1690, 1698, 1700—1701), Kremnici (1691—1693, 1702), Hlohovci (1694—1695), Nižnom Šebeši (1696—1697), Košiciach (1699) a Skalici (1703—1708), bol nadaným barokovým spisovateľom. Významne rozvíjal najmä slovenský barokový básnický slovník. Z jeho tvorby sa zachovali tri diela: slovenská modlitebná knižka *Knižka modliteb nábožných*, latinská modlitebná knižka *Holocaustum quotidianum* a slovenský náboženský polemický spis *Fakule horíci o pravé cirkvi Kristove . . . svetlom svým hlúpy i sprostý rozum osvecujúci . . . zazžetá* (Brno 1700).

Knižka modliteb nábožných je prvá tlačená slovenská katolícka modlitebná knižka. Vychádza v ústrety náboženským potrebám širokých ľudových vrstiev. Obsahuje rozmanité prozaické i veršované modlitby (napr. ranné, večerné, vianočné a eschatologické modlitby). Inšpirovali ich nepokoje časy (turecké a protihabsburské stavovské boje), krikľavé neduhy v spoločenskom živote (nespravodlivá vrchnosť a podplatní sudcovia) a najmä zásady barokovej františkánskej zbožnosti: najhlbšia náboženská pokora a mystika. Mystické stotožnenie s Kristom má charakter svätého ľúbostného výtrženia a nadšenia a mystického ľúbostného zmyslového vzrušenia a opojenia. Aktuálne modlitby majú za námet vojnu a pokoj (*Modlitba za pokoj*), dobrého sudcu (*Modlitba sudcu pred súdom*) a spravodlivého úradníka (*Modlitba v úrade postaveného*). V eschatologických modlitbách o posledných veciach človeka a o posmrtnom živote sa exaltovane medituje o smrti, o poslednom súde, o večnom živote a o pekle.

K modlitbám autor priložil veršovaný dialóg — od stredoveku obľúbený „spor duše s telom“ (*Rozmluvaní duše s telom, domácim svým nepřitelem*) a štyri piesne (*I proč tento svět marný v slávě se honosí, Ach, volám ja k tobě, můj Kriste Ježíši, Ach, zlobiví hříšníci, co ste učinili a Na mysl vstupují ty dnové věci*). V dialógu i v piesňach sa zdôrazňuje myšlienka márnosti pozemského života a eschatologická myšlienka (*Rozmluvaní duše s telom, domácim svým nepřitelem*):

Mám mnoho štěstí v tom světě,
povolím jsi v mém životě.

Duše

Štěstí jest jako sklenice,
rozbije se, není více.
Aneb co vrtkavé kolo,
vrtíce se vždy okolo.
Na to se ty nespolehej,
než Boha vždy před sebou mej . . .

Verše sú slabičné (prevažne osemslabičníky), obratne komponované. Básnický štýl je jednoduchý, ľudový. Vyznačuje sa originálnymi a smelými barokovými obrazmi, metaforami, symbolmi, alegóriami, komparáciami, antitézami a deminutívami a plnými, vynachádzavými rýmami.

Holocaustum quotidianum je určené pre duchovné osoby. Obsahuje rozličné veršované modlitby a pobožnosti (*Precatio pro optata pace in regno Hungariae* — Modlitba za vytúžený mier v Uhorskom kráľovstve). Uplatňuje sa v nich františkánska kajúcnosť, odstup od svetskej márnosti a kult Márie a najmä Krista, stvárnený ako mystický ľúbostný vzťah medzi modliacim sa a adresátom modlitieb (*Quinque amantis animae suspiria ad quinque literas Nominis Jesu* — Päť vzdychov ľúbiacej duše k piatim písmenám Mena Ježiš). Verše sú slabičné (najmä osemslabičníky) alebo časomerné (predovšetkým elegické distichá), veľmi melodické. Básnický štýl má podobné vlastnosti ako v slovenskej modlitebnej knižke.

Nezvestná je Abrahamský slovenská zbierka žalmov *Žaltár* (Brno 1697). Zapríčinila autorovi veľa nepríjemností. Cirkevná vrchnosť dala náklad skonfiškovať, lebo ju nepredložil rehoľnej cenzúre a nemal na ňu „*imprimatur*“ (povolenie vytlačiť).

2

Svetská poézia

Žánre svetskej poézie. Svetská poézia pestovala staršie žánre, ale obohatila sa i o novšie žánre (najmä o žartovnú a ľúbostnú lyriku).

V latinskej poézii sa písala mravoučná, didaktická, občiansko-politická sociálna a predovšetkým príležitostná lyrika (epicediá, enkomiá a i.). Pozornosť si zaslúži aj epigram.

V poézii písanej po česky (slovakizovanou češtinou) sa uplatňovala príležitostná lyrika (epithalamiá a epicediá), historická a jarmočná veršovaná epika, didakticko-reflexívna, sociálna, vojenská, žartovná, satirická a najmä ľúbostná lyrika.

Latinská poézia. Latinská poézia mala v podstate rovnaký charakter ako v predošlom období. Vychádzala z humanistických a manieristických básnických princípov, pričom prehlbovala barokovú poetiku (najmä v lyrických epithalamiách a epicediách).

Mravoučná a didaktická poézia. Mravoučnú a didaktickú poéziu reprezentujú sentencie, epigramy a dlhšie básnické skladby (sentencie v pamätníčku Jána SIMONIDESÁ, 1724, Michala ROTARIDESÁ, 1736, Jób TRUSIUS: *Triga, centurias variorum epigrammatum circumvehens* — Trojka, vezúca okolo stotiny rozličných epigramov, Lipsko 1683, Michal KROMHOLC: *Epigrammatum liber unus* — Jedna kniha epigramov, Košice 1735, Konštantín HALAPI: *Epigrammatum moralium, aenigmatum ac tumulorum libri VII* — Sedem kníh

mravoučných epigramov, hádaniek a náhrobných nápisov, Trnava 1745, Juraj BAHIL: *Elegia joco-seria de pipa* — Žartovno-vážny žalospev o fajke, 1735, Ján PURGINE: *De vi electrica* — O elektrickej sile, Trnava 1746, Jozef BARTAKOVIČ: *Metallurgicon* — Báseň o dobývaní kovov, Trnava 1748).⁹

Jóh Trusius. Kniha epigramov zvolenského ev. farára J. Trusia (nar. v Ružomberku) *Triga, centurias variorum epigrammatum circumvehens* obsahuje veľmi vycibrenú poéziu.

Významná je i Trusiova básnická skladba *Statua in perennem mnemosynem virorum . . . erecta* (Socha . . . postavená na večnú pamiatku mužov, Lipsko 1687). Autor v nej žiari nad osudmi slovenských exulantov po tzv. mimoriadnych bratislavských súdoch (Ján Kalinka v Žitave, Ján Sinapius-Horčíčka v Halle, Jeremiáš Pilárik v Lešne a i.).

Konštantín Halapi. V zbierke piaristu a prievidzského kaplána Konštantína Halapiho (Alapi, 1698—1752) *Epigrammatum moralium, aenigmatum ac tumulorum libri VII* sú mravoučné epigramy (I.—V. kniha), hádanky (VI. kniha) a náhrobné nápisy (VII. kniha). V mravoučných epigramoch sa spracúva tematika náboženská (biblická) a najmä svetská (historická, antická a súveká). Halapiho humor, irónia a satira pranieruje rozmanité spoločenské neduhy, životné javy a charakterové defekty.

Básnik vyslovuje svoju nespokojnosť s vekom, v ktorom žije (*Aetas ferrea et plumbea* — Železný a olovený vek). Zamýšľa sa nad bohatstvom a chudobou (*Pauperis spes, timor divitis* — Nádej chudobného, strach bohatého) a nad mocou peňazí (*Pecuniae oboediunt omnia* — Všetko poslúcha peniaze). Vyčíta chyby rôznym stavom a povolaniam, ako sú študenti (*In studiosum vagabundum* — Na študenta pobehaja), advokáti (*Advocatus furis* — Advokát zlodej), zbojníci (*In latronem suspensum* — Na obeseného zbojníka), krajčíri (*In sartorem* — Na krajčíra) a šustri (*Sutoris oeconomia* — Šustrova hospodárnosť):

*Fiat ut oblongus parva de pelle cothurnus,
non dubitas unco tendere dente cutem.
Debueras vivum, sutor, traxisse juvencum,
sufficiat crepidis pellis ut ista tuis!*

(*Aby z maličkaj kože si urobil topánku veľkú,
krivými zubiskami rozťahnuť neváhaš ju.
Šuster, natahoval si mal už živého býčka,
aby aj na tvoje boty koža tá stačila ver!*)

Vdačným námetom Halapiho epigramov je i láska, ženy a manželstvo. Básnik sa na lásku díva so zhovievavým úsmevom (*Amans cur palleat* — Prečo milujúci bledne). O ženách vraví ironicky a mizogýnsky (*Quid mulier* — Čo je žena, *Mulieris arma, lingua* — Ženská zbraň je jazyk):

*Calce ferox sonipes, cursu lepus, ore molossus,
se cornu taurus protegit, ursu pede.
Concessit natura vaftris quae matribus arma?
Hae linguam, se se qua tueantur, habent.*

(*Kopytom bujný kôň, behom zajac, papulou psisko,
medvedica labou, rohom zas chráni sa býk.
Aké zbrane však dala príroda šibalským ženám?
Tieto majú jazyk, ktorým sa ubránia vždy.*)

Z charakterových defektov sa pozastavuje nad pýchou (*Ad superbum* — Na nadutca), lakomstvom (*In avarum* — Na skupáňa), tárajstvom (*In dicacem* — Na mnohovravného) a zlým kritizovaním (*In criticum* — Na kritika). Halapiho satirickému pranierovaniu neujde ani opilstvo a opilci (*Cur bibulis prostent oculi?* — Prečo majú opilci vyvalené oči?).

Originálne a poetické sú Halapiho hádanky (*Imago* — Obraz, *Lis* — Spor, *Ignis* — Oheň, *Clavis* — Kľúč, *Gibbosus* — Hrbáč). Hlavnú úlohu v nich hrá metaforická obraznosť, ako svedčí aj hádanka o obesencovi. Patrí k Halapiho frekventovaným témam o obesených zločincoch (*Suspensus* — Obesenec):

*Qui levis est reliquis, gravis est mihi sibilus aurae,
quae gravis est aliis, est mihi terra levis.*

(*Svišťanie vetra, čo ľahké je ostatným, mne je ver ťažké,
zem, čo je iným ťažká, ľahká zas veru je mne.*)

Originálne a poetické sú napokon aj Halapiho náhrobné nápisy. Majú fiktívny ráz a tematicky čerpajú z biblie, z histórie a najmä zo všedného života (*Epitaphium amici* — Pohrebný nápis priateľa, *Pueri ex arbore lapsi* — Chlapca, čo spadol zo stromu, *Bibuli submersi* — Utopeného pijana). Ani v tomto oddiele nechýba tematika o obesencoch, ktorá priam fascinuje Halapiho. Autor ju vedel pretaviť do pôsobivých lyrických básní (*Latronis penduli* — Visiaceho zbojníka):

*Me Zephyri mulcent, maculas lavat imber opacas;
corvus eram furax, sum modo factus olor.
Ridentes pansis irridet lingua labellis;
cedo meum, cupiat si quis adire, thronum.*

(*Vánky ma ovievajú, dážď omýva temravé škvrny,
zlodejským havranom bol som, labutou stal som sa už.
Čo sa mi смеjú, tých z otvorených úst vysmieva jazyk:
„Odstúpim svoj trón, ak len niekto chce nastúpiť naň.“*)

Halapiho mravoučné epigramy, hádanky a náhrobné nápisy sú napísané v dokonalom elegickom distichu. Prezrádzajú, že bol nadaným básnikom. V porovnaní s humanistickými epigramami sa Halapiho epigramy vyznačujú niekoľkými novými črtami. Prekračujú ich uzavretý tematický repertoár a vymaňujú sa z ich umeleckej strohosti. Uvádzajú nové, originálne témy a zdôrazňovaním poetickej obraznosti sa zaraďujú prevažne do lyrickej poézie. Formálne sa podobajú Martialovým epigramom. Lyrický charakter majú napokon aj poetické hádanky a náhrobné nápisy.

Juraj Bahil. Básnickú skladbu hrachovského ev. rektora (1722—1734) a čerenčianskeho ev. farára (1734—1739) Juraja Bahila (1689 Preluca — 1760

Píla) *Elegia joco-seria de pipa* neskôr voľne preložil neznámy prekladateľ, pričom elegické distichá premenil na dvanásťslabičný verš (*Tisíc sedmístého a tricetpátého v Kis-Honte se stalo cosi pametného*).

Bahilova skladba má charakter jarmočnej didaktickej poézie. Spomína sa v nej príbeh o dvoch tuhých fajčiaroch, ktorí zabili priateľa, lebo im nechcel požičať fajku. Príbeh je len zámenkou, aby autor vo väčšine skladby hovoril o škodlivosti fajčenia tabaku a fajky:

*Manželka prijati nechce políbení,
musí-li, tak temer hnedky má dávení.
Fajčárů dýchání více ještě smrdí,
než pes zdechlý, aneb jestliže kdo prdí.*

Občiansko-politická lyrika. Menšia pozornosť sa v latinskej poézii venovala básňam s aktuálnou spoločenskou a občiansko-politickou problematikou, napr. s motívmi sociálnymi (*Cur mundus militat nunc pro pecunia praedari, rapere* — Prečo teraz svet bojuje, aby lúpil, zdieral peniaze, spreď r. 1702, *Cantus de rusticis* — Pieseň o sedliakoch, začiatok 18. stor.), protivojnovými (Anton MEDŇANSKÝ: *Nonnulorum Europae regnorum cladēs a flagrantis incendio belli deplorantur* — Oplakávajú sa pohromy niektorých európskych kráľovstiev postihnutých bľiacim požiarom vojny, Košice 1735) alebo nábožensko-politickými (Daniel JESSENIUS: *Hungarico-Austriaco-Moravo-Bohemico-Saxonicum itinerarium* — Uhorsko-rakúsko-moravsko-česko-saský cestovný denník, Wittenberg 1701).

Báseň *Cur mundus militat nunc pro pecunia praedari, rapere* je sociálny sedliacky veršovaný lament (nárek). Vznikol ako paródia stredovekej piesne o svetskej márnosti, pominateľnosti a ničotnosti *Cur mundus militat sub vana gloria* (Prečo svet bojuje pod márnou slávou) od Jacopona da Todi (okolo 1236—1306).¹⁰ V lamente sa sedliaci sťažujú na nemecké (cisárske) vojská, ktoré ich zdierajú veľkými „porciami“ (daňami a poplatkami).

V piesni *Cantus de rusticis* sa sedliaci sťažujú na vojakov, ktorí ich lúpia a všelijako súžia.¹¹ Ostro sa stavajú proti vojne a vyslovujú túžbu po pokojnom živote:

*Ut vos huc malus genius tulit,
omnia miser rusticus perdit.
Rapitis, perditis, milites, cuncta,
sive profana sint, sive sint sancta.*

*Quanta non damna milites pagis,
quanta non nostris inferunt agris!
Ubi non seminant, strenue metunt,
nisi permiseris, jugulum petunt.*

*O quando finis erit malorum,
astra, pluetis fontem bonorum?
Veni, pax, rusticis, veni optata,
veni, pax, omnibus, pax adamata!*

(Keď si zlý duch sem poslat vás zmýšlel,
sedliak úbohý o všetko prišiel.
Lúpate, ničíte všetko, vojaci,
či sú to bár svetské, bár sväté veci.

Aké vojaci našim dedinám,
aké pohromy nenesú poliam!
Kde nič nezasejú, tam horlivo žnú,
ak to nedovolíš, za krk ta schmatnú.

Ó, kedy bude koniec nešťastiam,
hviezdy, sprchnete prameň dobra nám!
Príď, pokoj, sedliakom, príď vytúžený,
príďže, pokoj, všetkým, pokoj milený!

Anton Medňanský. Báseň baróna A. Medňanského *Nonnularum Europae regnorum clades a flagrantis incendio belli deplorantur* sa delí na paragrafy, listy a elégie. Básnik na rozkaz boha Merkúra cestuje po Európe a všade vidí krajiny spustošené vojnou (Karpaty, Poľsko, Nemecko, Francúzsko, Itália a Uhorsko). Volá bohov a vladárov na pomoc. Dúfa, že bojujúci vodcovia sa napokon zmieria. V básni sa napodobňuje antická poézia (elegické distichon, mytologické bytosti). Badat' v nej zvýšený záujem o panónsku vlast (odvodzovanie Slovákov od Jazygov).

Daniel Jessenius. Básnická skladba D. Jessenia (nar. 1675 Jaseno) *Hungarico-Austriaco-Moravo-Bohemico-Saxonicum itinerarium* je napísaná vo vybrúsenom elegickom distichu. Sústreďuje sa na základe niekoľkých skromných dát z autorovej cesty do Wittenbergu na geografické etymologizovanie a nábožensko-politické reflexie, ktoré sú neraz satiricky vyhotené.

Parafrázy a ohlasy stredovekej vagantskej poézie. Z tohto obdobia sa zachovali aj ojedinelé parafrázy alebo ohlasy stredovekej vagantskej poézie, najmä pijanskej (*Quicumque vult esse frater* — Ktokoľvek chce byť bratom, 1685).¹²

Príležitostná lyrika. Latinská príležitostná lyrika sa vyznačovala vyspelou básnickou technikou a barokovou poetikou, ale prevažne bola konvenčná, myšlienково i formálne priemerná (Ján JURKOVIČ, František BILECKÝ, Jozef BARTAKOVIČ, Matej BEL a i.). Týka sa to predovšetkým oslavných enkomií (Ján MARCI, Krištof PARŠCHITZIUS, J. JURKOVIČ, Samuel CORYLLI, Mikuláš HRABOVSKÝ, Daniel JESENSKÝ, Ján KORNELI, Ján GLOSIUS st., Ján LÁNY). Umeleckejšie vyznievali emocionálne epithalamiá (Peter František ROY, Ján REZIK, Juraj BUCHHOLTZ st.) a epicediá (Martin DUBOVSKÝ, Eliáš LADIVER ml., Ján REZIK, J. BUCHHOLTZ st.).

Slovenská poézia. Slovenská poézia písaná po česky (slovakizovanou češtinou) sa zdarné vyvíjala i v tomto období. Uplatňovala sa v nej naplno baroková poetika, čo dokumentujú všetky poetické žánre (lyrika príležitostná, didakticko-reflexívna, ľúbostná a i.).

Príležitostná lyrika. Slovenská príležitostná lyrika nadobudla ďalší rozmach. Pestovala zväčša priemerné enkomiá (Ján BARTHOLOMAEIDES: *Od klena máš své pekné meno*, 1747) a predovšetkým epithalamiá (Matej BEL: *Blahoslavený jest, kdo se Pána bojí*, 1706, *Dvě sestry pod nebem sou velmi spanilé*, 1726; *Magdalena*, 1709) a epicediá (Jeremiáš NICLETIUS: *Ach, jak velký zármutek byl jest nás obličil*, 1708, M. BEL: *Kam se bereš, ach, kam, bratre můj premilý*, 1708; *V skutcích i v bytnosti, Bože nejdívnejší*, 1709, Michal ZIMÁNI: *Kdež jest žádost naše, ó bratre Grundeli*, 1713).¹³

Epithalamiá a epicediá. Mnohé epithalamiá a epicediá sa vyznačujú básnickou invenciou v obsahu i forme (Daniel JESSENIUS, Juraj JAMRIŠKA, Ján GLOSIUS st., Michal HOLKO a najmä Daniel SINAPIUS-HORČIČKA st.).

Umeleckejšie koncipované epithalamiá majú vtipnú pointu (D. JESSENIUS: *Lepší jest dvoum nežli samému, a nežli dvoum lepší jednému*, 1708).¹⁴ Predstavami i básnickými obrazmi pripomínajú súveku ľúbostnú lyriku (Juraj JAMRIŠKA: *Fík vypustil listí, přišel žádaný čas*, 1737).¹⁵

Epicediá sú vcelku barokovo emocionálnejšie a patetickejšie. Niektoré sú blízke ľúbostnej lyrike, pričom majú ráz nárekov plačiek (Ján GLOSIUS st.: *Carmen lugubre — Žalostná pieseň*, 1707, Michal HOLKO: *Symbolum doloris et amoris — Vyznanie bolesti a lásky*, 1719; *Srdečné a velmi žalostivé slzy*, 1700).¹⁶

Daniel Sinapius-Horčička st. Veľmi poeticky vyznievajú epithalamiá a epicediá, ktoré písal Daniel SINAPIUS-HORČIČKA st. (epithalamiá *Podte, panny pannonské*, 1682, *Samotnosti proměna dvouh slavných osob*, 1687, epicedium *Žáden kříž není sám, kříž kříži ruku dává*, 1682).¹⁷ Poukazujú na to, že básnik venoval veľkú starostlivosť zvukovej stránke jazyka.

V epithalamiu *Podte, panny pannonské* sa sociálne motivuje oslava cností chudobnej nevesty:

*Chudina v kúte stojí,
žáden o ni nestojí.
Ale nedbajte nic na to,
svet jest hlúpý, zlato-blato.*

*Kdy ste v ctnostech bohaté,
nech jsú jiné rohaté.
Bůh vás, verte mi, nemine,
jiných jak mšla štěstí zhyne.*

Epicedium *Žáden kříž není sám, kříž kříži ruku dává* napísal autor na smrť svojej sestry. Medituje o nevyhnutnosti smrti:

*Neb jak krok za krokom, tak jedou za rokom roky,
jsou naše z dne na deň bližší ku hrobu skoky.*

Písne jarní. Od ostatnej piesňovej produkcie sa svojím zameraním odlišuje piesňová zbierka *Písne jarní* (Žilina 1683). Obsahuje štyri piesne, ktoré zložili českí autori (*A již přišel čas, sloužící k radosti, Hospodářům a sedlákům k potěšení složená — Probuďte se, nedbali, Aj již radostné léto nastává, Oznamující, jakých pokrmů v roce užívají — Pominuly nám slepice*). Iba pri prvej je poznamenané: Složená od V. Elama Ze.

Prvé tri piesne tvoria spoločnú skupinu. Podobnými, ale i odlišnými motívmi zobrazujú radosť z odchodu zimy a príchodu jari. Oslavujú prebudenú prírodu, tvorstvo a prácu.

Pieseň *Pominuly nám slepice* je žartovná veršovaná skladba o tom, „aké kedy pokrmy se v roku užívajú“. Básnik podáva zaujímavý a pestrý zoznam jedál, ktoré sa vyskytovali na stoloch sedliakov a najmä mešťanov v zime, na Veľkú noc (na jar), na sv. Jána (v lete) a v jeseni (slepice, bēlice, kyselo, jahody, raky, stēvle, mřeníky, husy, višně, morušky, huby a i.). Má na mysli aj chudobu.

Historická veršovaná epika. V slovenskej historickej veršovanej epike (piesne a básne) sa spracúvala prohabsburská tematika (*Ach, oplakávam te, krajina uherská*, po r. 1703) a najmä prokurucká a protihabsburská tematika (*Threnodia de Sigismundo Zimmermann* — *Žalospev o Žigmundovi Zimmermannovi*, 1687, politická alegória *Anagramma Slavicum* — *Slovenský anagram*, 1703, *Píseň — Škodou velikú poznala uherská krajina*, 1704, *Summovné vypísání války a rebellie Rákóczi Ferencza II.*, po roku 1711).¹⁸

Báseň *Ach, oplakávam te, krajina uherská* má charakter lyrickej polonáboženskej piesne. Neznámy autor obviňuje zápalisto kacírov (kalvínov, ariánov a luteránov), že zapríčinili zahynutie slávy Uhorska.

Veršovaná skladba *Threnodia de Sigismundo Zimmermann* je epicko-reflexívna báseň s prvkami jarmočnej poézie (úvodná apostrofa poslucháčov a záverečné zdôraznenie príkladnosti vyrozprávaného príbehu). Námetom básne je poprava prešovského senátora Žigmunda Zimmermanna v čase tzv. prešovských jatiek (poprav Thökölyho prívržencov na príkaz generála Čaraffu, 1687). Neznámy autor zobrazil s barokovou naturalistickou duševný stav človeka pred smrťou (Zimmermannova rozlúčka so svetom) a najmä Zimmermannovu popravu.

Pozoruhodná je epigramatická báseň *Anagramma Slavicum*, ktorú napísal neznámy prívrženec Rákócziho povstania a odporca cisárskej strany. Báseň má alegorický význam (anagram, t. j. tie isté hlásky s iným významom: rak oči — Rákóczi, orlica — nepriateľskí cisárski Habsburgovci, ale i, pomocné Poľsko, lev — priateľské Francúzsko):

*Rak oči jest dostal, pod nebem již lítá
a tú hroznú orlici tými slovy vítá:
„Vítej, milá orlice, potupnice raků,
nemáš k polapení nás takých hustých saků.
Dostal jsem již křídla od lva, od orlice,
nežádám již bydlet v tesných dírách více.“*

V piesni *Píseň (Škodou velikú poznala uherská krajina)* sa opisuje porážka kuruckých vojsk Františka II. Rákócziho nemeckými cisárskymi vojskami pod velením Siegberta Heistera. Bitka sa odohrala pri Trnave. Hlavným hrdinom je kurucký veliteľ Ladislav Ocskay a sedmohradské knieža Rákóczi, ktorého chceli uhorskí páni zajať.

Veršovaná skladba *Summovné vypísání války a rebellie Rákóczi Ferencza II.* má epický charakter. Neznámy autor, Rákócziho prívrženec, v nej opisuje úspešné boje kurucov proti cisárskym vojskám, ale aj ich porážku v r. 1711. K Rákócziimu sa pridali „kondáši, pastíri, páni, slavní uherskí zemani“. Kuruci dobyli Tokaj, Bystricu, Štiavnicu, Kremnicu, Zvolen a Levice, ale získané pozície stratili „v druhej bitke trnavskej a v tej slávnejšej trenčanskej“. Po víťazstve cisárskych vojsk pod velením generála Pálffyho sa kuruci dali na ústup.

Jarmočná veršovaná epika a lyrika. Z jarmočnej veršovanej epiky a lyriky sa zachovalo veľmi málo textov (*Historia o hrozném a strašlivém zkazení slavného, všudy po světě vyhlášeného mesta židovského Jeruzalema*, 1685, *Píseň horlivá, všem pokání činícím hříšníkům k spasení užitečná*, 1749).¹⁹

Historia o hrozném a strašlivém zkazení slavného, všudy po světě vyhlášeného města židovského Jeruzalema spracúva biblický námet (spustošenie Jeruzalema). Je to vlastne preklad nemeckej a latinskej pôvodiny „v slovenské od Jiríka Buehholza“, batizovského ev. farára.

Didakticko-reflexívna lyrika. V slovenskej didakticko-reflexívnej lyrike existovali už ako samostatné básnické žánre veršované mravoučné proverbiá, aforizmy, gnómy, sentencie, maximy a epigramy (*Ecclesiasticae r. catholicae orationes cum psalmis Slavico translatae* — Rímsko-katolícke cirkevné kázne so žalmami v slovenčine preložené, rozhranie 17.—18. stor.?). Z nich a paralelne s nimi sa vyvíjali didakticko-reflexívne mravoučné básne, ktoré mali kratší rozsah (*Pověst o pokoji v světě se zjevuje*, 1744, *Smrtonoš nyní spí a na ten čas mlčí*, 1745, *Milostným pannám teď slunce též příznivě svítí*, 1745) alebo sa rozrastali do obširných básnických skladieb (Peter CSATÁRY: *Štěstí a neštěstí zrkadlo* — preklad z maďarčiny, 1740).²⁰

Z mravoučne (niekedy sociálne) zameraných sentencií, aforizmov a epigramov (vlastne paralelne veršovaných parafráz latinských sentencií, prísloví a pod.) zborníka *Ecclesiasticae r. catholicae orationes cum psalmis Slavico translatae* sa ozývajú reminiscencie na ľudovú skúsenosť a múdrosť (Malý Janík od veľkého učí se fahati jarmo, Častokrát po zvade bývá bitka kačková, kyjová, Dva psi pri jednom koštiali nemohú byť žádnú chvíli) a najmä na školskú lektúru (Kdo od osla k volu ide, ten sám volem zůstati chce, Nedej se nikdy zvěsti pre blyštíce se bohatství, Pre milost, k tomu i dar).

Básne *Pověst o pokoji v světě se zjevuje*, *Smrtonoš nyní spí a na ten čas mlčí* a *Milostným pannám teď slunce též příznivě svítí* reprezentujú polofudovú „kalendárovú“ poéziu. Spracúvajú mierovú tematiku, pričom v druhej a tretej básni sa ozýva aj ľúbostný tón. Najpozoruhodnejšia z nich je báseň *Smrtonoš nyní spí a na ten čas mlčí*, v ktorej sa zdôrazňuje, že v pokoji prekvitá umenie (hudba) a remeslá (ševcovstvo, krajčírstvo a i.), ale i láska.

Peter Csatáry. *Štěstí a neštěstí zrkadlo* od Petra Csatáryho je knižočka, podľa ktorej sa vraj dá zistiť, či človeka dnes alebo zajtra čaká šťastie alebo nešťastie. Stačí ihlou pichnúť medzi jej ľubovoľné strany a tam otvoriť knižku, kde je už pripravený veršík vyslovujúci, čo má človek očakávať.

Ostatné poetické žánre. Z ostatných poetických žánrov sa v slovenskej poézii pestovala sociálna, vojenská, žartovná, satirická a predovšetkým ľúbostná lyrika. Dokladajú to celé texty piesní alebo básní a najmä incipity piesní alebo básní. Bola to okrem niekoľkých výnimiek anonymná poézia. V porovnaní s ostatnými žánrami (príležitostná, historická a didakticko-reflexívna poézia), ktoré reprezentujú umelú poéziu, sociálna, vojenská, žartovná a ľúbostná lyrika predstavuje umelú, polofudovú a ľudovú poéziu, pričom badať i vzájomné vplyvy. Pravda, podľa incipitov je niekedy ťažké určiť, či ide o polofudovú alebo ľudovú poéziu.

Sociálna a vojenská lyrika. Sociálna a vojenská lyrika sa zapisovala zriedkavo (polofudová študentská sociálna pieseň *Dina, dina, Rusnaci*, prvá polovica 18. stor., incipit ľudovej vojenskej piesne *Na vojnu puojdem*, koniec 17. stor.).

Pieseň neznámeho študenta o rusniackých a slovenských sedliakoch *Dina, dina Rusnaci* je sedliackym lamentom, v ktorom sa zdôrazňuje moment vykorisťovania, ale pieseň vcelku vyznieva optimisticky.

Žartovná a satirická poézia. Viac sa zaznamenávala žartovná a satirická poézia.

V žartovnej poézii to boli predovšetkým incipity umelej, pololudovej a najmä ľudovej lyriky, neraz naturalistického a lascívneho charakteru (*Nerada robila, Na peci garnušek hluchý*, koniec 17. stor., *Pomalú s ňú, bo je stará, Slúžila sem u masára tri letá, Kričala, volala na ulici*, začiatok 18. stor., *Treba knezom, Co nám naši reknú*, 1730, *Lila moja, Lila*, rozhranie prvej a druhej polovice 18. stor.). Zápis celého textu je ojedinelý (ľudová pieseň *Gazda náš, gazda náš, drž nám dobre krpce*, 1720?).

Satirická poézia bola umelá. Zachovali sa z nej celé texty. Ide o poéziu adresnú (*O Grman Danielovi*, 1726, *Vítez, král, gazdovský regent, philosophus*, asi 1740) alebo makarónsku (*O slováckém Uhrovi*, okolo 1710). Adresný charakter má i erotický lascívny paškvil (Jakub KRIVÁNSKY: *Krátká chronika o jednej vdovici*, 1681).²¹

Satirická báseň *O Grman Danielovi* má miestami charakter paškvilu. Vysmieva sa myjavskému evanjeličkémú kňazovi Danielovi Krmanovi ml., najmä jeho menu (grman — znetvorená slivka), duchovnej činnosti (biskupská hodnosť, hádky s pietistami, reformy obradov, posviacka kuruckých zástav) a životným osudom (blúdenie po Spiši po potlačení rákócziovského povstania). S veľkou záľubou medituje predovšetkým o Krmanovom blahobytnom živote v Žiline. Neznámy autor (pravdepodobne trnavský jezuita) mystifikuje čitateľov, lebo píše satiru pod menom kazateľa Jána Peťku, ktorého vraj Krman vyhnal z myjavskej fary a urobil „školníkom“ v Prietrži (1711).

Báseň *Vítez, král, gazdovský regent, philosophus* predstavuje satirický epigram na pruského kráľa Fridricha II. (1740—1786). Vysmieva sa z kráľovho manželského života:

Vítez, král, gazdovský regent, philosophus,
v písmech dokonálny, poeta, musicus.
Škoda, že není muž, jakž jest boží zmysel:
královnej tovariš toliko — ne manžel . . .

Báseň *O slováckém Uhrovi* je maďarsko-slovenská protikurucká satira. Ironizuje kuruckého husára, ktorý v Rákócziho vojne chodieval až na Moravu a do Rakúska, kde víťazne bral do zajatia kone, kravy, kozy a ovce. Keď ho gazda nepočastoval kyselicou, zbil ho palicou.

Erotický lascívny paškvil Jakuba KRIVÁNSKEHO (obesil sa v r. 1681) *Krátká chronika o jednej vdovici* má charakter jarmočných piesní. Obsahuje zlostný satirický útok opusteného milenca proti vdovici Dorote Šivej v Bialošnej ulici v Banskej Štiavnici, ktorá sa rada „frajovala“.

Lúbostná poézia. Najpopulárnejšia bola lúbostná poézia. Zachovali sa z nej predovšetkým incipity umelej, pololudovej a ľudovej lyriky (*Ja sem osamelá, Dobrá noc, má milá, Hanuš moja, Fortuno ctnostná*, koniec 17. stor., *Vdovy, vdovy, obe vdovy, za jednu mi srdce horí, Nerobže sa, devča, jelenem*, začiatok 18. stor., *Samas' biela bývala, Smutný slávik spívá, Bídny život, Marné utešeni*, 1730), ale aj jej prvé strofy (*Netráp, zrádná Venuše, Zústaň, komu chceš, má milá, Šuhajičku, holube*, 1730) i celé texty (*Mariš, Mariš, nebuď taka*, 1749, *Polovníci polujú, Gdze žes' bula, curus moja, Už je moje srdce v veľikém žalári, Asnáď umret musím pre vtáčka jedného, Sivé oči, sivé jako tá mrákava*, rozhranie prvej a druhej polovice 18. stor.).

Autori lyriky upadli do anonymity. Neraz to boli študenti (napr. pieseň *Mariš, Mariš, nebuď taka*).

Umelá lúboštná lyrika — alamódová lyrika. Už z incipitov a najmä z textov vidieť kvantitatívny vzostup umelej lúboštnej lyriky. Vyznačuje sa žánrovými a štýlovými diferenciami, ktoré z nej vydelili samostatný žáner: barokovú alamódovú lúboštnú lyriku.

Termín „alamódový“ je francúzskeho pôvodu (à la mode — podľa módy). Alamódovosť bola prejavom prejemného vkusu francúzskych salónov, v ktorých sa pestovala galantná konverzácia s duchaplnými frázami a módnymi slovami. Francúzsky alamódový životný štýl a kultúru napodobňovala už od začiatku 17. stor. ostatná európska šľachta, ale aj meštianstvo (termíny „alamode“, „alamodisch“ a pod.).

Alamódovosť sa v slovenskej lúboštnej lyrike prejavuje — okrem vyakcentovaného chápania lásky ako trýznivej bolesti — používaním cudzích, najmä románskych a latinských slov (amant, dáma, adio, končtovať, afekt, gustus, akomodovať, komendovať, oferovať, valedikovať a i.).

Slovenská alamódová lúboštná poézia vyjadrovala životný štýl a umelecký vkus šľachty a hlavne meštianstva, ktorí mali blízko k ľudovým vrstvám. Preto cudzie slová neraz paralyzovala ľudová poézia (lúboštné symboly a apostrofy — milý, šuhaj, dušička, srdiečko, sokolík, holubička, lastovička, hrdlička).

Repertoár alamódovej lúboštnej lyriky tvoria v tomto období prevažne lyrické lúboštné lamenty, najmä mužské monologické. Zobrazujú lúboštné túžby, vyznania, prosby, pochybnosti, trápenia, obavy z rozchodu a predovšetkým žiaľ zo straty milenky a rozlúčky (*Samas' biela bývalá, Netráp, zrádná Venuše, Zústaň, komu chceš, má milá*):

*Netráp, zrádná Venuše,
netráp srdce moje,
nebo ďalej nemôžem
znášet falše tvoje.
Vždycky raniš
a nezhojíš,
srdce odbíráš,
svoje ukrývaš,
moje trápiš, svoje trápiť nedáš.*

*Ach, má milá, čo myslíš,
že ma tak turbuješ?
Já jsem chorý, dobre viš,
však ma nelituješ.*

Ženské monologické lamenty obsahujú odmietnutie falošnej lásky, stratu lásky a rozlúčku (*Suhajičku holube*).

Dialogické lamenty spracúvajú námiet lúboštného vyznania a súženia (*Polovníci potujú*).

V alamódovej lúboštnej lyrike je veľký počet variantov obľúbených piesní. Niektoré sa tvorili už v tomto období, ale boli zapísané neskôr (najmä *Darmo myslíš, darmo túžiš, darmo se ty sužuješ, Bídny život, marní dnové, Amor, ó Amor, proč mne tak sužuješ, lebo miluj, lebo nechaj, zlý, neverný šuhaju, Težké žiti srdci němu, Ach, tyranko srdce něho, proč si mne tak ranila*, vyše desať variantov piesne *Já milujem, nesmím povídati*).

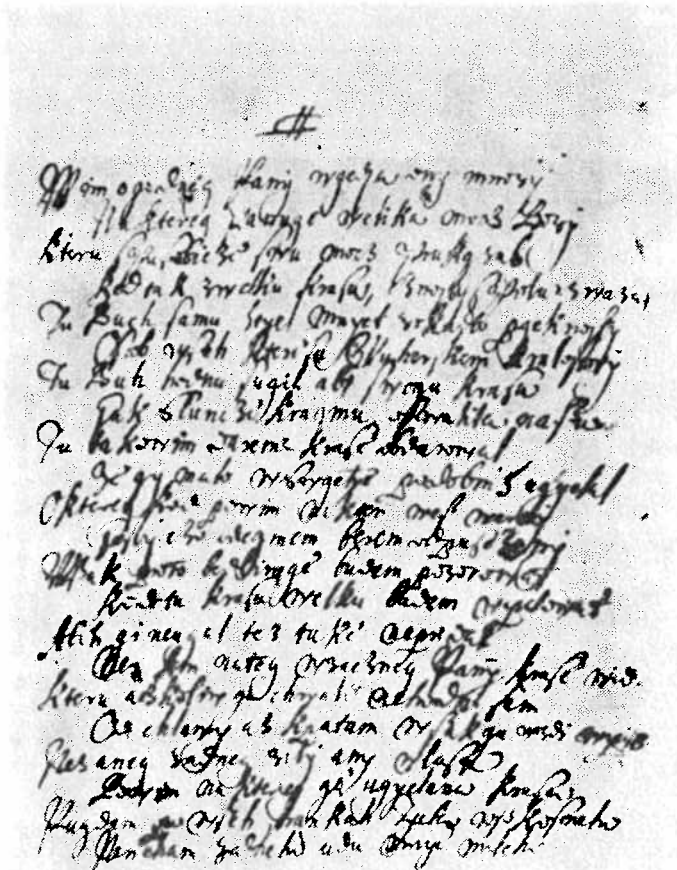
z národných slov: *šuhaj, dušička, srdiečko, sokolík, holubička, lastovička, hrdlička*; *amant, dáma, adio, končtovať, afekt, gustus, akomodovať, komendovať, oferovať, valedikovať* a i.

Pololudová lúboštná lyrika. Pololudová lúboštná lyrika reprezentuje predovšetkým symbiotickú pcéziu, v ktorej sa kombinujú prostriedky umelej a ľudovej poézie. Charakteristické sú lyrické lúboštné monologické i dialogické lamenty, v ktorých prevažuje ženský lamentačný živel s túžbou za milým, s nárekom nad stratou milenca a s citovou vzburou (*Asnáď umrel musím pre vtáčka jedného, Sivé oči, sivé jako tá mrákava, Už je moje srdce v velikém žalári*):

*Už je moje srdce v velikém žalári,
jako by ho úkol v medeném mažári.*

*Také mi je srdce ako skamenené,
mnoho razy neviem, či je ve mne živé.*

31. Štefan Ferdinand
Selecký:
Obraz panej krásnej
perem malovaný, 1701.

Lúboštné dialogické lamenty môžu mať i žartovný ráz. Vychvaľuje sa v nich napr. študentská galantnosť a prelietavosť (*Mariš, Mariš, nebuď taka*). Štefan Ferdinand Selecký, Medzi skvosty lúboštného poézie patrí veršovaná skladba Štefana Ferdinanda Seleckého (nar. okolo 1675 neďaleko Benátok alebo Trnavy?) *Obraz panej krásnej perem malovaný, ktorá má v Trnave svoje prebývaní* (1701).²²

Š. Ferdinand Selecký sa písal Stephanus Ferdinandus Szeleczy. O jeho živote sa zachovalo niekoľko neistých dát. Podľa vlastných slov v skladbe *Obraz panej krásnej perem malovaný, ktorá má v Trnave svoje prebývaní* pochádzal z Vlách (Talianska) a do Trnavy prišiel niekde od Benátok. V zime bol vrah v Španielsku. Ide však pravdepodobne o autor-skú štylizáciu, ktorá môže súvisieť s vplyvom nejakého talianskeho básnického textu (adaptácia obrazov predlohy v autorovej básnickej skladbe). Keďže často chodieval do Trnavy a dokonale ovládal slovenčinu (západoslovenské, trnavské nárečie), predpokladáme, že bol rodákom z okolia Trnavy alebo priamo z Trnavy. Študoval na právnickej fakulte v Trnave (okolo r. 1700). Pôsobil asi ako hospodársky úradník na majetkoch Juraja Bihariho v Trnave (1701).

PLAHTAM str. 127
* Lúboštnú veršovanú skladbu *Obraz panej krásnej perem malovaný, ktorá má v Trnave svoje prebývaní* napísal Selecký na počesť podporovateľky mladých básnikov Kataríny Carbortrany(?). Zdá sa, že predstava spanej Trnavčanky mu miestami splyva s predstavou krásnej trnavskej Univerzity (resp. vedy, ktorá sa na nej pestovala). Skladba môže byť teda čiastočne i lúboštnou alegorickou veršovanou skladbou.

Obsiahla skladba (332 versov) má v podstate trojčlennú kompozíciu (kratší úvod a obširnejšie jadro i záver). V prvej časti autor naznačuje cieľ skladby („vypisovanie“ veľkej krásy jednej peknej panej), v druhej sa sústreďuje na opis krásy peknej panej (vykreslenie najmä telesnej krásy a napokon skvostných šiat a šperkov) a v tretej vyzdvihuje jej obľúbenosť i vychýrenosť aj za hranicami Uhorska a sugestívny účinok na všetkých ľuďoch (najvýraznejšie realizovanie možného druhého významového plánu: alegória Univerzity alebo univerzitnej vedy).

Verš skladby je dvanásťslabičný. Rýmy sú združené. Prevládajú gramatické, najmä slovesné a adjektívne rýmy (73 %), ale pomerne veľkú úlohu majú plnozvučnejšie negramatické rýmy (21 %). Asonančné rýmy sú zastúpené skromne (6 %).

Jadro skladby tvorí idealizovaný portrét krásnej panej. Autor vykresľuje krásnu paniu takmer ako nadpozemskú bytosť. Svoju predstavu ideálnej krásy a krásavice však vytvára pomocou konkrétnych zmyslových obrazov, ktoré reprezentujú v zmysle topickej literárnej schémy kompletnej register pôvabov, najmä telesných („od hlavy až k patám“). V tejto systematickej enumerácii znakov telesnej krásy sú vlasy zlaté, čelo vysoké, jasné a hladké, obočie ako srdce, oči krajšie ako sokolie, nos subtilný, pysky kolorové (výraznejšej červenej farby) a súmerné, zúbky ako drahé perly, hubička sladšia ako cukor, lalok a brada spôsobné (foremné), krk subtilný, biely a nie veľmi dlhý, líca biele, ruky ako alabaster, jasné a mäkké, prsty subtilné, driek a kĺby foremné, lono dengľavé (útle), krok nôh ako u páva a krv v žilách veľkej krásy.

Enumerácia znakov duchovnej krásy (cností) je celkom v úzadí (cnostné uši a krok nôh, nábožné pysky, panenské prsia a čisté lono).

Autor mal pred očami skôr typ jemnejšej renesančnej ako baculatejšej barokovej krásy a krásavice, ale jej básnické zobrazenie uskutočňuje skôr barokovými ako renesančnými umeleckými postupmi a štylistickými prostriedkami. Základnou zobrazovacou metódou jednotlivých znakov krásy je deskripcia založená na detaile. Deskripcia však neobsahuje iba opisné prvky, ale v širšie koncipovaných nepriamych charakteristikách krásy priberá i lyrické, reflexívne a epické prvky (lyrický obdiv „očí krásnych, očí nevidaných“, reflexívne pripomenutie o väčšej čiastke sveta, ktorá „žadá mnet spojení svých pysků s jejima v časy políbení“ a epická motivácia — v duchu antickej „epickej šírky“ — o nohách, kroku a chôdzi vzácnejšej ako u bohyně Terpsichore). Najvýznamnejším štylistickým prostriedkom je baroková hyperbolizácia krásy, ktorou je poznačená kumulácia metafor (usmívá se srdce, zrkadlo pieknosti) a najmä epitet (sokola draheho, od cukru sladkého, bílý alabaster) a komparácií (svojú krásu jak slunce krajinu osvitila našu; vlasy . . . od stříbra i od zlata dražší, nad skofium vzácné i sú vyvýšené, Mari Magdaléne k vlasám přirovnané; osvícuje temné svým místá čelem jak denica . . . hladkosti je takéj jako bramor hladký). Krása sa v metaforách, epitetách a komparáciách hyperbolizuje obrazmi, ktoré sú späté najmä s prírodnými reáliami, vyznačujúcimi sa vzácnosťou, drahocennosťou, líbeznosťou, jasom, leskom, svetlom a farebnosťou (zrkadlo, slnce, striebro, zlato, skofia, dennica, mramor, srdce, perly). Zriedkavejšia je hyperbolizácia obrazmi z biblie (Mária Magdaléna) a z antickej mytológie (Diana, Terpsichore) alebo z dejín (Sibylla, Lukrécia). Hyperbolizáciu podporujú aj figúry (najmä epizeuxy a anafory). Je možné, že niektoré metafory, epiteta a komparácie majú alegorický zmysel (z prsů její lilium vykvitlo — literatúre a vedy na Univerzite).

Záver skladby tvoria autorove panegyrické výlevy o vzácnosti, obľúbenosti a neodolateľných pôvaboch krásnej paney (možno Univerzity alebo univerzítnej vedy): Svojou krásou každého přemáhá a každému raní srdce. Mnohí o nej vraveli, „že by jít do pekla hned netořovali, keď by tačí čerti piekní byli v pekle, že by sladko zněsli všecky muky trpké“. Ludia na ňu chodia pozerat do Trnavy z blízkých i dalekých krajín (napr. z Turecka, Tatárska, Poľska, Moravy, Sliezska, Chorvátska, Sedmohradska, Čiech, Štajerska, Rakúska a Itálie). Autor si ju žiadal vidieť sedem rokov a kvôli nej vraj prišiel do Uhorska odkiaľsi od Benátok. Chodieval sa na ňu často dívat do Trnavy, lebo nemal taký ostrovtip, aby si jej krásu naraz zaľúbil a „perečkom ju verne vymaloval“. Aby mal príležitosť dostať sa do jej blízkosti, želá si byť mníchom, barbierskym učňom, klampiarom alebo cinárom:

*'Chtel bych mnichem zostat, keď bych iste viedel,
že kdy do Trnavy promotie bych mnel,
aby často mohél tú pani vidávat,
keď by na mšu chtěla k nám k mníchom chodívat.
Chtel bych sa za učna za barvírského dat,
keď by mňa ten pán chtel na učení přijat,
který má naproti tejto pani lázeň,
abych hleďa na ňu tešil sa každý deň,
abych jí též v nečem nekdy mohél slúžit,
baňky nekdy sekati aneb žilú pustit.
Chtel bych byt klempérem v tem sklěpku blízko ní,
keď by nekedy pán poslat chtel s krokvú k ní.
Chtel bych byt cinárem a jejím susedem,
keď bych viedel, že jí konvy kdy lét budem.
Tak sem s sebú mluvil, tak si opakoval,
jak by sa s ňú zejít nekdy spůsob dostal.*

*neb nevím, jestli sem mnel tak žádost hrubú
 anjela kdy videt jak túto osobu.
 Nevím, mnel-li bych byl tak veselé srdce,
 idúc na čas krátký do raju rozkoše,
 s jak s veselým srdcem byl bych šel k tej pani,
 ked bych byl láskavie od ní povolanyj.*

Koncentrácia na vykresľovanie osobnej pritažlivosti krásnej panej prináša i určitú zmenu metódy umeleckého zobrazovania. O kráse sa vraví už len všeobecne ako o príčine zvýšeného záujmu o Trnavu. Preto prvky lyrické (účinky krásy) a reflexívne (obdiv krásnej panej a túžba po jej blízkosti) ustupujú epickým prvkom (húfne putovanie do Trnavy). Deskripcia obsahuje menej detailov a viac abstraktnejších predstáv a obrazov, ktoré sú poznačené prehĺbenejším barokovým pátosom a hyperbolizáciou. Hyperbolizácia sa dosahuje kumulatívne pospíetými reťazcami hyperbol (Chtel bych mníchem zostat . . . Chtel bych sa za učna za barvírského dať . . . Chtel bych byť klemperem . . . Chtel bych být cínařem . . .), ale i hyperbolizujúcimi epitetami (z udatných žáků, čertí piekní, mocná pieknost), hyperbolizujúcimi metaforami (perečkem verne vymalovat, do raju rozkoše, s krású raní srdce) a rozvitými hyperbolizujúcimi komparáciami s biblickými a antickými motívami (To je druhá Judit, krású ozdobená . . . to je tá Helena, všem známá královná . . . jako Lukrécia panna být svieďí se . . .). Pravda, hyperbolizujúci charakter majú aj ostatné kumulatívne používané trópy a figúry (synonymá, personifikácie, antitézy, anafory, interrogácie a i.).

Rukopisné zborníky a spevníky so zápismi slovenskej svetskej umelej, pololudovej a ľudovej poézie. Slovenská svetská umelá, pololudová a ľudová poézia (sociálna, zbojnícka, ľúbostná, žartovná, satirická, didakticko-reflexívna lyrika, historická epika a neskôr i makabrická lyrika, veršované anekdoty, facécie, žartovné historky, exemplá, novelistické látky a bájky) v slovakizovanej češtine, bohemizovanej slovenčine (slovenské nárečia s českými jazykovými prvkami) a slovenčine (slovenské nárečia) je zachytená v rukopisných spevníkoch a zborníkoch.

Z hľadiska vývinu svetskej poézie a rukopisných spevníkov a zborníkov holi významné aj náboženské spevníky so zápismi svetskej poézie (*Moskovský spevník*, prvá polovica 18. stor.)²³

Na konci 17. a na začiatku 18. stor. sa zapisovali iba melódie a incipity (prvé slová) umelej, pololudovej a ľudovej poézie (*Kódex Ladislava Vietorša* koniec 17. stor.) *Kódex Anny Szirmayovej-Keczerovej* — *Nápevy starých slovenských zpívanek*, začiatok 18. stor.)²⁴

V priebehu 18. storočia sa už zaznamenávali celé texty.

Spevníky a zborníky prvej polovice 18. stor. boli početne ešte veľmi chudobné, ale predstavovali vyšší stupeň vo vývine spevníkovej a zborníkovej literatúry.

Charakteristickými sa stali dva nové typy spevníkov a zborníkov: prechodný typ — so zápismi melódií, incipitov a úryvkov textov, t. j. jednotlivých strof piesní (*Zborník Jána Fabricza*, 1720?, *Hungarici saltus* — *Uhorské tance*, 1730)²⁵ a rodiači sa štandardný (sčasti už miešaný) typ — so zápismi celých textov ľudovej, pololudovej a umelej poézie, v ktorých sa uplatňujú najmä kratšie anonymné žartovné a ľúbostné piesne, neraz stojace pod vplyvom barokovej náboženskej poézie (*Opusculum poeticum minutorum* — *Básnické dielko s menšími prácami*, 18. stor., spevník *Ladislava AMADEHO*) rozhranie prvej a druhej polovice 18. stor., rukopis *Andreja SZÉKELYA* *DE DOBA Processus judiciarius in comitatu Scepusiensi observari solitus* — *Súdny proces*,

32. Kódex Ladislava
Viektorisa, koniec 17. stor.

33. Kódex Anny Szirmayovej-Keczerovej, zašiatok 18. stor.

34. *Hungarici saltus*, 1730.

ktorý sa zachováva v Spišskej župe, 1696, spevník Jozefa KELECSÉNYIHO, 1723—1765).²⁶ Spevníky a zborníky týchto dvoch typov vznikali v zemianskych a meštianskych literárskych rodinách.

Zápisy ľudovej, pololudovej a umelej poézie (aj prvých ponášok na ľudovú poéziu) avizujú začiatky kvantitatívneho a kvalitatívneho rastu svetskej, najmä ľúbostnej poézie. Zároveň naznačujú, že ďalší vývin spevníkov a zborníkov pôjde cestou ustavičného prehlbovania rozdielov medzi ľudovou, pololudovou a umelou poéziou.

PRÓZA

Próza pokračovala v predchádzajúcom rozmachu. O jej kvantitatívnom a kvalitatívnom vývine svedčí náboženská a najmä svetská umelecká a odborná próza.

Náboženská próza

Na rozmachu náboženskej barokovej literatúry mala veľký podiel náboženská próza. Pestovala v podstate tie isté žánre ako v predchádzajúcom období (polemické spisy, agendy, náboženskovo-vzdelávacie spisy, katechizmy, modlitebné knižky, postily, pohrebné reči a kázne a teologické školské dizertácie a dišputy). Do šírky sa rozrástla predovšetkým evanjelická náboženská próza, ale na rozkvet náboženskej literatúry mala významný podiel i katolícka náboženská literatúra.

Evanjelická náboženská próza a jej žánre. Evanjelická náboženská próza sa zameriavala na slovenské (slovakizovanou češtinou písané) práce. Boli to polemické spisy proti katolíckemu náboženstvu a vierouke (Daniel KRMAN ml.: *Man Hu?*, Žitava 1817),

synkretizmu (Tobiáš MASNÍK: *Vyvolená boží vinice obnovená*, Drážďany 1682) a pietizmu (Pavel SEVERINI: *Collectanea antipietistica*, t. j. *Spolusebrání učení toho, v němž opravdoví Lutheráni těm domnělým t. r. Pietistům podlé Písma sv. odporují*, Púchov 1741), agendy (*Agenda ecclesiastica Slavonica, to jest: Práce církevní Daniela KRMANA ml.*, Žitava? 1734), náboženskovo-zdelávacie spisy rozmanitého obsahu (Eliáš MILEC: *Přemýšlování o sedmi posledních slovích ukřižovaného Ježíše*, Žitava? 1738, Ján BLASIUS, st.: *Apatéčka duchovní a domovní*, Púchov 1739, Juraj AMBROZY: *Spasitelná příprava k smrti*, 1742, Daniel SARTORIUS: *Florilegium biblicum aneb Květná zahrádka biblická*, 1742), katechizmy (Ján SIMONIDES: *Vysvětlení křesťanského učení*, Žitava 1704, Juraj AMBROZY: *Gruntovní vysvětlení katechismusu D. M. Luthera*, 1738) a modlitebné knižky (Gašpar MOTEŠICKÝ: *Duchovní kaulění v čas moru*, Žitava? 1681, Daniel SINAPIUS-HORČIČKA st.: *Perlička dítek božích*, Levoča 1683, Eliáš MLYNÁROVÝCH: *Duchovní života studnice*, Levoča 1702, Pavel JAKOBEI: *Duchovních modliteb poklad*, Žitava 1732).

Náboženské polemiky. Pre poznanie barokových náboženských názorov, polemických metód a literárnej techniky polemického žánru prináša veľa zaujímavého materiálu náboženská polemika medzi katolíckym spisovateľom Štefanom Dubniczayom (1675 Dubnica — 1725 Trenčianska Teplá) a evanjelickým spisovateľom Danielom Krmanom ml. (1663 Omšenie — 1740 Bratislava).

Keď DUBNICZAY vydal protiluteránsku polemiku *Manna absconditum — Manna skrytá*, Trnava 1718), KRMAN na ňu odpovedal polemikou *Man Hu?* (Žitava 1718). Cieľom Dubniczayovej polemiky bolo dokázať neopodstatnenosť prijímania „pod obojím“ spôsobom. Krmanova polemika je odpoveďou najmä na polemiku *Manna absconditum — Manna skrytá*, ale bola vyprovokovaná aj ďalšími Dubniczayovými knihami (*Primitiae Deo et Agno — Prvotiny Bohu a Beránkovi*, Trnava 1716, *Kratičké katolícké dokázání*, Trnava 1717).

Krman sa v polemike *Man Hu?* pri dokazovaní oprávnenosti prijímania „pod obojím“ spôsobom v podstate drží osnovy Dubniczayovej polemiky. Vyznačuje sa vyspelejšou polemickou metódou a účinnejšie využíva vtíp, iróniu a satiru na zosmiešnenie odporcu:

Musit P. Dubniczay v tom smyslu býti, že by apoštolové byli nejactí vinní molové a vínodusové, kteří zvláštního napomenutí potřebovali, aby jeden z nich nevypil všeho toho, což všem dvanácti postačiti mělo . . .

Krmanova polemika je napísaná vybrúsenou češtinou, ktorú miestami prerušujú latinské náboženské termíny a latinské citáty, niekedy paralelne preložené do češtiny. Štýl je večný, ale výrazný a hovorovo zemitý, šťavnatý a expresívny. Usiluje sa priblížiť ľudovej hovorovej reči. Najlepšie sa mu to darí vo frazeológii (koňovi darovanému nepotřebel v zuby hleděti).

Krmanova polemická odpoveď podnietila Dubniczaya k napísaniu ďalšej polemiky, ktorá vyšla pod titulom *Eductus coluber tortuosus — Vyvedený točlivý had* (Trnava 1723).

Dubniczayova polemika *Eductus coluber tortuosus* má „dialogickú“ formu. Autor cituje príslušné pasáže z Krmanovej polemiky a hneď na ňu odpovedá. So zvýšenou polemickou emocionálnosťou súvisí smelšie využívanie vtípu, irónie a satiry na zosmiešnenie protivníka:

Odkud zapotřebné bych tomuto nedozrelému theologiae učedníku to byt súdil, aby kdy v Wittemberskej Academii tomu se nenaučil, do Šelpickej na mále vandruval, kdežto by jemu i mažárem pravého zrozumení namerat se mohlo . . .

Uprednostňovanou stylistickou studnicou Dubniczayovho vtípu, irónie a satiry je ľudová hovorová reč, najmä jej expresívna frazeológia, povrávky a príslovia v pôvodnej alebo preštylizovanej podobe (hoden si, aby tvá brada srpem strúhana byla; kdy klín s klínom vyrazit se pokusuješ, v kalnej vode k svej strane ryby lovití si chtel).

Dubniczayova polemika je veľmi dôležitým prameňom pre štúdium uplatňovania ľudových hovorových stylistických prostriedkov v barokovej poetike a vôbec v poetike staršej literatúry.

Postily, reči a kázne. Medzi najhorlivejšie pestovanú evanjelickú náboženskú prózu patrili po nemecky, po latinsky a najmä po česky (slovakizovanou češtinou) písané postily, reči a kázne rozmanitého obsahu (príležitostné, slávnostné, vojenské, kajúce a pohrebné).

EDUCTUS COLUBER TORTUOSUS
Bivedens točimi had / Job. c. 26.
Totij
Bestné Kacprského Pokřstov / a
metne žičného / na pesti věcnj Katolis
žonu / pomlčování / podobný Procol /
i Duchem Světim pod vypuštěm
nym jménem
ANTI-DUBNICZAY
ofitij /
Vnitřně pař vol hlčavj / a had vřis
hij gedovatj : w nepravem věcnj svěm /
sem v tam se točicj
Lutheranský Vredylant :
Ateryjto
Zchr;dic sobe predrahu / prechutnu
st. Nebesku Maruu stranj Svatošě Dš
tárnej v čem Katolického / na spůsob tvrdos
stvaných Synův Izabelských / šal se geji
rudočičným reptičným / wč sobe waječ Es
gipřile Očarj / Por / šaradlavu cpěvřil /
a česně / Kacprského w; nonj šveho:
(Křže co hodně se třesce.
Permissa, & Auctoritate gratioz Ordina
riz Superioritatis
Per A. R. D. STEPHANUM DUBNICZAY p. t.
Plebannum Teplicensem, ac Districtus Trenšh
ianensis Vice Atchidiceosum.
Opus suum Paternum N. 6.
Typis Academ. per Fridr. Gall, An. 1723.

Evanjelické řeči a kázne charakterizovala zložitejšia vývinová krivka ako katolícke řeči a kázne. Kým prvé desaťročie druhej polovice 17. storočia značilo kvantitatívne i kvalitatívne vyvrcholenie tejto literatúry, v ďalších desaťročiach sa začínala jej zjavná stagnácia, ktorú nemohlo prekonať ani čiastočné oživenie v prvej polovici 18. storočia.

Slovenské (slovakizovanou češtinou písané) postily mali zväčša konvenčný tematický a štylistický charakter (Gašpar MOTEŠICKÝ: *Křestanská domovní postilla*, Žitava 1682, Daniel SARTORIUS: *Summovní postilla na všechny dny*, 1746).

Po nemecky, po latinsky a najmä po česky (slovakizovanou češtinou) písané řeči a kázne rozmanitého obsahu sa vyznačovali prehĺbeným mysticizmom, rétorizmom a konvenčným schematizmom (Gašpar MOTEŠICKÝ: *Kázne*

kající, Žitava? 1683). Boli aj pokusy o reálnejšie námety (Juraj LÁNI: *Hermathena sive Orationes panegyricae diversi argumenti* — Hermes a Aténa čiže Oslavné reči rozmanitého obsahu, Lipsko 1682) a o originálnejšie literárne vyjadrenie kázňovej tematiky (Daniel KRMAN ml.: *Actus inaugurationis vexillorum, to jest: Posvecování zástav*, Žilina 1707).

V zbierke rečí Juraja Lániho *Hermathena sive Orationes panegyricae diversi argumenti* sa okrem teologickej tematiky (o mystériu sv. Trojice známom kedysi pohanom, o súboji medzi Lutherom a pápežom) spracúvajú aj svetské námety (o kométe nedávno videnej, o užitočnosti cestovania, o znamenitosti verejných škôl, o vyhnanstve, o pôvode a príčinách moru).

Vojenská kázeň Daniela Krmana ml. *Actus inaugurationis vexillorum, to jest: Posvecování zástav* vznikla pri príležitosti posviacky nových rákócziov-

In Nomine JESU!
KNÍHA ŽIVOTA
 To jest
 Kázň z Dámenj S. Jana Kap: 30. 5.
 w Bohřebrým Kázání/
 nad vrozeným vrborám
 v CESTĚ
 Danem, Janem Sadarem/
 Měšťanem a Wbywatelem Žilinským, třj Zach/
 Etaticem chvalitebným kdyi defosam w Pa-
 nu živos (wbyg) dne 16 Juli, mesy 1. a 3. hod:
 nasledujícího dne 27. corisťa w Cebeli X.
 po S Trojicy w přítomnosti mnoho
 Wsacneho ohromajbenj Litj t S.
 Štepanškemu Bostelu, s pižbytku
 Jarhowského/ Cvieme E-
 wangelušte Intpeluroroc.
 zprůwázen byl.
 oterwena a wyswecelena
 od
 Kníze DANJELE KRMANA, Chr-
 taw. Ewangelušte Žilinského Slowa Božjho-
 a Swátostj geho, Služebnjá.
 Wpřisťeně w Žilně/ Kníze Wacławu a Krotopa
 w Jmptowj Dabanskej, nastádem
 Cebeli X. 1707.

36. Daniel Krman ml.:
Knihka života, Žilina 1707.

ských zástav v žilinskom chráme. Má nábožensko-mravný charakter, ale pritom obsahuje aj autorovo politické vyznanie (napr. vysvetľovanie rákócziovského protihabsburského povstania ako politického, sociálneho a náboženského ľudového hnutia).

Stagnácia v šesťdesiatych až deväťdesiatych rokoch 17. stor. sa týkala skôr vydávania rečí a kázní (Ján ANDRICIUS: *Kázani pohřební*, Levoča 1684). Množstvo tejto literatúry ostávalo v rukopisoch (napr. kázne Jána Simonidesa).

Hoci prvá polovica 18. stor. bola svedkom viacerých pokusov o kvalitatívnu i kvantitatívnu rehabilitáciu náboženskej orátorskej a kazateľskej literatúry písanej po česky (slovakizovanou češtinou), vzniklo len neveľa tradičných príležitostných a pohrebných rečí a kázní (Adam SIMONIDES: *Kázani přistupující*, Žitava 1718, Matej AUGUSTINI st.: *Služebník Boha živého*, Trenčín 1736) a ešte menej pozoruhodnejších príležitostných a pohrebných rečí a kázní (Daniel KRMAN ml.: *Kniha života*, Žilina 1704, Ján SIMONIDES: *Reči, v kterých se lid boží napomína*, 1706—1707).

Niektorými zaujímavými barokovými črtami sa vyznačuje pohrebná kázeň Daniela Krmana ml. *Kniha života*, ktorá vznikla pri príležitosti úmrtia žilinského meštana, kníhtlačiara Jána Dádana ml. (26. júla 1704). Predstavuje predovšetkým meditáciu nábožensko-symbolického charakteru. Až na druhom mieste je v nej — podľa požiadaviek praxe a poetiky pohrebných rečí a kázní — nevyhnutná chvála osobných vlastností nebohého (zbožnosť, trpezlivosť a vzdelanosť). Hoci Krmanov názor na kníhtlač a knihu je podmienený najmä praktickými náboženskými potrebami, autor vystihuje sociálny, spoločenský a náboženský význam vynájdenia kníhtlače a existencie knihy. Medzi vlastnosťami dobrej knihy ráta pútavosť, zobrazenie života, poučenie a estetický zážitok. Pri koncipovaní kázne sa opiera o bibliu a o bohatú teologickú, encyklopedickú, polyhistorickú, orátorskú a memoárovú literatúru.

Latinské teologické školské dizertácie a dišputy. Latinské teologické školské dizertácie a dišputy strácali v porovnaní s predchádzajúcim obdobím svoj význam. Zaoberali sa podobnými náboženskými otázkami ako dizertácie a dišputy v predošlom období (Ján SAETORIUS: *Fundamentum juris divini* — Základ božieho práva, Wittenberg 1681, Eliáš LADIVER: *Theses evangelicae Dominicae XVI. Trinitatis* — Tézy evanjelickej šestnásťtej nedele Trojičnej, Levoča 1683, Izaiáš PILÁRIK: *De persecutione verae ecclesiae disertatio* — Rozprava o prenasledovaní pravej cirkvi, Wittenberg 1703).

Katolícka náboženská próza a jej žánre. V katolíckej náboženskej próze sa zvedľovali latinčinou a najmä slovakizovanou češtinou písané polemické spisy proti evanjelickému náboženstvu a vierouke (Mikuláš THAMASSY: *Pravá katolícka rúcný knížka*, Trnava 1691, Ján ABRAHAMFFY: *Fakule horící*, Brno 1700, Martin SZENTIVÁNY: *Čtýři a dvacet pochybovaní*, Trnava 1700, Štefan DUBNICZAY: *Primitiae Dei et Agno* — *Prvotiny Bohu a Beránkovi*, Trnava 1716, *Manna absconditum* — *Manna skrytá*, Trnava 1718, a *Eductus coluber tortuosus* — *Vyvedení točlivý had*, Trnava 1723). náboženskovo-vzdelávacie spisy rôzneho obsahu (Martin CZETNEI: *Hora zlatá serafínska*, Trnava 1674, Benignus SMRTNÍK: *Kunšt dobre umřiti*, Trnava 1697, František BABČANSKÝ: *Zvazek kvítků na lůkách mariánských při jezeru u Najzydle zbraných*, Viedeň 1698, *Nebeský budíček duše křesťanské v mrákotách hříchu hluboce spející hříšníky budí, z nich k povstání je vzbudzuje*, Trnava 1743), katechizmy (Ján ROBIK: *Vyložení o užítku a potrebe katechismusa*, Trnava 1702) a modlitebné knižky (*Rajská ruče víni*, Trnava 1741, *Modlitby katolícké*, Trnava 1742, *Štepná zahrádka*, Trnava 1743) a po latinsky písané náboženské školské dizertácie a dišputy (František Anton OBROČNÝ: *Tractatus de Deo Uno et Trino* — Pojednanie o Bohu Jedinom a Trojjedinom, Trnava 1701).

Benignus Smrtník. Spis františkána Benigna Smrtníka (1650 Ladomer — 1710) *Kunšt dobre umrúti* má náboženskovzdelávacie poslanie. Predstavuje „duchovnú školu“, v ktorej „každý verící krestian učí se od zlého vystrihati a dobre činiti, aby mohl šťastlive život svůj dokonati“. Autor poukazuje so zápalom na zvrátenosti vtedajších čias. Svoje moralizovanie podfarbuje i sociálne:

Pohledl z nebe Pán, a uzrel mesta, mestečka, dědiny, zámky a kaštile, ale co tu? Co tam našel? Ledva našel všecky místa, všecek svet plný lže, šibalstva, ožralstva, chlipnosti, smilstva, cizoložstva, závisti, reptání, zlorečenstva, utrhaní, omlúvání, prisahání, proklínání, našel tolik modlárův, tolik čeredejníkův a čeredejnic, tolik zbojníkův, lúpežníkův, tolik tyranův a útistníkův svých poddaných, toliko skúpých a lakomých boháčův, toliko zlého života cirkevných osob, toliko zlých zákoníkův, toliko lidí pokrytských, ale v kože velikých šibalův, toliko úžerníků!

Smrtník je výborným štylistom. Patrí medzi zakladateľov umelecky koncipovanej prózy. Vie dramaticky kumulovať a pointovať myšlienky, pútavo rozvíjať kompozíciu a účinne komponovať vety. K tomu pristupuje nesmierne pestrý slovník a pôsobivé expresívne a patetické štylistické a jazykové prostriedky, realizované v rámci bohatej amplifikácie a kumulácie (epitetá, metafory, exklamácie, interrogácie, interjekcie, komparácie, antitézy, anafory, deminutíva a exemplá).

Postily, pohrebné reči a kázne. Osobitnú kapitolu tvoria po latinsky a najmä slovakizovanou češtinou písané postily a pohrebné reči a kázne.

Kým v predošlom období katolíci vydávali postily a pohrebné reči i kázne len zriedkavo, v druhej polovici 17. a najmä v prvej polovici 18. storočia publikoval pomerne veľký počet autorov. V porovnaní s minulosťou podliehali tieto žánre náboženskej literatúry dôslednejšie barokovému mysleniu a barokovej poetike, ba písali sa už hojnejšie slovakizovanou češtinou. Svedčia o tom nielen rozmanité kázne (Juraj BREŠŤANSKÝ: *Poklad mariánský*, Trnava 1729, Ján Krstiteľ NAJMAR: *Lapis reprobatus, to jest: Svatý Jan Nepomucký, od Václava krále do Moldavy zhozený — Zavrhnutý kameň*, Bratislava 1748) a postily (Alexander MÁČAY: *Panes primitiarum aneb Chleby prvotín*, Trnava 1718), ale aj pohrebné reči a kázne (Michal KROMHOLC: *Příklad života dobrého a smrti dobréj... paní Kateríny Okolicsany*, Trnava 1719, Pavol MACUNDA: *Večná památka spravedlivého*, 1743, Ján TERLANDAY: *Stella in medio nebulae — Hvezda vprostřed oblaku*, Trnava 1744, Ignác HOZLPECK: *Obraz člověka spravedlivého*, Trnava 1744).

Pohrebné reči a kázne boli v podstate mnohovravnými panegyrikami, ktoré sa usilovali hyperbolizovaním skutočných i fiktívnych cností zomrelých patrónov, mešťanov, šľachticov a významných osôb zvečniť, spraviť nezabudnuteľnou a nesmrteľnou ich pominuteľnú pozemskú pamiatku.

Pohrebné reči a kázne v slovakizovanej češtině však predstavovali životnejšie literárne diela ako oveľa panegyrickejšie a rétorickejšie latinské pohrebné reči a kázne.

Umelecká próza

V umeleckej próze boli populárne predovšetkým rozmanité žánre memoárovej prózy (kroniky, denníky, biografie, autobiografie a cestovné denníky). Známa bola i zábavná próza.

Memoárová próza. Memoárová próza prežívala i v tomto období rozkvet, ktorý vyvrcholil na začiatku 18. stor. Podstatne prispievala k formovaniu umeleckej literatúry (najmä biografie, autobiografie a cestovné denníky).

Kroniky a denníky. Kroniky a denníky stáli na pomedzí vecnej a umeleckej prózy. Zapisovali sa do nich miestne, ale i svetové udalosti.

V kronikách ide zväčša o zaznamenávanie historických dát (*Chronicon Eperiesiense* — Prešovská kronika, 1665—1709, *Görlitzer Chronik* — Zhorelecká kronika Pavla LÁNIHO, 1640—1688).²⁷ Denníky sa zaujímajú aj o všednejšie príbehy a o rozmanité javy kultúrneho života (*Diarium Puchalianum* — Púchalovský denník, 1247—1741, *Diarium historico-ecclesiasticum Andreae Schmal* — Historicko-cirkevný denník Andreja Šmála, 1731—1750).²⁸

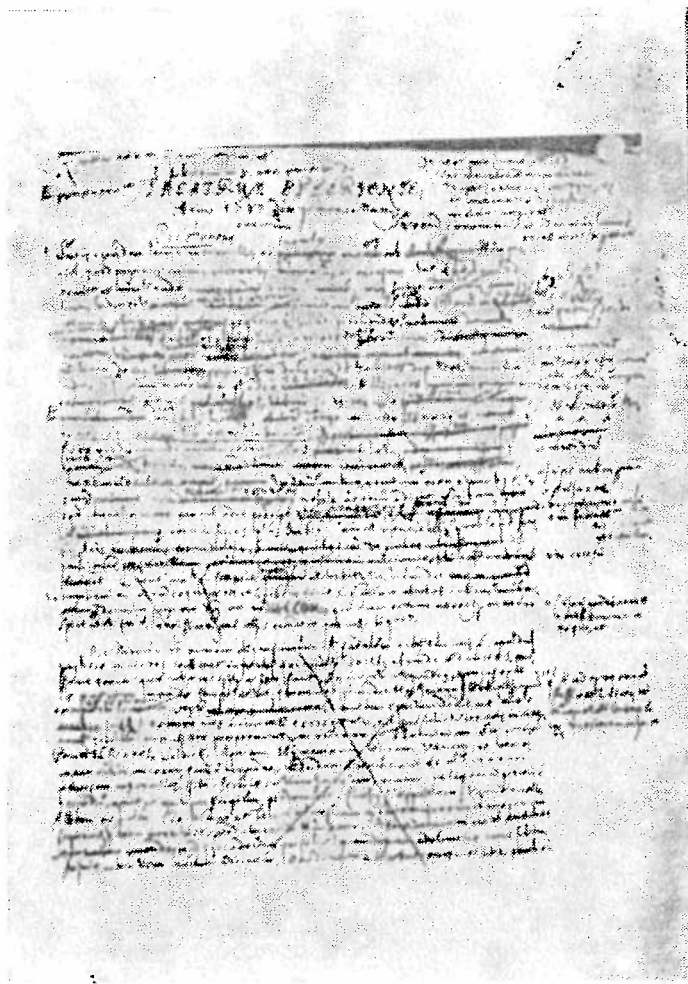
Diarium Puchalianum obsahuje zápisy nemeckofupčianskeho rodu Puchalovcov: Juraja Puchalu (1247—1566), Jurajovho syna Blažeja (1539—1591), Blažejovho syna Stanislava (1597—1632), Stanislavovho syna Mateja (1637—1674), Matejovho zaťa Mateja Rumanna (1672—1684) a Mateja Matejkoviča (1725—1741). Zápisy sú do roku 1583 latinské a potom od r. 1525 až do konca slovenské (silne slovakizovaná čeština). Týkajú sa udalostí lokálnych — nemeckofupčianskych (požiare, povodne, mor, drahota a ceny potravín, železa a i.) a rodinných (narodenia, sobášy a úmrtia v rode Puchalovcov). Zaujímavejšie sú zápisy, ktoré majú charakter epizód alebo krátkych príbehov (napr. o vraždách).

Najpozoruhodnejšie sú zápisy Blažeja PUCHALU. Autor v nich plasticky podáva dôležité epizódky a príbehy z vlastného života (stavba hámru, 1591). Podobne spriada neobyčajné epizódky a príbehy zo života spoluobčanov (o vrahovi Michalovi Skrinárovi, ktorý dal „Jiríkovi, Marka Lelo synovi . . . jakovýsi jedovitý koreň hrýzti“, 1681, o snehovej lavíne, ktorá zasypala hutmana Benewajna i s rodinou a robotníkmi):

Benewajn, tak rečený Nemec, který byl hutmanem na bani rečenj volná u Daniele Guldnnfingera; mezi hutou a mezi štolnou rečenou volná, v púl doline byl krámec velmi z hrubého dřeví zbuřovaný jako bečky; a když se od vrchu a holi sneh šustil, přišel i na ten krám, a tohože Benewajna spolu s jeho manželkou i s některými robotníky samo devátého i detky jeho zašustil a sebou vzal dolu i s krámem hrubým až skoro k hutte — tu, kde se dolina od staré s vodnou schází. A bylo v temže kráme a v jedném belčove leželo dvoje detí tohože Benewajna. A jedno z týchže detí, když krám vzalo, vyhodilo navrch na sneh, který byl jako dům zvyšší, nahé, a prneslo ho dolu, kde stal sneh; a živé i zdravé a nahé přibehlo do panského krámu, který byl na vršku, a oznámilo pánu Danielovi Guldnnfingerovi i jiným touto příhodou. A to se stalo o půlnoci ve vánoční svátky.

Biografie, autogiografie a cestovné denníky. Z memoárovej prózy sú literárne najvýznamnejšie biografie, autobiografie a cestovné denníky (Ján ČASPOLOVSKÝ, Ján REZIK, Daniel SPEER, Daniel KRMAN ml., Samuel HRUŠKOVIC, Matej BAHIL a Ján ZAMBOKRETHÝ).

Ján Častolovský. V memoárovej literatúre z konca 17. stor. je pozoruhodná latinská autobiografická próza Jána Častolovského (okolo 1655 Skalica — Wittenberg?) *Exoptatus e caliginosa papalis coecitatis regione in claram evangelicæ veritatis patriam reditus filii perditii Johannis Czastolowsky, Sakoltzu Hungari (Vytúžený návrat strateného syna Jána Častolovského, Uhra zo Skalice, z temného kraja pápeženeckej slepoty do jasnej vlasti evanjelickej pravdy, Wittenberg 1683)*. Životopisné partie sa v nej uplatňujú chudobnejšie. Autor svoje skúsenosti využíva skôr na vykreslenie tienistých stránok života katolíckeho duchovenstva. Žil medzi ním nedobrovoľne takmer štyri roky. Ako chlapca ho vzali do františkánskeho kláštora v Hradišti na Morave, odkiaľ potom odišiel do Wittenbergu. Preto Častolovského próza vyznieva v podstate ako útočná náboženská polemika koncipovaná vcným, nepatetickým štýlom.

37. Ján Rezik: *Theatrum Epperiense* anno 1687 erectum, koniec 17. stor.

Ján Rezik Zvláštne postavenie v memoárovej literatúre tohto obdobia má latinská rukopisná biografická próza košického, prešovského a torunského profesora (1648—1689, 1674—1684) Jána Rezika (Krušovca — 1711 na Morave) *Theatrum Epericense anno 1687 erectum seu Laniena Eperiensis* (Prešovské popraviisko postavené roku 1687 čiže Prašovská jatka).²⁹ Vznikla na sklonku 17. stor. (začiatok koncipovania pravdepodobne v r. 1697 v Toruni) alebo na začiatku 18. stor. (1710).

Podstatnú časť Rezikovej prózy tvorí séria výrazných portrétov prívržencov protihabsburského bojovníka Imricha Thökölyho (1657—1705), ktorí boli uväznení a odsúdení na smrť v r. 1687 v Prešove na rozkaz cisárskeho generála Antona Caraffu (zomr. 1693). Traja z nich dostali milosť a sedemnásti zahynuli na popraviisku. Predzvesťou týchto „prešovských jatiek“ bol vraj urputný zápas vrán a kaviiek v lete r. 1685. Portréty zobrazujú duševné a telesné vlastnosti, charakter, činy, mučenie, posledné chvíle a popravu Caraffových obetí (portrét Žigmunda Zimmermanna, Andreja a Gabriela Kezera, Františka Baranyaya, Samuela Medweckého, Gabriela Pallastiho a i.). Na čitateľa nepôsobia iba chmúrnou analýzou utrpenia odsúdencov, ale aj sugestívnym zachytením dramatickej atmosféry a brutálneho prostredia. Strhujúci je napr. naturalistický opis Zimmermannovej popravy:

Kým tak volal, oddal mu prešovský kat dvoma údermi ruku. Aký je život milý a drahý! Ani okyptený neprestáva mocne túžiť po ňom, spínajúc ruky, skrúšene prosí o milosť. Potom ešte raz vracia sa k modlitbám: „Ježišu, synu Dávidov, zmiluj sa nado mnou!“

Kým sa tak modlil, priblížil sa mu od chrbta vojenský kat a zasadil mu posledný, ale menej šťastný úder. Lebo hlava zostala na čiastke hrdla visieť, a tú nešťikovnosť košický kat ostro pokarhal a spomenutého kata pohoršený zohnal z lešenia.

V portrétach je pozoruhodné úsilie o prekonanie metódy idealizovaného typizovania preferovaním individuálnych vlastností portrétovaných postáv.

Za posledným portrétom nasledujú dosť obsérne úvahy o spravodlivých a nespravodlivých sudcoch, o Caraffových praktikách, o príčine smrti popravených, o dávnejšej i novej histórii Prešova a pod.

Rezik bol očitým svedkom tragických udalostí, ktoré opisuje. Mnohé údaje však zaiste pochádzajú od druhých osôb.

Z rukopisu (Rezikovo vlastnoručného konceptu) vysvitá, že Rezikovým úmyslom bolo spočiatku len zamlčať vlastné zásluhy o autentický materiál, ale neskôr už aj celkom zatajiť svoje autorstvo. Keď totiž v úvode zdôrazňuje, že „pozná a píše pravdu“ zásluhou cisárskeho dôstojníka, ktorý „ako očitý svedok najhroznejších udalostí môže podať najčistejšiu pravdu než hocikto iný“, hneď sa rozhodne tieto slová prečiarknuť a svoju prózu komponuje ďalej anonymne. Štylizuje ju tak, akoby bol pisateľom spomínaný cisársky dôstojník, príslušník nemeckého národa a vyznavač katolíckej viery. Pritom sa usiluje mystifikovať čitateľa i tým, že fingovaný autor sa vyjadruje o Thökölyho vojakoch ako o plieniteľoch (vraj viac drancovali, než bojovali) a o evanjelickom náboženstve ako o povere, bludnom presvedčení a pod. K takejto metóde neprikrčil len preto, aby sa zabezpečil pred prípadným prenasledovaním, ale chcel ňou dosiahnuť aj zdanie úplnej hodnovernosti a objektivity pri heroizácii prešovských udalostí a Caraffových obetí odčaných „i v smrti luteranizmu a vlasti“. Cudzinec, katolík a cisársky dôstojník, ktorý píše s obdivom o svojich nepriateľoch — Thökölyho prívržencoch, má byť dostatočným dôkazom a nepochybnou zárukou nestrannosti diela.

Rezik patrí medzi tých spisovateľov, ktorí sa usilujú vyjadriť svoje myšlienky umelecky.

Hlavným znakom Rezikovho štýlu je dynamickosť, emocionálnosť a expresívnosť. Dosahuje ich úsečnými vetami, kratšími a dlhšími súvetiami konštruovanými zo stručných viet, živými prehovormi, rušnými dialógmi a patetickými rétorickými stylistickými a jazykovými prostriedkami najširšieho výberu (epitetonicko-substantívne dvojice, synonymá, metafory, alegórie, symboly, hyperboly, naturalizmy, anafory, epizeuxy, polypototá, paronomázie, asyndotá, klimaxy, apostrofy, exklamácie, interrogácie, antitézy, komparácie, artikuly, izokóla, homoioteleutá, similitur cadens, similitur desinens, aliterácie a najmä dvojčlenné kumulácie syndeticky spájaných substantív, sloviac, adjektív, prísloviac synonymického a nesynonymického významu). Exmplá z rímskej histórie dokazujú, že Rezik sa hlásil k svetsky orientovanej literárnej tvorbe.

Daniel Speer. Na tomto mieste treba spomenúť nemeckú dobrodružnú cestopisnú prózu — autobiografiu sliezkeho hudobníka Daniela Speera (1636 Vratislav — 1705 Göppingen) (*Ungarischer Simplicissimus* (Uhorský Simplicissimus, Freiburg? 1683).

V autobiografii zobrazil Speer dobrodružné osudy, ktoré prežil v rozpätí siedmeho až dvadsiateho piateho roku svojho pohnutého života (1643—1661). Detstvo strávil v rodine strýčka, ale hlad a bitka ho prinútili, aby ušiel a stal sa pastierom a strážcom. Po strýkovej smrti sa dostal do sirotinca a školy vo Vratislavi. Neskôr pôsobil ako pisár u poľského šľachtica. Po ďalšom pobyte v mestskej škole sa rozhodol, že pôjde študovať do ohýrných škôl v Spiši. Navštevoval školu v Kežmarku a Levoči a učil sa za trubača v Sabinove a Bardejove. Potom sa stal vojenským bubeníkom a trubačom u Rákócziho v Prešove a v stoličnom vojsku v Košiciach. Zúčastnil sa i na bitkách s Turkami. Pri Onóde ho Turci lapili a predali na trhu v Jágri. Keď sa vykúpil z tureckého zajatia, bol trubačom u magnáta Boeskaya. O krátky čas sa dostal do služieb sedmohradských šľachticov, s ktorými sa zdržiaval v Sikulsku, Valašsku a Sedmohradsku. Vrátil sa do Košíc a v družine moldavského vajdu Štefana šiel po poklad skrytý v Aitoskom pohorí. Napokon putoval s bývalým Rákócziho dvoranom Baresayom do Carohradu.

Speerova autobiografia patrí medzi najvydarenejšie „simplicissíady“ — literárne imitácie nemeckého románu Hansa Jakoba Christoffela von Grimmelshausena (1621—1676) *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus* (1662). Veľkú úlohu v nej má úsilie o beletrizovanie životopisného materiálu, ale dôraz na vyrozprávanie skutočných faktov a príbehov dovoľuje len v minimálnej miere uplatniť sa umeleckému vymysliu. Umelecké dielo je tu v podstate identické s osobným, ale i spoločenským dobovým dokumentom.

Dokumentárny charakter autobiografie sa najvýraznejšie prejavuje v kapitolách, ktoré sa dotýkajú Speerových zážitkov z ciest po Slovensku. Autor v nich podáva široký a pestrý výsek životnej, spoločenskej a kultúrnej atmosféry v druhej polovici 17. stor., najmä vo východoslovenských mestách. Robí to na pozadí súvekej politickej situácie, ktorú charakterizujú sociálne, náboženské, protiturecké a protihabsburské boje (zbojníctvo, protireformácia, bitky s Turkami a šľachtické povstania Thökölyho a Rákócziho). Medzi najživšie a najcennejšie možno zaradiť pasáže o živote jednoduchých ľudí. Svedčia o autorovom zmysle vcítiť sa do psychiky vykreslovaných postáv (portrét baču, zbojníckych vodcov Janka, Havrana a Bajúza, štiavnických baníkov, lipťovských zemanov a tureckých zajatcov). Nemenej pozoruhodné sú všestranné opisy mestského prostredia (Kežmarok, Levoča, Sabinov, Bardejov, Prešov, Košice, Kremnica, Štiavnica a i.), zaujímavé poznámky o krojoch (Kežmarok), svadobných i pohrebných zvykoch a fašiangových zábavách (Košice), poverách

(o piadimužíkoch v štiavnických baniach), hudbe (Sabinov a Bardejov), pohrebných tancoch (tanec mŕtvych a tanec tristo vdov) a plastické obrazy veľebnej prírody (výlet do Vysokých Tatier).

2) Speerovo autobiografické rozprávanie sa rozvíja v dvoch štýlových rovinách, ktoré korešpondujú s barokovou literárnou metódou v žartovnej a vážnej rovine. Žartovná štýlová rovina nadväzuje na podobne koncipované európske pikareskné romány. Realizuje sa šibalskými príbehmi z autorovho života (zlodejské kúsky v detskom veku a figliarstva v mládenectve: ľúbostné dobrodružstvo s poľskou šľachticou a vymyslené hrdinstvo v boji s Turkami), humornými historkami (o troch liptovských zemanoch a rozbitých vajeciach a o pôvode názvu Bardejov), anekdotami (o levočskom kantorovi a mäsiarovi), ale i satirou (charakteristika Liptákov) a groteskou (Speerov autoportrét).

2) Vážnu štýlovú rovinu reprezentujú tiesnivé príbehy z autorovho života (bieda v detskom veku, zážitky so zbojníkmi a pobyt v tureckom väzení), súveké historky (ľúbostný príbeh syna levočského kata), povesti (o košickom chráme), ale i naturalistické zobrazovanie skutočnosti (tresty a popravy v Košiciach).

Speerovo nemecké autobiografické rozprávanie je bezprostredné, veľmi blízke rozprávaniu slovenskej ľudovej prózy. Obe majú napokon i veľa spoločných črt s neskoršími európskymi realistickými literárnymi žánrami.

Štýl Speerovej prózy je naratívny, veta komplikovaná a stylistické i jazykové prostriedky jednoduché, hovorové (príslovia, neraz slovenské výrazy a pod.), ale do istej miery ustavične závislé od rétorickej poetiky (najmä hyperboly, antitézy a dvojčlenné kumulácie syndeticky spájaných substantív, slovíes, adjektív a prísloviak synonymického a nesynonymického významu).

Daniel Krman ml. Biografický, autobiografický a cestopisný denníkový charakter má memoárová a cestopisná próza Daniela Krmana ml. (1663 Omsenie — 1740 Bratislava): latinsko-slovenské memoáre Krmanovcov *Fata familiae Krmannianae* (Osudy Krmanovskej rodiny) asi 1692—1708), latinské memoáre Krmanovcov *Trium Kermannorum exilia* (Vyhnanstvá troch Krmanovcov, asi 1717) a latinský cestovný denník *Itinerarium* (Cestovný denník, asi 1709—1711).³⁰

Daniel Krman ml. študoval na Slovensku (Sobotište asi 1669—1674, Ilava asi 1674, Trenčín asi 1675, Diviacka Nová Ves asi 1675, 1680—1681, Obdokovce asi 1676) a v Nemecku (Vratislav 1678—1680, 1681—1682, Lipsko 1682, Wittenberg 1682—1683). Pôsobil ako ev. rektor (Ilava 1684, Mošovce 1684—1687) a farár (Turá Lúka 1687—1690, Myjava 1690—1699, 1700—1704, Žilina 1704—1708, Bardejov 1709—1710, Myjava 1711—1729). Bol superintendentom (1706—1708). Žil v nemeckom exile (Drážďany, Wittenberg a Berlín, 1699—1700) a na viacerých miestach v Poľsku (1710—1711). Zomrel v bratislavskom väzení (1729—1740).

Próza *Fata familiae Krmannianae* sa zachovala iba v stručnom výťahu. Výťah sa sústreďuje najmä na podávanie faktov, a preto sa vyznačuje vecným a výrazným štýlom. O Krmanovom štýle si pre nedostatok citátov môžeme utvoriť iba letmú predstavu (ľudové povrávky v preštylizovanej podobe).

Próza je vybudovaná na biografiách autorovho starého otca a otca a na obširnej autorovej autobiografii. Obsahuje aj genealogické dáta. Biografie a autobiografia zachovávajú kompozičnú schému známu z pohrebných rečí a kázni (životopisné údaje a osobné portréty s charakteristikou ideálnych fyzických a psychických vlastností). Koncentrujú sa najmä na dáta a príbehy z osobného

života Krmanovcov, pričom pcdávajú „demácu históriu“, aby potmei „poznali genealógiu a činy svojich otcov“. Menej ich zaujímajú historické udalosti, prípadne sociálne a školské údaje. Trochu pcdrobnejšie sa dotýkajú náboženskej situácie, ale i tu prinášajú skôr holé dáta ako náboženskú interpretáciu.

Próza predstavuje cenné literárne dielo, pcdovšetkým na pcznanie životných osudov Krmanovcov a vtedajších spoločenských pomerov, k čmu napomáha i citovanie vzácnych autentických dokladov (napr. latinských a slovenských listov Eliáša Lániho, Joachima Kalinku, Tobiáša Masníka a i.). Významne napokon presúva Krmanovu tvorbu i memoárovú prózu biografického a autobiografického charakteru do poloh výslovne svetskej literatúry a vytvára nový typ memoárovej prózy, v ktorej sa spája genealógia, biografica a autobiografia.

Prózu *Trium Kermannorum exilia* charakterizuje len čiastočná obsahová zhoda s prózou *Fata familiae Krmannianae*, hoci v podstate ide o spracovanie toho istého materiálu (biografie troch Krmanovcov). Obe prózy sa od seba líšia celkovou koncepciou, kompozíciou i štýlom. *Fata familiae Krmannianae* sú vybudované na širších biografiách s detailnejšími životopisnými údajmi, hojnými epizódkami a bohatými dokumentmi, vyznačujú sa častými digresiami a zaradovaním osobných charakteristík na koniec biografii a držia sa vecného štýlu. *Trium Kermannorum exilia* sa skladajú z užšie koncipovaných biografii s prisnejším výberom faktov, výraznejším postojom k udalostiam, všeobecnejšími spoločenskými, historickými a náboženskými dátami a menším počtom epizódok a dokumentov, vynikajú väčšou kompozičnou jednoduchosťou a umiestňovaním osobných vlastností po celej biografii a usilujú sa o beletrizovaný štýl, najmä v epizódkach.

Beletrizovanie sa dosahuje umeleckým zovšeobecňovaním faktov a dynamickými vizuálnymi štylistickými prostriedkami. Dôraz sa kladie na vizuálne postihnuteľné pohybové jadro príbehov, priradovanie rušných obrazov, prítomný čas, dynamické slovesá, asyndeticky spájané krátke vety a pcd. Vety a súvetia bývajú zväčša komplikovanejšie, ale prehľadne koncipované.

Umelecká obraznosť vyplýva najmä z poetickej pôsobivosti celkov. Iba v minimálnej miere sa opiera o rétorické štylistické a jazykové prostriedky (hyperbolizujúce epitetonicko-substantívne dvojice, expresívne metafory, enumeračné determinácie a najmä zexpresívnujúce dvojčlenné kumulácie syndeticky spájaných substantív synonymického, antitetického a paronomázického významu).

K próze je priložená biografica Martina TARNÓCZIHO (1620—1685) a obširnejšia genealógia Joachima KALINKU (1602—1678). Prinášajú cenné biografické a bibliografické údaje.

Trium Kermannorum exilia hrajú vo vývine memoárovej prózy pcdbnú úlohu ako *Fata familiae Krmannianae*. Pcmáhajú ju zosvetšovať a beletrizovať.

Cestovný denník *Itinerarium* vznikol z poznámok, ktoré si Krman robil v rokoch 1708—1709 na svojej ceste s náboženským poslaním za švédskym kráľom Karolom XII. (1682—1718). Karol XII. vtedy bojoval v Bielorusku proti cárovi Petrovi Veľkému (1672—1725).

Krman prešiel Poľsko, Prusko, Litvu, Bielorusko, Ukrajinu a Moldavu. V Bielorusku ho prijal kráľ. Cesty boli nebezpečné, a preto musel pochodovať so švédskymi vojskami

multis diebus remoratur, multum inuisum. Postquam autem die
9. Septembris in pagum quendam ex millibus Hungaricis discedentem,
et insulam ob gratulandam in militiam condiscipulorum oppidum
venimus. Die 9. Septembris, in multum diem non expectavimus
venimus primam in Kiralykagam, ubi arcem desolatam Nyala
vix, conspeximus. Deinde venimus in oppidum Nagy Szabolc, in quo
insulae edificantes nos esse Francorum armis timore ad parantes
militas, facinas suas colligebant, et in vicinis sylvas fugam
meditantes. Summus hic praedictum cum Notario Constanti-
tensi, et a viduo quodam Princiama, missis duobus laqueis
generis vini, et non dulcissimis miris item melle et perfumis
quales nondum viderat nos Dns. Majorfeld, respicibamus.
Dnus in hoc oppido capella episcopi Magisfieri Duxorum
Prinzi, possessorem Petri illius Prinzi, qui primus erat Evan-
geliorum, in Hungaria Patronus, et auctoritate sua Palati-
natus, et Evangelicam, in suis donationibus, quas habebat am-
plius, amplissime procurabat, sub prima iudice Refo-
mationis Lutheranae. Vidimus jam in agro Nagy Szabolcs
vinctas multas, quibus ex frugibus exactis hyemalis die nequi-
um erat, ut multae arbores exaruerint, et in multis locis
vix nullo vel parva nec natae repererint. Rerumque curam
consuevit solus in pagum quendam sub colle situm, exactis
noctis, in diluente die 10. Sept. ego cum Dno Petro, et Dno
tano Majorfeldino, Davoville viro, praedicti quoniam Munka-
csfium D. Prinziem, interpretum a sua serenitate hinc

až na Ukrajinu. Stal sa očitým svedkom porážky Švédov pri Poltave (1709). So zvyškami utekajúceho vojska prešiel rieku Dneper a po veľkých útrapách sa dostal do Mukačeva a napokon do „sladkej vlasti“.

Autor sa v denníku nezaobrá iba svojimi osobnými zážitkami a rozmanitými príbehmi a udalosťami, ale aj geografickými, hospodárskymi, obchodnými, politickými, spoločenskými, sociálnymi a etnografickými pomermi, históriou a pod.

Poznámky o geografických pomeroch sa koncentrujú na polohu, vzdialenosť, výzor, obyvateľstvo a stavitel'ské pamiatky obcí, dedín, mestečiek a miest a na geografický charakter riek a pohorí. V poznámkach o hospodárskych a obchodných pomeroch sa pretriasa hospodársky a obchodný život v Poľsku, Litve a Prusku (bohatstvo hlavného mesta Kráľovca). Poznámky o politických pomeroch sa týkajú komentovania rozmanitých politických skutočností (vzťah

panovníkov a štátov). V poznámkach o spoločenských a sociálnych pomeroch sa podáva pomerne objektívny obraz spoločenskej situácie a sociálnej biedy na Litve a najmä v Poľsku (napr. vo Varšave):

Večer bolo po uliciach čuť veľký krik chlapcov, potulujúcich sa dlho do noci. A z nich jedni domácou rečou, druhí zase po latinsky vyspevovali túto pesničku:

*Ja chudobný, prosím si chlieb.
Dajte nám,
dostane sa vám
kráľovstva nebeského . . .*

Hospodársky vyspelejšie Prusko upútava už aj rozmanitými životnými prejavmi obyvateľstva, ako je prepychový život, žobráci a zábavné atrakcie.

Poznámky o etnografických pomeroch treba zaradiť medzi najzaujímavejšie a najhodnotnejšie partie denníka. Zaoberajú sa výzorom, obliekaním, jazykom, životom, zvykmi, náboženstvom, kultúrou, architektúrou a folklórnymi prejavmi obyvateľstva. Uplatňujú sa už na začiatku práce (ľudová keramika, piesne a príslovia v Poľsku, hmotná kultúra na Litve). Množia sa však najmä v jej ďalších častiach, v ktorých pod vplyvom okolností, ako sú odlišné spoločenské a sociálne pomery, neobyčajné zážitky a rušné udalosti, badať menší záujem o spoločenskú a sociálnu situáciu krajiny (Prusko a najmä Bielorusko a Ukrajina, resp. susedná Moldava). Najdôkladnejšie a najucelenejšie sú etnografické poznámky z ukrajinského (resp. susedného moldavského) územia. Sústreďujú sa predovšetkým na charakter, zvyky a náboženstvo Ukrajincov, Veľkorusov, Kalmykov, Turkov a Tatárov (opis tureckých kúpeľov).

Najsympatickejšie sú vykreslení Švédi — Krmanova nádejná zástita prenasledovaného uhorského protestantizmu. Pomerne nezaujato sa hovorí o Turkoch a Tatároch. Do veľmi nepriaznivého svetla sú postavení Kalmyci. Autor sa však usiluje aj o objektívne a kritické hodnotenie situácie (kritika nevzdela-ného pravoslávneho duchovenstva a drancujúceho švédskeho vojska na Litve):

Pán Pohorský, vkročiac do nejakého domu, uvidel diežu. A keď ju chcel použiť, pohol ju z miesta a tým pohybom prevrátil veľikánsky hrniec s kyslým mliekom. Nad touto nečakanou škodou začala matka vykrikovať a lamentovať, ale jej deti pribehli s veľkou radosťou, lizali mlieko alebo ho nalievali do úst plnými dlanami. Ale matka ich zaháňala, vraviac, že Švédi spotrebovali všetko, že jej okrem tej trochy mlieka neostalo nič — s ňou sa mali niekoľko dní uspokojiť jej vyhladované deti. Keď som túto škodu nahradil niekoľkými polturákmi, obrátil sa jej smútok na radosť, ale my sme z matkinho kriku a z pažravosti detí, hltajúcich mlieko so špinavou hlinou, poznali veľkú biedu týchto obyvateľov, ktorú zapríčinilo švédske vojsko, majúce tu svoj zimný tábor.

Denník oboznamuje čitateľa s dôležitými historickými faktami (podrobný opis bitky pri Poltave) a s portrétmi významných historických osobností (František II. Rákóczi, Peter Veľký a najmä Mazepa a Karol XII). Prezrádza autorovo náboženské myslenie, ako je príležitostne prejavovaná viera v božie spravovanie ľudských osudov, v znamenia a v proroctvá. Poukazuje napokon na jeho jazykové záujmy. Krman sa zamýšľa nad slovenčinou, ruštinou,

poľštinou, litovčinou, francúzštinou a tatárčinou a vyhlasuje slovenčinu za matku slovanských jazykov a ruštinu a poľštinu za jej dcéry.

Krmanova próza predstavuje beletrizovaný cestovný denník, ktorý vznikol z denných záznamov o ceste. Zážitky, príbehy a udalosti sú v ňom časovo zaradené a miestne lokalizované.

Kompozícia je vybudovaná na dvoch hlavných materiálových vrstvách: na cestovateľských zážitkoch, príbehoch a udalostiach a na geografických, hospodárskych, obchodných, politických, spoločenských, sociálnych a etnografických digresióch, ktoré prenikajú do priamej línie rozprávania zážitkov, príbehov a udalostí.

Rozprávanie prezádza talentovaného pozorovateľa a epika. Vyznačuje sa zaujímavým, sugestívnym a dramatickým zobrazovaním faktov, javov a udalostí. Získava svojou nenútenosťou, otvorenosťou a osobnou intimitou, lebo autor ho určil „aspeň pre seba a pre svojich domácich“.

Pri dramatizácii hrajú významnú úlohu epizódy a väčšie pasáže, v ktorých dominuje vizuálne jadro s dynamickými detailmi ako nositeľmi prudkého pohybu. Epizódy tohto typu sa bleskovo mihajú pred duševným zrakom čitateľa (škriepka a bitka Tatárov), vynikajú mimoriadnou vizuálnou príťažlivosťou (prechod cez poškodený most) a svojím plastickým profilom dodávajú výrazné farby atmosfére rozprávania (epizódka o dotieravých muchách). Väčšie pasáže tohto typu sa sústreďujú na dramatické príbehy z cesty, najmä na ťažkosti na pochode. Majstrovsky sa v nich vykresľujú predovšetkým rozmanité chaotické situácie (náhly odchod švédskych vojsk na Ukrajinu), telesné utrpenia (ťažké pochody za neznesiteľnej zimy) a životné nebezpečenstvá (búrlivá plavba na plti cez Dneper na úteku po poltavskej porážke):

Kým sme sa viezli na stojatých alebo pokojne tečúcich vodách, dovtedy sme sa od brehu vzdalovali. Ale keď sme zišli k prostriedku rieky, kde beží plným korytom a tým rýchlejšie, hľa, naša loďka sa valila naprieč, takže sme, vložiac do veslovania všetku silu až do vyčerpania, nemohli ani postupovať, ani ustupovať, ani plávať dolu. Zápasíme dlhší čas uprostred vln nie tak s loďkou, ako s okamžitou smrťou. S nárekmi a slzami prosebne voláme na pomoc jeden druhého, všetci spomôženie božie. Pána Pohorského začala chytat zima a začal sa žalovať, že mu od zimy mravejú ruky. My sme sa chvíľami ponárali po kolena, chvíľami po bedrá a vyššie. Čím viacej sme loďku hýbali, tým menej sme sa pohýňali dopredu, priam najhlúpejší na vodenie lodí, lebo čo chvíľami tento pohol dopredu, to druhý svojím veslom pohol späť. Nikto z nás si nemyslel, že sa s nami dobre vodi, lebo sa nehýbeme vpred k rýchlym vodám, ktoré by nás všetkých boli iste strhli.

Kým tak zápasíme s našim zúfalým položením, prozretelný Otec nebeský zakročí, pohýňajúc k zlutovaniu dvoch kozákov, bežiacich nám naproti v rybárskych čajkách, ktorých sme sa predtým takali. Pre nekonečné milosrdenstvo božie a pre Ježišove rany plačlivým krikom všetkých pozývaní a dvoma zlatými peniazmi, ktoré sme držali v rukách, privábení, sa k nám síce priblížili, ale zapochybujúc o našom šťastnom prechode z loďky do čajok, ktorých okraje ani polovičku palca nevyčnievali z veľmi hlbokej vody, hneď sa od nás vzdalovali. Napokon predsa pohnutí prosbami, ustavičným krikom a našimi slzami, pridružili sa k nám v našom nebezpečenstve a prijímúc k sebe môj plášť a vyše hodiny zatopený kôš, vzali — jeden z nich len mňa, druhý pána Pohorského a onoho rižského kupca — šťastne do svojich čajok a zaviezli nás k brehu.

Štýl denníka je v podstate naratívny, epický, ale pritom sa vyznačuje veľkou dynamickosťou a silou predstavivosti a výrazu. Dynamickosť sa dosahuje ustáveným variováním prítomného a minulého času a sila predstavivosti vhodnými štylistickými a jazykovými prostriedkami.

Vetná konštrukcia je veľmi komplikovaná. Jednoduchšie koncipované vety a súvetia sa doslovne strácajú medzi bohato rozvinutými reťazcami syndetických a asyndetických priradovacích súvetí, relatívnych, časových a účelových podradovacích súvetí a najmä zložených súvetí, ktoré vznikajú kumuláciou vedľajších a podradovacích súvetí, pozostávajúcich z množstva hlavných viet, vedľajších relatívnych, časových a účelových viet, viet skracovaných pomocou participiálnych väzieb, prechodníkových väzieb, ablatívu absolútneho a akuzatívu s infinitívom a prívlastkov. Súvetia sa komplikujú ešte tým, že sa využíva viac interpolácia vedľajších viet v hlavných vetách ako priame nadväzovanie vedľajších viet na hlavné vety. Nemožno však povedať, že by takáto zložitá vetná konštrukcia bola ťažkopádna alebo neprehľadná. Najväčšiu zásluhu na tom má nenásilný, slovenský slovosled jednotlivých viet, ktorý sa vyhýba napodobňovaniu slovosledu klasicko-humanistickej vetnej skladby s inverziami, slovesným prísudkom na konci a prostriedkami na dosiahnutie rytmického členenia.

Osobitné zafarbenie dodáva štýlu nedostatok biblických a iných citátov, ironia, satira, naturalizmy, realistický detail a zaužívané jednoduché, ale pritom výrazné rétorické štylistické a jazykové prostriedky: hyperbolizujúce topické epitetonicko-substantívne dvojice (profunda nocte — za hlbokej noci, cito pede — rýchlou nohou, militem copiosum — početné vojsko), emocionálne substantívne deminutíva (cantiuacula — pesnička, verbulum — slovíčko, guttula — kvapôčka), dvojnásobné antitetické a klimaktické vetné anafory (in pluviiis huc venimus, in pluviiis hinc mane abivimus — v daždi sme sem prišli, v daždi sme odtiaľto ráno odišli), expresívne polyptotá vo forme sekvencie tých istých substantív v rôznych pádoch alebo etymologicky príbuzných substantív a adjektív (fraus fraude — lešť ľstou, feris feriores — zverskejší ako zvery, velata velaminibus — zavreté závojmi), emocionálne a hyperbolizujúce paronomázie vo forme homoioteleutických i nehomoioteleutických dvojíc so synonymickým, polaritným alebo klimaktickým vzťahom medzi oboma členmi (dira et dura — krutá a tvrdá, ingredi et regredi — vďst a odísť, verba et verbera — slová a údery), rétoricky emocionálne exklamácie s interjekciou „ecce“ — „hľa“ (Ecce, quam arduum fuit initium, vere ominosum! — Hľa, aký ťažký bol začiatok tejto cesty, skutočne zlovestný!) a hyperbolizujúce interpretácie, najmä vo forme dvojčlennej kumulácie syndeticky spájaných substantív synonymického, antitetického a klimaktického významu (cum fletu et eiulatu — s plačom a nárekom, inter spem et metum — medzi nádejou a strachom, ad consilium et auxilium — na radu a pomoc).

Denník nepredstavuje len vrcholné dielo Krmanovej literárnej tvorby, ale so Simonidesovou prózou aj najlepšiu cestopisnú denníkovú prózu v staršej literatúre.

Krman bol veľmi plodným spisovateľom. Z jeho ostatných prác patrí medzi významnejšie enkomium — básnická oslava slovenčiny ako matky všetkých slovanských jazykov *Chvála budiž tobě, náš předobří Bože, z tak velikého dobrodini* (koniec 17. stor.), gramatika češtiny *Rudimenta grammaticae Slavicae* (Základy slovenskej gramatiky, 1704), pohrebná kázeň *Knihá života* (Žilina 1704), vojenská kázeň *Actus inaugurationis vexillorum, to jest: Posvecování zástav* (Žilina 1707), cirkevnohistorická práca *Hungaria evangelica* (Evanjelické Uhorsko, asi 1718), náboženská polemická kniha *Man Hu?* (Žitava 1718) a rozprava o pôvode Slovákov *De Slavorum origine dissertatio* (Rozprava o pôvode Slovákov, po r. 1719).³¹

[Enkomium] *Sláva budiž tobě, náš předobří Bože, z tak velikého dobrodini* patrí obsahom i zameraním medzi súveké obrany a chvály slovenského národa a jazyka (myšlienka o starobylosti, sláve a zanedbávaní jazyka). Ideou o slovenčine ako matke ostatných jazykov predbieha podobné osvietenké a romantické jazykovedné teórie.

Krman vynikol aj ako editor. Zúčastnil sa na vydaní českého spevníka Václava Kleycha (1682—1737) *Evanjelický kancionál* (Žitava 1717), urobil jazykovú korektúru českého vydania modlitebnej knižky Jána Arndta (1555—1621) *Záhradka rajska plná křesťanských ctností* (1720), spolupracoval s Matejom Belom (1684—1749) na vydaní českej biblie *Biblia sacra, to jest: Biblii svatá* (Halle 1722) a pomáhal Samuelovi Matthaidesovi (zomr. 1792) pri chystanom vydaní latinského rukopisu Jána Rezika *Gymnasiologia seu Historia scholarum ac rectorum Hungariae evangelicorum* (Gymnaziológia alebo Dejiny evanjelických škôl a rektorov v Uhorsku, 1721—1723).³²

Krmanova účasť na vydaní Kleychovho spevníka *Evanjelický kancionál* spočíva v ideovej, jazykovej a textologickej úprave piesní a v identifikovaní ich autorov, v napísaní úvodného predhovoru a v pretlmcení niekoľkých nemeckých náboženských piesní. Úvodný predhovor predstavuje prvú slovenskú literárnohistorickú, estetickú a textologickú hymnologickú štúdiu (napr. história náboženskej piesne, poučky o skladaní náboženskej poézie a textologickej zásady, najmä podľa J. A. Komenského).

Samuel Hruškovic. Autobiografický charakter má latinská rukopisná próza Samuela Hruškovica *Vita Samuelis Hruscovitz* (*Život Samuela Hruškovica*, 1719—1720).³³ Vykresluje sa v nej autorov život od narodenia do roku 1720: mladost a domáce i zahraničné štúdiá (detstvo prežité v Krupine a u starých rodičov v Turom Poli, návšteva škôl v Banskej Bystrici, Jelšave, Rožňave, Prešove, Banskej Štiavnici, Banskej Bystrici a vo Wittenbergu, funkcia vychovávateľa v Radvani).

Próza sa rozvíja v texte hlavnom (devätnásť kapitol písaných väčším písmom) a najmä vedľajšom (poznámkový text písaný drobnejším písmom). V hlavnom texte sú fakty a udalosti len načrtnuté a vo vedľajšom sa podrobnejšie rozvádzajú. Preto hlavný text pôsobí oficiálnejšie, objektívnejšie a statickejšie, kým vedľajší text má intímnejší, subjektívnejší a dynamickejší charakter. Autor v ňom vyslovuje svoje osobné myšlienky, rozvádza do šírky udalosti zo svojho života, neraz vo forme digresii od hlavnej línie rozprávania, pridáva podrobné charakteristiky svojich súčasníkov a vyjadruje svoj postoj k realite v podobe hojných náboženských meditácií, reflexií a suspírií.

Próza sa vyznačuje — ešte väčšmi ako Pilárikova a Hadikova autobiografia — prepiatym metafyzickým vzťahom k objektívnej realite. Hruškovic, citovo založený a nábožensky exaltovaný človek a barokový mystik, vidí božiu prítomnosť a zásah takmer za každým faktom, príbehom a udalosťou. Väčšina dát z jeho života vyúsťuje do nábožných a náboženských úvah. Preto sa k partiiam, ktoré sa zaoberajú jednotlivými zážitkami a udalosťami z autorovho života, pripájajú bezprostredne náboženské meditácie, reflexie a suspíriá. Na týchto miestach autobiografia očividne ustupuje piesňovej a modlitebnej literatúre. Nemožno si nevšimnúť, že sa tu už ohlasuje lýra skladateľa náboženskej poézie.

Životopisné partie Hruškovicovej prózy patria medzi najzaujímavejšie a najcennejšie autobiografické diela v slovenskej literatúre. Sú poznačné dojemnou úprimnosťou, pravdivosťou a intimitou (napr. vynikajúca pasáž o predstieraní šílenstva).

Hruškovic podáva pochmúrny obraz života chudobného študenta:

V Jelšave som sa dal cez celé leto najímať na žatvu, aby som si nazbieral niečo peňazí na papier a hocíjaké šaty. V Gemeri som si zarábala na stravu zbierajúc pre domáceho divé hrušky, jablká a huby. V Rožňave som celkom schudol od hladu a od

útrap len-len že som nezhylnul. Bývajúc v škole, nemal som ani domáceho, ani priateľa, ktorý by očistil bielizeň. Čo som raz obliekol, neodložil som prv, kým mi samo, prehnuté potom a plné vši z tela neodpadlo. Keď som pri peci s kamarátmi vytriasal vši do ohňa, bolo ich toľko, že celkom zakrývali popol. Mal som jedinú útechu, že ma prijali medzi kuričov.

Hruškovie napokon približuje čitateľovi domáce i nemecké školstvo, opisuje svoje zážitky s kuruckými vojakmi a so zbojníkmi a zvečňuje v živých, plastických a pomerne objektívnych portrétoch ľudí, s ktorými sa stretáva na svojej životnej púti (portréty priateľov, známych učiteľov, wittenberských profesorov, učenca Mateja Bela a zbojníckeho vodcu Ordáša).

Idúc odtiaľ k Smolníku, naďabili sme na samého onoho zbojníckeho vodcu Ordáša, ktorý sám na koni zostupoval zo strmej hory. Bol to človek malej postavy, sedivých vlasov, zahalený do pardálovej kože. Niesol ohromnú striebornú guľu. Na pravej ruke mal len dva prsty. Vidiac, že sme študenti, vypytoval sa, odkiaľ a kam ideme a či sme pri Remete videli nejakých vojakov. Keď sme však odpovedali, že nedávno ich stadiaľ sto odišlo do lesov, povedal, že ich ide prenasledovať (hoci bol, ničomník, ich vodcom), ale kázal nám byť dobrej mysle: že onedlho stretneme troch jazdcov, ktorí nás však ani neoslovia, ani nebudú obťažovať, čo sa potom i stalo. Okrem toho nám dal nie zlý darček na cestu a odišiel, dajúc nám zbohom.

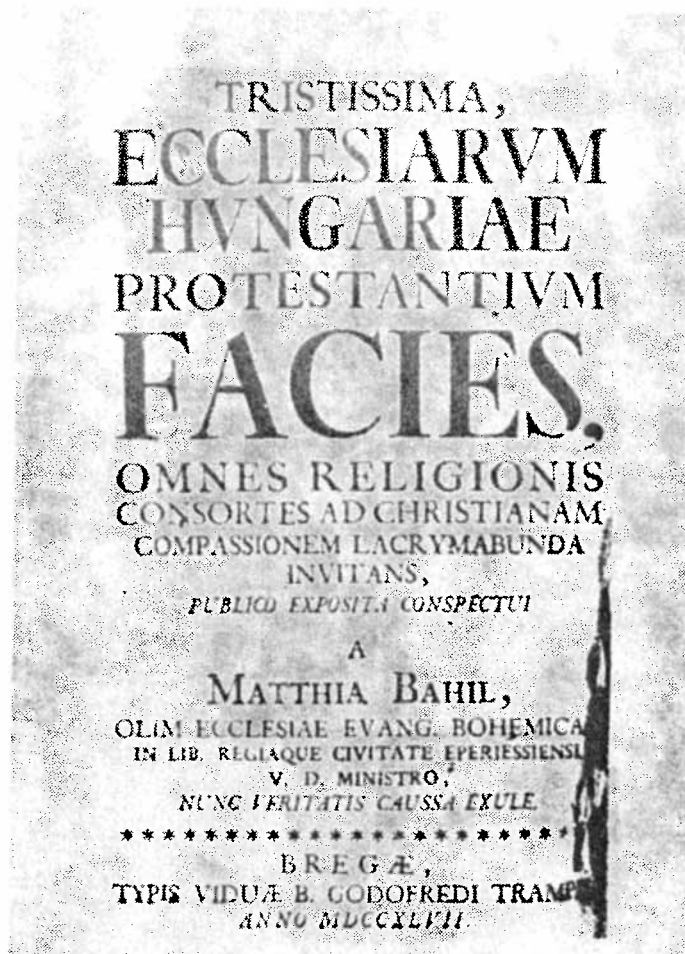
Portréty sa vyskytujú prevažne vo vedľajšom texte. Kým na začiatku sú stručné a stereotypné (napr. miesta štúdií a pôsobenie autorových učiteľov), v ďalšom texte zaujímajú viac miesta a rozširujú register portrétovacích zložíek (vonkajšia i vnútorná charakteristika osôb). Neuplatňuje sa v nich len metóda idealizovaného typizovania sústredená na podčiarkovanie kladných alebo záporných vlastností, ale aj pokusy o kritickú individuálnu charakteristiku (najmä wittenberskí profesori a M. Bel). Zväčša ide o priame charakteristiky. Nepriamou charakteristikou je vlastne iba autorov portrét. Hruškovie v ňom vystupuje ako usilovný, skromný, statočný a citovo i nábožensky založený človek. Nesmierne túži po vzdelaní. Od štúdií ho neodradí ani chatrné zdravie a nedostatok finančných prostriedkov, ba ani nesúhlas rodičov, ktorí ho nemohli hmotne podporovať.

V životopisných partiách autor vyslovuje svoje názory na niektoré aktuálne otázky. Ako ortodoxný luterán odsudzuje pietistov, radikálneho reformátora, vodcu sedliackeho povstania Tomáša Münzera (1489—1525) a lekára, hlásateľa empirie v prírodných vedách Filipa Paracelsa (1493—1541).

Hruškovie je dobrý rozprávač a štylista. V lyrizovanom naratívnom štýle konštruje pomerne nekomplikované vety a súvetia. Zložitejšie súvetia s tendenciou k podradovaniu sa vyskytujú pri kumulovaní faktov a udalostí a v niektorých patetických lyrických pasážach. Používajú sa však i rôzne druhy abreviácie (prechodníky a prídavia). Rétorické štylistické a jazykové prostriedky sú dosť jednoduché, ale pôsobivé (epitetonicko-substantívne dvojice, metafory, hyperboly, apostrofy, exklamácie, antitézy, homoioteleutá, paralelizmy a najmä dvojčlenné — zriedkavejšie trojčlenné — kumulácie syndeticky spájaných substantív, slovíec a adjektív synonymického a nesynonymického významu). Opierajú sa o jasné a najmä temné barokové obrazy, ktoré čerpajú z biblie i zo života.

Matej Bahil. Autobiografiu reprezentuje i latinsko-nemecká próza (písaná paralelne po latinsky a po nemecky) čerenčianskeho, prešovského, ammsfeld-

39. Matej Bahil:
*Tristissima ecclesiarum
facies, Breh 1747.*

ského, arnsdorfského a parchwitzkého ev. farára (1730—1734, 1734—1746, 1757, 1757—1759, 1759—1761) Mateja Bahila (1706 Šivetice — 1761 Parchwitz) *Tristissima ecclesiarum Hungariae protestantium facies, omnes religionis consortes ad christianam compassionem lacrimabunda invitans, publico exposita conspectui* — *Traurige Abbildung der protestantischen Gemeinden in Ungarn, alle Glieder gleicher Bekentniss zu einem christlichen Mitleiden und Gebete tränend zu erwecken, der Welt vorgelegt* (Presmutné vyobrazenie protestantských cirkví v Uhorsku, so slzami v očiach, výzývajúce všetkých spoludruhov vyznania ku kresťanskému súcitu, vystavené očiам verejnosti — Smutné vyobrazenie protestantských cirkví v Uhorsku, majúce slziac vzbudiť všetkých údov rovnakého vyznania ku kresťanskému súcitu a modlitbe, predložené svetu, Breh 1747).³⁴ Autor v nej načrtáva v podstate obraz protestantských cirkví v Uhorsku v druhej polovici 17. a v prvej polovici 18. stor. V jej prvej časti však podáva (zväčša v súvislosti s náboženskou situáciou v Prešove) svoje osudy, najmä uväznenie v Prešove a útek cez Poľsko do Nemecka (1746).

Umelecky najsilnejšie pôsobia partie, v ktorých sa opisujú autorove osobné zážitky vo väzení a predovšetkým po úteku. Prevyšujú svojim živým a pútavým spracovaním statické a rozvláčne cirkevnohistorické partie, ktoré sú vybudované na epizódach o prenasledovaní protestantov a na úvahách o stave cirkvi:

Keď sa mi pozdávalo, že moji strážcovia spia opreteký, vstal som z postele o dvanaštoj hodine v noci a pokúsil som sa strmým chodením a klepaním po komore zistiť, či niečo počujú. Keďže ako mŕtvi nedávali ani znaku nejakého činenia, vyhladal som najprv povraz, skrytý v posteľnej slame, preložil som si šaty cez plece a prikrročil som k dverám. Tieto som však nemohol otvoriť pre nohy mestského sluhu, nakriž preložené a do dvier opreté; preto som musel zase šaty zložiť a nohy strážcov od dvier odtrhnúť, čo sa aj stalo s tým žiadúcim výsledkom, že ako drevený klát nič nezbadal. Keď som však z otvorených izebných dvier chcel vystúpiť, prišlo mi na um, ako ma ustavičným brechaním prenasledovali psi, keď som raz nemocných bol navštívil, práve tou ulicou, ktorou som teraz mal prejsť. Aby som ich upokojil, rozhodol som sa vziať si chleba; šiel som teda ešte raz späť a potom bosý ušiel som so šatami na pleci a s čižmami v rukách. Dvere k schodom, plechom silno obité, boli by mi útek iste znemožnili, keby strážcovia kľúč boli vytiahli; keďže ho však nechali trčať, ľahko som ich otvoril. Ale oboje dvier bez veľkého hurtu nemohlo sa otvoriť a zatvoriť, preto som bol rád, že sa mi aspoň otvorili bez toho, aby to niekto bol zbadal; ani som ich nezamkol.

Štýl prózy zodpovedá celkovému charakteru témy. V životopisných partiách hojne využíva výrazný detail a miestami aj dynamizujúce štylistické a jazykové prostriedky. V cirkevnohistorických partiách je opisný, úvahový a meditatívny. Citáty z exemplár z biblickej a antickej lektúry sa stávajú jeho súčasťou len vo veľmi skromnej miere (Cicero a Ezopova bájka o vlku a ovci). Bahilovi slúži za vzor viac cirkevnohistorická próza ako kázňová literatúra.

Vety a súvetia bývajú jednoduchšie i komplikovanejšie.

Z rétorických štylistických a jazykových prostriedkov sa uplatňujú takmer všetky najtypickejšie štylistické a jazykové prostriedky (epitetonicko-substantívne dvojice, metafory, hyperboly, epizeuxy, polyptotá, klimaxy, exklamácie, interrogácie, antitézy, komparácie a najmä dvojčlenné kumulácie syndeticky spájaných substantív, sloviess, adjektív a prísloviess synonymického a nesynonymického významu).

Bahil prekladal a s vlastnými úvodmi vydával pod pseudonymom Theodorus ab Hybla nemecké protikatolícke polemické knihy (*Vysoceučeného a osvíceného muže pána Ernesta Šalamouna Cypriani . . . Naučení o pôvodu a zrústu papežstva spolu s obranou obnovení cirkve*, Wittenberg 1744, *Srdečné napomenutí k vystřihání se papežského a k stálému setrvávání při lutheranském učení, které někdy sl. wittenberské akademie theologové . . . sepsali*, Wittenberg 1745). Za preklad a vydanie týchto kníh ho uvážnili v Prešove (1746).

Ján Žambokréthy. Osobný denník a zároveň kroniku predstavuje rukopisná próza *Revolutionis Rakoczyanae, kurucká vojna dictae, diarium* (Denník rákócziovského povstania, zvaného kurucká vojna).³⁵ V prvej tretine je napísaná po latinsky a v ostatných dvoch tretinách slovakizovanou češtinou.

Próza zachytáva denníkovou a najmä kronikárskou metódou vznik, priebeh a koniec kuruckého povstania Františka II. Rákócziho v rokoch 1703—1711 a udalosti ďalších dvoch rokov (1712—1713). Vznikla v r. 1799 na základe denníkových rukopisných záznamov priameho účastníka povstania, úradníka

na Illésházyho dubnickom panstve Jána Žambokrétého (1680—1748). Je výťahom alebo len prepisom záznamov.

Autor venuje pozornosť najmä vojenským veciam: pohybu, zrážkam a vyčinianiu cisárskych a kuruckých vojsk na Považí. Ostatné udalosti (Rákócziho činy a osudy a mor v r. 1709), nezvyčajné a hrôzostrašné epizódy charakteristické pre súveké kroniky (o levovi v Liptove, ktorý mordoval ľudí, o dorúbajúcich turčianskych zemanoch na ónodskom sneme v r. 1707) a Žambokrétého bezprostredné osobné zážitky (dáta z rodinného života, účasť na povstaní a cesta na sečiansky snem v r. 1705) stoja až na druhom mieste.

Denníkové a kronikárske záznamy pri jednotlivých dňoch a mesiacoch, ba aj rokoch (najmä 1703—1713) sú vcelku stručné a heslovité a pôsobia dojmom strohej objektívnosti. Obširnejšie pasáže, ktoré sú celkom výnimočné, majú subjektívnejší, dramatickejší a beletristickejší charakter (opis hostiny na sečianskom sneme). Možno v nich nájsť aj slová, ktoré súcitne komentujú biedne položenie ľudu v pohnutých vojnových časoch: „Lud veľikým strachom prestrašen sa, i veľiké škody podstúpil, ani se neví kam dieť.“

Próza má v podstate informatívny charakter. Uspokojuje sa s neosobným faktografickým, referentským a opisným štýlom, v ktorom sú veľmi zriedkavé rétorické štylistické a jazykové prostriedky (hyperboly, epizeuxy, antitézy a dvočlenné kumulácie syndeticky spájaných slovies).

Zábavná próza. Zábavná próza sa uplatňovala v ľudových knižkách. Nezachovali sa nám z nej nijaké texty, ale iste boli známe medzinárodné poviedky, ktoré vychádzali aj v maďarských ľudových knižkách (o Štilfrídovi a Brunčvíkovi, Bratislava 1730).

Vecná próza

Vo vecnej próze sa písali latinské i slovenské reči (rozlúčková reč Melchiora SMRTNÍKA, 1687),³⁶ predhovory ku knihám (Ján DÁDAN ml.: *Impressor pobožnému čtenáři pozdravení s vínšem všeho dobrého vzkazuje*, 1686), školské zákony (Matej BEL: *Leges scholasticae* — Školské zákony, 1714) a korešpondencia (Juraj LÁNI, 1681—1700, Juraj MICHAELIS CASSAI, 1701—1725, Samuel TIMON, 1716—1784, Michal ROTARIDES, 1728—1729, M. BEL, začiatok 18. stor., Samuel TURKOLI, 1725, Ladislav NOZDROVICKÝ, 1734).³⁷ Možno sem zaradiť i niektoré ľudové knižky: proroctvá (*Výťah z dvánáctého Sybilliného proroctví*, 1744), snáre (*Nově shotovený snář*, 1705) a kalendáre (*Nový kalendár*, Žilina 1681, *Nový domovní i počestný kalendár*, Košice 1744).

Rozlúčková reč badínskeho ev. farára a banskobystričského richtára Melchiora SMRTNÍKA (nar. v Brezne) odznela pri odovzdávaní richtárskeho úradu v Banskej Bystrici. Hovorí sa v nej o potrebe richtára a vzdelaných radných pánov. Je zaujímavá z hľadiska začleňovania drobných antických, stredovekých i renesančných žánrov do súvekých textov vo funkcii exempliel (poviedka o starogréckom maliarovi Zeuxovi maľujúcom portrét Menelaovej manželky Heleny, bájka o pastierovi, vlkovi a psoch a anekdota o slepom a chromom podľa talianskeho právnika Andrea Alciata, 1492—1550).

V predhovore žilinského tlačiara Jána DÁDANA ml. (1662—1704) k jeho prekladu latinského diela nemeckého teológa Filipa Kegelia (17. stor.) *Dvanáct přemýšlování duchovních* (Žilina, 1686) sú uvedené Dádanove prekladateľské zásady.

Leges scholasticae Mateja BELA boli určené pre evanjelické lýceum v Bratislave, keď naň Bel nastúpil ako rektor. Odrzkadľuje sa v nich život na vtedajších školách (napr. 11. a 12. článok):

Nech sa pod trestom verejného pokarhania a hanebného vylúčenia, ktoré má byť navrhnuté mocou slávneho Konventu, vyhýbajú pitiu, hodovačkám, tancom, návštevám podozrivých miest, hrám s loptou i každej inej ľahkomyselnosti, nedôstojnej žiakov, takisto verejným vinárňam a krčmám, kúpaniu v Dunaji, prepadávaniu viníc a záhrad.

Z listu Samuela TURKOLIHÓ (Türkölly) sa dozvedáme, že bol pri Kaspickom mori, v Novgorode, v Perzii, na Ararate, medzi Tatármi a v krajoch, odkiaľ prišli Huni a Uhri. Žil medzi kozákmi. Slúžil u pána, ktorý mal šesťsto kráv, tisícštyristo oviec a dvanásťtisíc koní. Zastával i funkciu vojenského správcu s platom sedemstopäťdesiatštyri uhorských zlatých. Poznal cára. Plavil sa po Volge i po mori. Videl mestá so šesťnásttisíc chrámami a deväťtisíc šesťsto zvonmi. Na cestách bol deväť rokov (1716—1725).

Bratislavský študent zeman Ladislav NOZDROVICKÝ vo veršovanom liste (*Divné boží spravovanie v svete medzi ľuďmi*), adresovanom otcovi Mikulášovi Nozdrovickému v Nozdroviciach, medituje o márnosti klamného sveta, šťastia a nádeje. Oznamuje, že si proti vôli rodičov vyvolil vojenský stav a lúči sa s nimi. Chce za zemiansku slobodu položiť i život.

Odborná próza

Výsledky vedeckého bádania sa uverejňovali v latinských školských dizertáciách a dišputách a v samostatných vedeckých publikáciách.

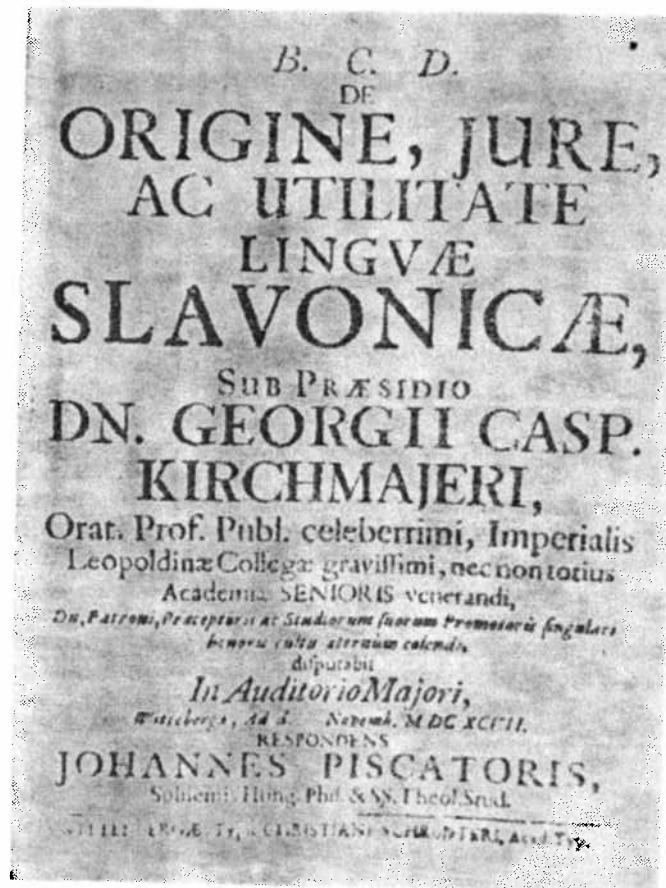
Žánre odbornej prózy. Odbornú prózu v podstate reprezentovali tie isté žánre ako v predchádzajúcom období, ale kvantitatívne i kvalitatívne bohatšie: polonáboženské a polosvetské školské dizertácie a dišputy, svetské odborné žánre a popularizačná odborná próza. O polonáboženské a polosvetské školské dizertácie a dišputy bol však menší záujem. Filozofické a najmä prírodovedné i občiansko-politické témy sa už takémuto typu dizertácií a dišpút vyhýbali. V svetských odborných žánroch sa darilo najmä encyklopedickým dielam, ale aj rozmanitým odborným žánrom, ktoré sa formovali (ba niektoré sa zjavili prvý raz) vlastne až v tomto období (história, právo, topografia, zemepis, cirkevné a kultúrne dejiny, jazykoveda, gramatiky, slovníky, orientalistika, poetiky a literárna história). V popularizačnej odbornej próze etického občiansko-politického obsahu sa pokračovalo v písaní národných a jazykových obrán a chvál.

Školské dizertácie a dišputy filozofického obsahu. Odborné žánre, ktoré sa ešte realizovali v rámci školských dizertácií a dišpút, podliehali väčšmi teologickému mysleniu ako samostatné odborné práce. Vidieť to i na dizertáciách a dišputách výslovne filozofického obsahu (napr. katolícki filozofi Vavrincee

TAPOLCSÁNYI: *Animastica* — Náuka o duši, Trnava 1706, Juraj RAJCSÁNYI: *Harmonia philosophica* — Filozofický súlad, Trnava 1706).

Školské dizertácie a dišputy občiansko-politického obsahu. Menej teológie sa nachádza v školských dizertáciách a dišputách s občiansko-politickým obsahom. Poznáme ich najmä od evanjelických autorov. V týchto dizertáciách a dišputách sa uplatňuje tradičná téma o spravodlivom panovníkovi (Ján SINAPIUS-HORČIČKA st.: *Idea boni principis* — Obraz dobrého panovníka, Halle 1682, Ján PILÁRIK: *An et quousque princeps observare leges fundamentales teneatur* — Či a až pokiaľ panovník má dbať na zachovávanie základných zákonov, Wittenberg 1689), úvaha o občianskom spoločenstve (Daniel DUBRAVIUS: *Dissertatio de societate civili* — Rozprava o občianskom spoločenstve, Wittenberg 1696) a zanietená obrana významu, dôležitosti a práv slovanského jazyka (Ján FISCHER-PISCATORIS: *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae* — O pôvode, práve a užitočnosti slovanského jazyka, Wittenberg 1697).

Ján Fischer-Piscatoris. Dizertácia kremnického ev. farára (asi 1703—1720)

40. Ján Piscatoris-Fischer: *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae*, Wittenberg 1697.

Jána Fischera-Piscatorisa (1672 Žilina — 1720 Kremnica) *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae* má dve časti.

V prvej časti sa autor zaoberá menom a pôvodom slovanského jazyka. Odsudzuje pohrdanie slovanským jazykom a presvedča o jeho kultúrnom význame. Považuje ho za jeden z hlavných jazykov sveta. Poukazuje na jeho starobylosť, veľkosť a rozšírenosť. Zdôrazňuje, že Slovania dostali meno od slova „sláva“. Veľa miesta venuje otázke slovanskosti starých Ilýrov. O Slovákoch sa zmieňuje len letmo, spomína pôvod ich mena a miestne názvy.

V druhej časti autor uvažuje o práve a užitočnosti slovanského jazyka. Vyzdvihuje prirodzené právo slovanského jazyka na šírenie a používanie. Oboznamuje s jeho veľkou praktickou užitočnosťou, ktorá slúži najmä pokresťančovaniu, upevňovaniu zmluvných, hospodárskych a obchodných zväzkov (napr. v súvislosti s Ruskom) a poznávaniu kultúrnej histórie (etymologický výskum slovanského jazyka ako prostriedok na porozumenie miestnych, osobných a rodných mien, udalostí a pod.). Podáva slovanský jazykový etymologický výklad niekoľkých nemeckých miestnych názvov ako doklad starého slovanského osídlenia (Brémy — bremeno).

V dizertácii sa autor odvoláva na svoju predošlú, dnes nezvestnú dišputu *Conventia XII. linguarum ex matrice Scytho-Celtica natarum* (Zhoda dvanástich jazykov, pochádzajúcich zo skýtsko-keltského materinského jazyka).

Školské dizertácie a dišputy prírodovedného obsahu. Prírodným vedám sa v školských dizertáciách a dišputách nevenovala veľká pozornosť. Spracúvali sa v nich tradičné témy. Katolícki autori písali o kométach (František KÉRY: *Dissertatio astronomica de cometa viso annis 1729 et 1730* — Astronomická rozprava o kométe videnej v rokoch 1729 a 1730, Trnava 1736) a o uhorských prameňoch (Štefan ČIBA: *Dissertatio historico-physica de admirandis Hungariae aquis* — Historicko-fyzická rozprava o podivuhodných vodách Uhorska, Trnava 1713). Prírodovedné diela sa napokon prekladali z nemčiny (spis Františka MADEVISIA *Tractatus cometographicus, to jest o Zjevení a v nově ukázání toho neobyčejně dlouhého strašlivého comety, v měsíci decembris anni 1680 et in januario 1681 spatřěného, Žilina 1681*).

Encyklopedické diela. Encyklopedické diela sa zamieravajú na širší vedný okruh: na fyziku, astronómiu, matematiku, prírodopis, zemepis, históriu, medicínu, právo, filozofiu, politiku a teológiu (Martin SZENTIVÁNY: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* — Zvláštnejšie a vybranejšie rozmanitosti z rozličných vied, Trnava 1689—1702) alebo na užší vedný okruh, ktorý sa už prikláňa väčšmi k monografickému spracovaniu určitej uzavretejšej problematiky: na hospodársko-spoločenský život, zemepis, prírodopis, históriu, národopis a jazyk (Krištof PARSCITIUS: *Tabula Regni Hungariae* — Obraz Uhorského kráľovstva, 1698—1699, a *Comitatus Regni Hungariae, Slavoniae et Transylvaniae septuaginta quatuor* — Sedemdesiatštyri stolice Uhorského kráľovstva, Slavonska a Sedmohradska, 1707, Matej BEL: *Hungariae antiquae et novae prodromus* — Predchodca dávneho a nového Uhorska, Norimberg 1723, a *Notitia Hungariae novae historico-geographica* — Historicko-zemepisná vedomosť o novom Uhorsku, Viedeň 1735—1742).³⁸ Modernejšie vedecké poznatky, ktoré sú predzvestou novej, osvietenскеj epochy, sa viac uplatňujú v druhom type, t. j. v monograficky koncipovaných encyklopédiách (najmä dielo M. BELA).

Martin Szentivány. V encyklopedickom diele profesora fyziky, matematiky, hebrejšiny a teológie na viedenskej, trnavskej, mníchovskej a košickej uni-

41. Martin Szentivány:
*Curiosiora et selectiora
variarum scientiarum
miscellanea, Trnava 1709.*

CURIOSIORA
ET
SELECTIORA
VARIARUM SCIENTIARUM
MISCELLANEA.

AUTHORE
P. MARTINO SZENT-IVANI,
Societatis JESU Sacerdote
Opus posthumum.

DECADIS TERTIÆ
PARS SECUNDA.

Continens
CURIOSAS OBSERVATIONES
IN IPSAS SCIENTIAS.

Cum Facultate Superiorum, & Privilegio Sacrae Caesareae Regiæ
Majestatis, Speciali.

TYRNAVIÆ
Typis Academicis Anno M. DCCIX.

verzite, polyhistora (všestranného vedca, znalca mnohých vedných odborov) Martina Szentivány (1633 Liptovský Ján — 1705 Trnava) *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* sú „vzácné veci, vedomostiam obecnstva neprístupné a vzdialené, nielen mimochodom pozbierané, ale z najvýznamnejších autorov zvlášť povyberané, hoci aj nie celkom nové alebo neslýchané, predsa s nemalou námahou a z ohromného množstva vzácných kníh, z hlavných a veľmi slávnych biblioték vybraté a zhrnuté“. Týkajú sa fyziky, astronómie, matematiky, prírodopisu, zemepisu, histórie, medicíny, práva, filozofie, politiky, teológie a pod.

Szentivány nebol exaktným vedcom. Opieral sa o aristotelovskú deduktívnu metódu. Jeho úsilie o encyklopedické zhrnutie a sprostredkovanie poznatkov z humanitných a prírodných vied je poznačené barokovou záľubou v kuriozitách a starými, teologickými, knižnými, ale aj novými, vedeckými a empirickými názormi a vedomosťami. Aristotelizmus, scholastika, metafyzika, geocentrický protikopernikovský názor sa tu vyskytuje popri kritickosti, empirizme, racionálnom vysvetľovaní a využívaní prírody, vyzdvihovaní starobylosti Slovanov a chvále slovanského jazyka.

Szentivány napísal vyše päťdesiat diel, zväčša po latinsky (filozofické úvahy *Dissertationes* — Rozpravy, Trnava 1689, protireformačné polemické spisy *Čtyři a dvacet pohybovaní*, Trnava 1700, a i.). Štúdie uverejňoval vo svojich latinských astronomických ročenkách (*Ephemerides* — Astronomické kalendáre, Trnava 1675—1730).

Szentivány sa postaral o dobudovanie trnavskej univerzitnej knižnice a o novú trnavskú knihtlačiareň (1699).

Krištof Parschitius. Veľmi závažné sú encyklopedické diela banskoštiavnického ev. rektora, wittenberského a lipského exulanta Krištofa Parschitia (Ružomberok — okolo r. 1713 Lipsko) *Tabula regni Hungariae a Comitatus Regni Hungariae, Slavoniae et Transylvaniae septuaginta quatuor.*

V prvom diele autor rozpráva o Sarmatoch, Hunoch a obyvateľoch starej Panónie. Sústreďuje sa na administratívne rozdelenie, históriu, geografiu, prírodovedu, etnografiu a kultúru Uhorska (stolice, panovníci, vrchy, lesy, vinohrady, ryby, obyvateľstvo, jazyk, náboženstvo, zvyky a odev).

Druhé dielo venuje administratívnym, historickým, geografickým, prírodovedným, etnografickým a kultúrnym poznatkom sedemdesiatich štyroch stolíc Uhorska, Slavonska a Sedmohradska. Podáva ich „miesta, hranice, mestá, mestiečka, obce, hrady, vrchy, močiare, ostrovy, jazerá, pohreby kráľov atd. s veľkou premenlivosťou pomerov podľa rokov, aj veľmi mnoho vecí o prírode, vody liečivé, sladké a minerálne, teplé, kyslé, nerasty, rudy a rozličné rastlinstvo — podľa rôznych starobylých pamiatok, archívov a rukopisov a podľa vlastného pozorovania a skúseností“. Slovenské stolice sú zastúpené napr. Nitrianskou, Turčianskou, Trenčianskou, Oravskou, Liptovskou, Zvolenskou, Hontianskou, Novohradskou, Gemerskou, Šarišskou a Spišskou stolicou (opis desiatich tatranských plies a i.).

Matej Bel. Najvýznamnejším vedcom tohto obdobia bol polyhistor Matej Bel (22. 3. 1684 Očová — 29. 8. 1749, na ceste z Altenburgu do Bratislavy). Po otcovi mäsiarovi sa prezýval Funtík.

Bel študoval na viacerých domácich i zahraničných školách (Lučenec, Banská Bystrica, Veszprém, Bratislava a Halle). Na univerzite v Halle (1704—1709) naňho zapôsobil najmä pietistický pedagóg August Hermann Francke (1663—1727). Po štúdiách sa stal ev. farárom a rektorom lýcea v Banskej Bystrici (1708—1714) a farárom a rektorom lýcea v Bratislave (1714—1719), kde zreformoval školský systém. Bol zástancom pedagogického realizmu. Zaviadol vyučovanie domáceho jazyka a reálnych predmetov. Príklonil sa k pietizmu, nemeckému meštianskeému myslienu, ktoré sa usilovalo zlúčiť náboženstvo s praktickými potrebami života.

Bel napísal množstvo článkov a diel po latinsky, po nemecky, po maďarsky a po česky. Zaoberal sa v nich uhorskou kultúrou, históriou, jazykovedou, literatúrou, národopisom, zemepisom, hospodárstvom a prírodnými vedami. Články uverejňoval v zahraničných časopisoch (*Miscellanea Berolinensia* — Berlínske rozmanitosti, *Nova Lipsiensia* — Lipské noviny, *Hamburger Magazin* — Hamburský magazin a i.).

Bel bol odporcom scholastiky a aristotelizmu a priekopníkom racionalizmu a moderných vedeckých metód. Vychádzal z vopred vypracovaného výskumného plánu. Zorganizoval si sieť spolupracovníkov (Štefan Berzeviczi, Juraj Böhuš, Andrej Hermann, Pavol Kray, Ján Matólay, Karol Otto Moller, Samuel Mikovíni a i.). Opieral sa o pramene a archívne dokumenty. Usiloval sa napokon o kritické spracovanie materiálu. Nejedna črta jeho vedeckého diela naznačuje, že sa stal predchodecom osvietenkej vedy.

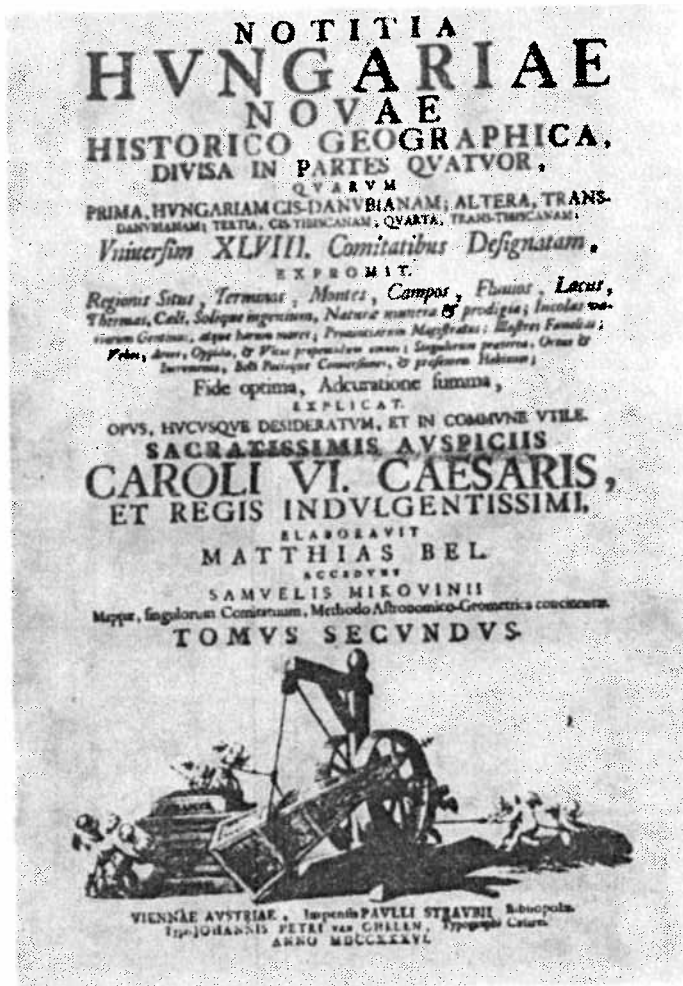

Za vedecké zásluhy Bela nazvali „magnum decus Hungariae“ (veľká ozdoba Uhorska) a vymenovali za člena mnohých učených spoločností (Olomouc, Berlín, Jena a Londýn).

Bel sa usiloval zhromaždiť vedecké poznatky o minulosti aj prítomnosti Uhorska. Vypracoval podrobný plán zemepisného, hospodárskeho, geologickeho, národopisného, politického, historického, genealogického a jazykového výskumu Uhorska s ukázkovými štúdiami (*Hungariae antiquae et novae prodromus* — Predchodca dávneho a nového Uhorska, Norimberg 1723) a vydal dôležité historické pramene k dejinám Uhorska (*Adparatus ad historiam Hungariae* — Príprava k dejinám Uhorska, Bratislava 1735—1746).

Vyvrcholením Belovej vedeckej činnosti bolo rozsiahle dielo *Notitia Hungariae novae historico-geographica* (Historicko-zemepisná vedomosť o novom Uhorsku). Vyšli z neho iba štyri zväzky (Viedeň 1735—1742). Obsahujú historické, politicko-administratívne, zemepisné, národopisné a prírodovedné poznatky z niekoľkých uhorských stolíc (napr. z Bratislavskej, Zvolenskej,

43. Matej Bel:
*Notitia Hungariae novae
 historico-geographica,*
 Viedeň 1736.

Novohradskej, Turčianskej, Liptovskej, Tekovskej a Malohontianskej stolice). Pri opise jednotlivých stolíc sa Bel zaoberá dejinami stolíc a slobodných kráľovských miest, prírodnými pomermi a charakterom obyvateľstva. Najviac miesta venuje topografii, kde podáva základné historické a súčasnú údaje o každej obci. Opiera sa o príspevky svojich spolupracovníkov.

Bel na mnohých miestach svojho diela obdivuje nadanie a pracovitost slovenského ľudu, vyzdichuje starobylost a autochtónnosť (praobyvatelský, domorodý pôvod) Slovanov a Slovákov v Uhorsku a odsudzuje znevažovateľov slovenskej národnej minulosti (Bratislavská stolica):

Nech zmĺknu tí, ktorí nepoznajú minulosť a dejiny a pripisujú nízky pôvod a vzrast bez slávy národu, ktorý bol kedysi veľmi mocný a ktorý veru medzi tými národmi, ktoré si treba cenit v našom Uhorsku, je najužitočnejší zo všetkých!

Vzácný materiál o rozmanitých stránkach života slovenského ľudového a národného kolektívu si zachoval dodnes svoju dokumentárnu a vedeckú hodnotu (napr. Malohontianska stolica):

Kým len žijú, ťažkosti života si osládzajú rôznymi chvílkami zábavy, najmä mládenci, ktorých nazývajú parobci. Na turecké sviatky si volia zo svojho kruhu kráľa, ktorého ozdobia nepravou korunou. Na druhý deň idú tancovať. Tieto zábavy konajú v stodolách pod dozorom jedného zo starších chlapov, aby sa bavili v medziach slušnosti. Tento starší chlap, akoby tlmočník kráľov, hovorí a odpovedá, keď treba, zatiaľ čo sám kráľ mlčí. Keď niekto pristúpi ku kráľovi, aby ho pozdravil, môže tak urobiť podaním ruky, ktorú má ovenčenú kvietim. Okrem toho, keď kráľ vykročí do tanca, drží pred sebou „žezlo“ a pred ním a za ním kráča mládenec. Toto „žezlo“ potom náhle hodí a ak ho v letku mládenec rýchle nechytí do ruky, sám kráľ ho ním mierne udrie. Napokon si kráľ sadne k stolu a posadí sa na vančúšky. Tu ho starostlivo obsluhujú parobci a iní, ktorí sú mu podľa zvyku poruke. Iní zas dávajú pozor na streche a prietivo pozývajú návštevníkov do tanca. Tolkoto o slovenských roľníkoch.

Na Belovom diele vidieť, že odborná próza sa ešte celkom nezbavila synkretizmu, najmä žánrového (nevyhranenost vedeckých žánrov) a štylistického (synkretizmus vecného a rétorického umeleckého štýlu). Štylistický synkretizmus sa v Belovom diele prejavuje tak, že sa v ňom neraz prepleťá vecný, informatívny štýl s emocionálnym, expresívnym umeleckým štýlom, ktorý je vybudovaný na dvojčlenných enumeratívnych obrazových amplifikáciách a kumuláciách (nízky pôvod a vzrast; telesnou silou, ba i postavou — Bratislavská stolica; jazykom a zvykmi; hovoria . . . vyslovujú; v biede a nedostatku; vyčítajú a oplakávajú — Malohontianska stolica) a na rozmanitých trópech a figurách: na epitetách (ušľachtilých mravov, so sedliackou hrdosťou, s hlasitým nárekom — Malohontianska stolica), antitezách (po vrškoch alebo na rovine; úrodnejšie polia . . . neúrodná pôda — Malohontianska stolica), antitetických komparáciách (Tí totiž privádzajú nevestu do domu . . . bez veľkých obrádov. Títo zasa pri tom robia také obrady, že ťažko je jednotlivé vyrátať. — Malohontianska stolica) a hyperbolických exklamáciách (veru hanebne sa mýlia; nech zmĺknu tí — Bratislavská stolica).

Mapy a pohľady na mestá pre Belovo dielo nakreslil a vyryl významný architekt, konštruktér a kartograf (zhotovovateľ máp) Samuel Mikoviny (1700—1750).

K súvekým prejavom národného uvedomovania patria Belove obrany a chvály slovenského národa a jazyka (úvod k vlastnej gramatike *Institutiones linguae Germanicae* — Základy nemeckého jazyka, Levoča 1718, a najmä úvod ku gramatike Pavla Doležala *Grammatica Slavico-Bohemica* — Gramatika slovensko-česká, Bratislava 1746):

V ničom nezaostáva ani za vážnosťou a vznešenosťou španielčiny, ani za pôvabom a uhladenosťou francúzštiny, ani za vznešenosťou a silou angličtiny, ani za bohatstvom zmyslu a dôrazu nemčiny, ani za mäkkosťou a lubozvučnosťou taliančiny, a napokon ani za veliteľskou prísnosťou maďarčiny.

Bel bol predstaviteľom takého typu uhorského vlastenectva, ktoré nevylučovalo slovanské a slovenské vlastenectvo (barokový slavizmus).

Spomínané diela ešte nevyčerpávajú Belovu vedeckú a publikačnú činnosť (*De re rustica Hungarorum* — O uhorskom poľnohospodárstve, 1717, *De servitute Hungarica* — O uhorskom otroctve, 1717, *De veteri litteratura Hunno-Scythica exercitatio* — Cvičebnica starého hunsko-skýtskeho písma, Lipsko 1718, *Der ungarische Sprachmeister* — Maďarský jazykový majster, Bratislava 1729, vydanie bibliie *Biblia sacra, to jest: Bibliá svätá*, Halle

1722). Belovi sa donedávna pripisovalo aj vydávanie i redigovanie prvých pravidelne vychádzajúcich uhorských novín *Nova Posoniensia* (Bratislavské noviny) 1721—1722).³⁹ Bol však pravdepodobne len ich propagátorom.

Dielo *De re rustica Hungarorum* je rozpráva o poľnohospodárstve a hospodárskych odvetviach, o remeselníckej a domácej výrobe Slovákov, Maďarov, Nemcov, Rusínov, Srbov, Chorvátov a Rumunov (chov dobytka a oviec, obrábanie poľí a záhrad, spôsoby života a pôd.).

V rozprave *De servitute Hungarica* sa autor zaoberá vznikom nevoľníctva, jeho vývinom a formami upevňovania. Podáva návrh za jeho odstránenie. V oslobodení sedliakov z nevoľníckych vzťahov vidí prvoradá podmienku pre rozvoj súkromnej ekonomiky v poľnohospodárstve.

V cvičebnici *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio* Bel hovorí o písme od najstarších čias, o hebrejčine, cyrilike, hlaholike, o maďarskom jazyku, o starobylosti slovánskych jazykov, o slovanskej liturgickej misii Cyrila a Metoda a o slovenskom vplyve na maďarčinu.

V učebnici *Der ungarische Sprachmeister* dokazuje, ako je pre Nemcov v Uhorsku dôležité ovládať maďarský jazyk.

Karol Ondrej Bel a Matej Gottfried Bel. Vede sa venovali aj Belovi synovia — lipský profesor filozofie a estetiky Karol Ondrej Bel (1717—1782) a Matej Gottfried Bel.

44. *Nova Posoniensia*, 1722.

Karol Ondrej Bel redigoval vedecké časopisy (*Acta eruditorum* — Práce učencov, *Nova acta eruditorum* — Nové práce učencov, *Leipziger Gelehrte Zeitung* — Lipský vedecký časopis) a písal historické diela (*De Maria Hungariae regina* — O Márii, kráľovnej Uhorska, Lipsko 1742). Matej Gottfried Bel sa zaoberal kultúrnou históriou (*Dissertatio epistolica de litterarum apud Hungaros pretio* — Listová rozprava o vážnosti písomníctva u Uhrov, Viedeň 1743).

Filozofia. Filozofia sa pestovala na trnavskej i na košickej univerzite. Vychádzala zo scholastiky a aristotelizmu (*Aristoteles redivivus Romano Catholicus* — Vzkriesený rímskokatolícky Aristoteles, Trnava 1715, Peter Krištof AKAI: *Cosmographia seu Philosophica mundi descriptio* — Kozmografia alebo Filozofický opis sveta, Košice 1737). Niektorí filozofi dospeli k empirii (Vavríneec TAPOLCSÁNYI, Juraj RAJCSÁNYI, Martin SZENTIVÁNY).

História. V tomto období sa kládol veľký dôraz na popularizáciu štátnej a národnej minulosti.

V histórii nachádzalo dobrú oporu národné uvedomovanie, ktoré rástlo v kruhoch meštianskych i zemianskych vzdelancov od druhej polovice 17. stor.

Meštianske i zemianske vzdelanecké vlastenectvo malo etnický charakter, nie teritoriálny. Autori sa zaraďovali do slovenského národného kolektívu a zastávali sa národa a národného jazyka, pričom v územnom a štátnom zmysle ostávali uhorskými patriotmi.

Slovanskej a slovenskej otázky sa autori dotýkali v rámci celouhorských dejín (Matej BEL: *Hungariae antiquae et novae prodromus*, Norimberg 1723, *Notitia Hungariae novae historico-geographica*, Viedeň 1735—1742, a *Adparatus ad historiam Hungariae*, Bratislava 1735—1746). Usilovali sa posilniť autochtónnosť (praobyvateľský, domorodý pôvod) slovanskeho a slovenského živilu v Uhorsku (Samuel TIMON: *Imago antiquae Hungariae* — Obraz dávneho Uhorska, Košice 1733, a *Imago novae Hungariae* — Obraz nového Uhorska, Košice 1734, Matej MARKOVIC st.: *Vděčná památka slavných vůdců a králů uherských*, 1735).

Zdôrazňovanie autochtónnosti sa spájalo s pohostinskou teóriou, podľa ktorej Slováci prijali Maďarov na slovenské územie. Pohostinská teória bola priamou odpoveďou na podmaniteľskú teóriu maďarskej historiografie, podľa ktorej Slovania a Slováci sú podmaneným a bezprávnym národom v Uhorsku. Obe teórie pod pojmom národ mysleli iba príslušníkov privilegovaných vrstiev. Úvahy slovenských vzdelancov neraz nadobúdali širšiu celonárodnú platnosť.

História a jej príbuzné disciplíny sa už neuspokojovali len s náboženskými teóriami o pôvode Slovanov a Slovákov, ale odvodzovali ho od Ilýrov (Daniel KRMAN ml.: *De Slavorum origine dissertatio* — Rozprava o pôvode Slovákov, po r. 1719), od Jazygov a Vandalov (Ján NAJMAR: *Imago Hungariae* — Obraz Uhorska, Trnava 1721) alebo od Markomanov, Kvádov a Sarmantov (S. TIMON: *Imago antiquae Hungariae*, Košice 1733).

Samuel Timon. Príslušník jezuitského rádu Samuel Timon (1675 Turná pri Trenčíne — 1736 Košice) svojimi dielami *Imago antiquae Hungariae* a *Imago novae Hungariae* zohral úlohu pri formovaní kritickej historiografie a uhorskej koncepcie slovenských dejín. Neopieral sa už o bibliu, ale o historické pramene (listiny, anály a kroniky). Vzdal sa veľkomoravskej tradície, lebo tvrdil, že moravskí panovníci si podmanili susedných Slovákov. Bol hlásateľom pohostinskej teórie.

Právo. Právo sa pastovalo najmä na trnavskej univerzite (Karol SCHRETTER, František FÓRIS, Vavrínek TAPOLCSÁNYI, Ján Jozef BENDEK, František KOLLER, Andrej LEHOTAJ). Pozornosť sa venovala právu kanonickému (F. FÓRIS: *Breve specimen introductionis in jurisprudentiam methodicam* — Krátka ukážka úvodu do metodickéj právnej vedy, Trnava 1699), rímskemu (J. J. RENDEK: *Epítome seu Compendium universae doctrinae legalis* — Výtah alebo Príručka celej právnej vedy, Trnava 1735) a uhorskému (F. KOLLER: *Assertiones ex jure consuetudinario regni Hungariae desumptae* — Výroky vybrané zo zvykového práva Uhorského kráľovstva, Trnava 1712).

Medicína. V medicínskej literatúre sa podávali zdravotnícke rady (latinské zdravotnícke rady Jána MEDIOLANA *Flos medicinae* — Kvet lekárstva s českou verziou vo vydaní M. Béla, Bratislava 1721), písalo sa o liečivých účinkoch liekov (Matej INSTITUTE: *De panacea* — O všelieku, Halle 1730) a skúmalo sa lekárske názvoslovie (Justus Ján TORKOS: *Tava pharmaceutica Posoniensis* — Bratislavský lekárske poriadok, Bratislava 1745). Nezabúdalo sa ani na dejiny lekárskej vedy (Samuel ČERŇANSKÝ: *De medicinae apud Hebraeos et Aegyptios conditione* — O stave lekárstva u Židov a Egypťanov, Halle 1742).

Topografia, zemepis, cirkevné dejiny a kultúrne dejiny. O slovenských realitiách sa píše v celouhorských reláciách aj v topografii, zemepise, cirkevných dejinách a kultúrnych dejinách.

Topografia a zemepis. V topografii a zemepise sa autori zaoberajú slovenskými mestami a ich pamätihodnosťami (Samuel TIMON: *Celebriorum Hungariae urbium et oppidorum topographia* — Miestopis významnejších uhorských miest a mestečiek, Trnava 1701—1702, krajmi (Ján NAJMAR: *Imago Hungariae* — Obraz Uhorska, Trnava 1721, Juraj BUCHHOLTZ ml.: *Relatio de itinere anno 1724 medio mense Julio in montes Carpathicos instituto* — Správa o ceste podniknutej do Karpatských vrchov uprostred mesiaca júla roku 1724, 1724) a kúpeľmi (Ján VRABLANSKÝ: *Directorium thermale* — Kúpeľná správa, Trnava 1725, Justus Ján TORKOS: *Schediasma de thermis Pöstheniensibus* — Stat o piešťanských kúpeľoch, Bratislava 1745, Ján LISSOVINYI: *Scrutinium physico-medicum* — Skúmanie prírodno-liečivé, Trnava 1748).

Cirkevné dejiny. V cirkevných dejinách možno nájsť aj veľa kultúrnohistorických a literárnych údajov (Ján BURIUS st.: *Micae historico-chronologicae Evangelico-Pannonicae skiagraphikós collectae et adumbratae* — Historicko-chronologické evanjelicko-panónske omrvinky, zozbierané a načrtnuté v obrysoch, 1685, Daniel KRMAN ml.: *Hungaria evangelica* — Evanjelické Uhorsko, 1718).⁴⁰

Ján Burius st. Z diela krupinského ev. farára (1666—1673, 1686—1689) a brezského i vratislavského exulanta (asi 1673—1675, asi 1675—1682) Jána Buria st. (1636 Sv. Ondrej — 1689 Krupina) *Micae historico-chronologicae Evangelico-Pannonicae skiagraphikós collectae et adumbratae* sa okrem mnohých odpisov zachoval autograf, z ktorého bola odtlačená len časť (až v r. 1864). Autor v ňom načrtol uhorské cirkevné dejiny, najmä históriu uhorského protestantizmu od začiatkov do protireformácie („omrvinky, drobnosti, úlomky z histórie evanjelikov v Panónii, t. j. vlastne v Uhorsku, usporiadané chronologicky, v časovom poriadku“). Nezhromaždil iba cirkevnohistorické, ale aj kultúrnohistorické a literárnohistorické údaje. Opieral sa o rozmanité pramene (napr. o otcove poznámky *Fasti seu Calendaria* — Zoznam dní alebo Kalendár, 1634—1668) a o vlastné skúsenosti.

Kultúrne dejiny. Kultúrne dejiny sa orientovali najmä na dejiny protestantských škôl (Ján REZIK — Samuel MATTHAEIDES: *Gymnasiologia seu Historia scholarum ac rectorum Hungariae evangelicorum* — Gymnaziológia alebo Dejiny evanjelických škôl a ich správcov v Uhorsku, 1697) a vôbec na

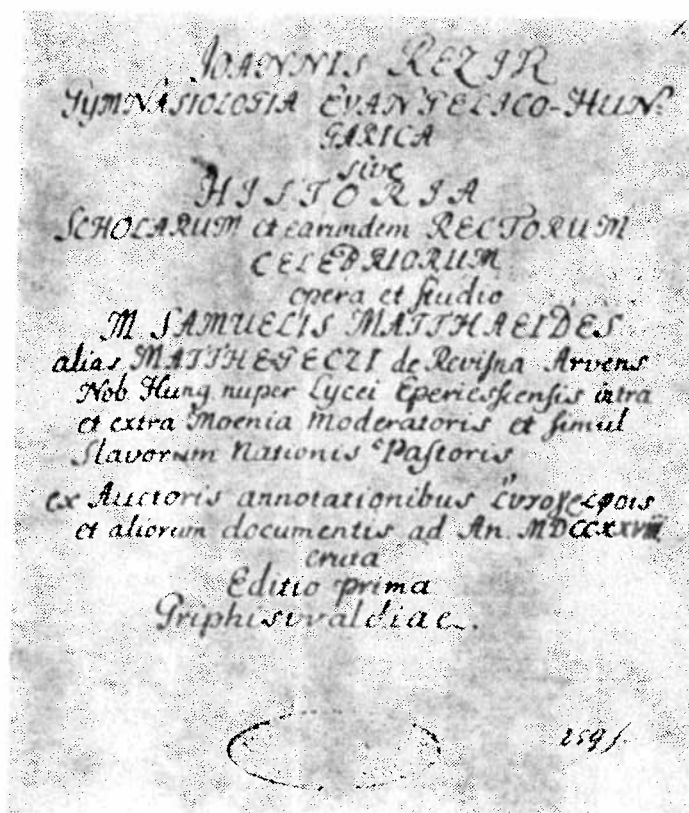
školskú problematiku (Gabriel BALAŠOVIC: *Začátek napravování a obnovování škol dedinských*, 1749).⁴¹

Exulanti v Nemecku sa zaujímali aj o nemecké miestne pamätihodnosti (Ján SINAPIUS-HORŤIČKA ml.: *Olsnographia oder Beschreibung des oelsnischen Fürstenthums* — Opis Oelsu alebo Opis oelského kniežatstva, Lipsko 1706—1707).

Ján Rezik. Dielo Jána Rezika (doplnené predovšetkým Samuelom Matthaedisom) *Gymnasiologia seu Historia scholarum ac rectorum Hungariae evangelicorum* obsahuje dôležité údaje z dejín protestantského školstva (šľachtické, mestské a dedinské školy) a dáta o pedagogickej a literárnej činnosti slovenských evanjelikov (životopisy a diela).

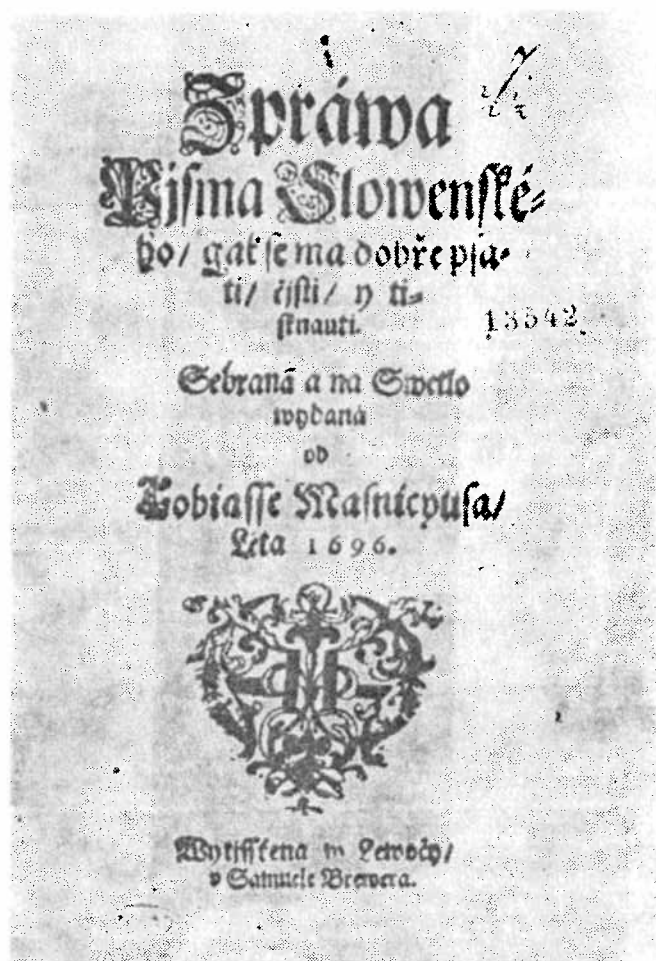
Gabriel Balašovic. Spis gutianskeho a sudického ev. farára (1742—1754) Gabriela Balašovica (medzi rokmi 1711—1717 Senné — 1754 Sudice) *Začátek napravování a obnovování škol dedinských* je dokladom o stave slovenského školstva v prvej polovici 18. stor. (sociálne postavenie učiteľov, učebný plán, učebnice a metodika vyučovania). Autor zdôrazňuje povinnú školskú dochádzku, vyučovanie v národnom jazyku, odmeny pre dobrých žiakov a pod.

Jazykoveda. Na rozvoji vedy sa významne zúčastňovala aj jazykoveda.

45. Ján Rezik:
Gymnasiologia, 1728.

46. Tobiáš Masník:
Zpráva písma slovenského,
Levoča 1696.

Jazykové učebnice a gramatiky češtiny. Pre potreby škôl sa vydávali rozmanité jazykové učebnice (M. BEL: *Institutiones linguae Germanicae* — Základy nemeckého jazyka, Levoča 1718, a *Der ungarische Sprachmeister* — Maďarský jazykový majster, Bratislava 1729).⁴² Širšiemu okruhu slovenskej inteligencie sú venované gramatiky češtiny (resp. slovakizovanej češtiny), ktoré sa zaoberajú pravidlami správneho písania (Tobiáš MASNÍK: *Zpráva písma slovenského*, Levoča 1696) a gramatickými základmi jazyka, pričom si všímajú aj rozdiely medzi slovenčinou a češtinou (Matúš Michalovič SEČIANSKY: *Světlonos český, cestu do češtiny ukazující*, koniec 17. stor., Daniel KRMAN ml.: *Rudimenta grammaticae Slavicæ* — Základy slovenskej gramatiky, 1704, Pavel HOLVEITH: *Epitome grammaticae Slavicæ* — Výtah zo slovenskej gramatiky, 1737, Pavel DOLEŽAL: *Grammatica Slavico-Bohemica* — Gramatika slovensko-česká, Bratislava 1746).⁴³

Daniel Krman ml. Gramatika Daniela Krmana ml. *Rudimenta grammaticae Slavicæ* je v podstate gramatikou češtiny. Krman sa v nej opiera o grama-

47. Pavel Doležal:
*Grammatica
Slavico-Bohemica,
Bratislava 1746.*

**GRAMMATICA
SLAVICO-BOHEMICA,**

IN QVA.

**PRAETER ALIA, RATIO ACCURATAE
SCRIPTIONIS & FLEXIONIS,**

*quae in hac Lingua magnis difficultatibus
laborat, ex genuinis fundamentis,
demonstratur.*

**VT ET DISCRIMEN INTER DIALECTVM
BOHEMORVM & CVLTIORVM
SLAVORVM IN HVNGARIA**

insinuatur.

CVM APPENDICE,

*quae, tum modum multiplicandi
verba, tum motum, Derivationem
Compositionemque; tum quaedam ad ele-
gantiam sermonis spectantia,*

CVM CATONIS DYSTICHIS,

exlibet.

QVAE OMNIA,

*Partim ex aliis Grammaticis accepta,
artium propria industria investigata, atque
a VIRIS linguae huius haud imperitis, examinata,
in omnibus eiusdem Cultoribus ad usum proponit*

PAVLVS DOLESCHALIVS,

Szokolcza - Hung.

PRAEFATUS EST.

MATTHIAS BELIVS.

Pragae, Typis Koverianis.

tický systém, ba aj o celú časť gramatiky Václava Jana Rosu (zomr. 1689) *Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae* (Čechořečnost alebo Gramatika českého jazyka, Praha 1672), ale usiluje sa o samostatné spracovanie látky (najmä pri hláskosloví a skloňovaní). Jazykovým vzorom mu je bratská biblia a Komenského spisy.

Krman odmieta „nepestovanú“ slovenčinu. Jeho gramatika však prináša cenný materiál na poznanie dejín ľudovej hovorovej slovenčiny, najmä stredoslovenského charakteru. Dáva k dispozícii dôležité poznámky o súvekej poetike a svedčí o autorovom teoretickom zmysle pre využívanie domácich poetických jazykových zdrojov. Krman sa prejavuje ako teoretik literárnoestetického hodnotenia a propagátor začleňovania prísloví, porekadíel a povrávok do literárnej frazeológie, pritom veľký obdivovateľ pokladu slovenských prísloví.

Krmanova gramatika patrí medzi najpodrobnejšie a najsystematickejšie gramatiky. Poslúžila za základ gramatiky Pavla DOLEŽALA (1700—1778) *Grammatica Slavico-Bohemica* (Gramatika slovensko-česká, Bratislava 1746).

Pavel Holveith. Gramatika veľkopaludzského učiteľa Pavla Holveitha *Epitome grammaticae Slavicae* je gramatikou češtiny. Autor sa zaoberá hlásko-slovnými a tvaroslovnými rozdielmi medzi češtinou a slovenčinou. Dotýka sa aj prekladania, pričom brojí proti doslovným prekladom a cudzím väzbám i slovám. Zdôrazňuje, že prekladateľ má dokonale ovládať jazyky. Termíny Slavus, Slavicus používa vo význame Slovan, slovanský, ale i Slovák, slovenský. Odvoláva sa na Rosovu gramatiku, ale neraz s Rosom polemizuje.

Pavel Doležal. Gramatika nepsalského, zemianskopodhradského a bockého ev. farára Pavla Doležala (1700 Skalica — 1778 Boca) *Grammatica Slavico-Bohemica* je gramatikou českého jazyka. Autor triedi novým spôsobom slovesá (šesť tried), poukazuje na rozdiely medzi slovenčinou a češtinou (e — ě, r — ř), podáva poznatky o časomernej prozódii a ku gramatike pridáva príslovia i porekadlá. Vzorom mu bola Krmanova gramatika, ale jeho gramatika sa zasa stala vzorom ďalších gramatík.

Slovníčky. Pri niektorých gramatikách a iných odborných dielach sú pripojené viac-rečové slovníčky, napr. latinsko-nemecko-madarsko-české alebo slovenské, pričom medzi českými slovami sa nachádzajú i slovenské (Emanuel ALVÁREZ: *De institutione grammatica* — O gramatickej náuke, Trnava 1703, Samuel HRUŠKA: *Vocabulorum et verborum ex Orbe sensualium excerptio* — Výťah slov a slovík zo Sveta zmyslami vnímaných vecí, 1706—1707, Ján LYCZET: *Iter oeconomicum* — Hospodárska cesta, Trnava 1707).⁴⁴

Orientalistika. V tomto období sa začala pestovať orientalistika — jazykoveda i realie (Ján Bohumír ERTEL: *Dissertatio philologica de rabbinis et gradibus honorum litterariis apud Ebracos usitatis* — Jazykovedná rozprava o rabínoch a o elementárnych stupňoch hodnosti, ktoré používajú Židia, Wittenberg 1719, *Harmonia linguarum orientis et occidentis speciatimque Hungaricae cum Hebraea* — Zhoda jazykov východu a západu a najmä madarského s hebrejským, Wittenberg 1746, a *Theologia Aethiopum ex liturgiis, fidei confessionibus aliisque . . . scriptis congesta* — Teológia Etiópcanov, napísaná podľa obrádkov, vyznaní viery a iných . . . spisov, Wittenberg 1746).

Rétoriky a poetiky. Rétoriky a poetiky pochádzali zväčša od cudzích autorov (španielskych, francúzskych a i.).

Z rétorík sa používala rétorika Cypriána SOAREZA (*De arte rhetorica libri III.* — Tri knihy o rečníckom umení, Trnava 1718), Georga WORPITZA (*Clara et praeclara methodus parandae eloquentiae Cypriani Soarii* — Jasná a prejasná metóda získavania výrečnosti od Cypriána Soaria, Trnava 1728), Josepha de JOUVANCY (*Novus candidatus rhetoricae* — Nový uchádzač rečníctva, Trnava 1720), Sigmunda LAUXMINA (*Praxis oratoria* — Rečnícka činnosť, Košice 1732).

Poetiky reprezentovala poetika Lukáša MÖSCHA (*Vita poetica* — Básnický život, Trnava 1697), Laurenta de CELLIÈRES (*Ars metrica* — Metrické umenie, Trnava 1712) a známy *Gradus ad Parnassum* (Krok na Parnas, Trnava 1725). Boli však aj súčasťou niektorých gramatík (Daniel KRMAN ml.: *Rudimenta grammaticae Slavicae* — Základy slovenskej gramatiky, 1704).

Daniel Krman ml. V Krmanovej gramatike *Rudimenta grammaticae Slavicae* je z poetiky partia o „syntaxis elegantiae“ (ozdobnosť skladby, t. j. básnická frazeológia) a fragment partie o prozódii a rétorických figurách.⁴⁵

Literárna história. V tomto období sa napokon začína pestovať literárna

história ako samostatná vedná disciplína. Slovenská literatúra sa preberá v rámci uhorskej literatúry.

Autori literárnohistorických prác sa uspokojujú s biografickými a autobiografickými (niekedy aj obsahovými) dátami o uhorských (t. j. i slovenských) spisovateľoch (Dávid CZWITTINGER: *Specimen Hungariae literatae* — Pokus o literárne Uhorsko, Frankfurt a Lipsko 1711, Matej HOLKO st.: *Catalogus librorum Bohemicorum et Slavicorum* — Zoznam českých a slovenských kníh, 1749, a *Catalogus Hungarorum litteratorum* — Zoznam uhorských spisovateľov, prvá polovica 18. stor.),⁴⁶ alebo sa už pokúšajú o hodnotenie ich literárnej tvorby a literárneho procesu (Michal ROTARIDES: *Historiae Hungaricae literariae antiqui, medii atque recentioris aevi lineamenta* — Náčrt uhorských literárnych dejín starého, stredného a novšieho obdobia, Altona 1745, a *Auctorum et scriptorum Hungariae praecipuorum catalogus alphabeticus* — Abecedný zoznam významnejších autorov a diel, prvá polovica 18. stor.).⁴⁷ Hodnotenie

DAVIDIS CZWITTINGERI
NOT HUNG.
SPECIMEN
HUNGARIAE
LITERATAE,
VIRORVM
ERVDITIONE CLARORVM
NATIONE HUNGARORVM,
DALMATARVM, CROATARVM, SLAVORVM,
ATQUE TRANSILVANORVM.
VITAS, SCRIPTA, ELOGIA ET CENSVRAS
ORDINE ALPHABETICO
EXHIBENS.
ACCEDIT
BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM
QUI EXTANT
DE
REBUS HUNGARICIS.

FRANCOFVRTI ET LIPSIÆ
TYPIS ET SUMPTIBUS JOH. GUILL. KOHLESII, VNIU. ALIIGORÆ. TYPOGR.
ANNO MDCCLXI.

48. Dávid Czittinger: *Specimen Hungariae literatae*, Lipsko 1711.

49. Michal Rotarides:
*Historiae Hungaricae
literariae . . . lineamenta,*
Altona 1745.

HISTORIAE
HUNGARICAE
LITERARIAE
ANTIQUI MEDII
ATQUE
RECENTIORIS Aevi
LINEAMENTA
QUORVM
PROLEGOMENA
GENERALEM
IN
VNIVERSAM
HISTORIAM HUNGARIAE LITERARIAM
INTRODVCTIONEM
CONTINENTIA
PRODEVNT
STVDIO AC SVMTV
H. M. ROTARIDES
ALTONAVIAE ET SERVESTAE
MDCCLV

sa však ešte netýka umeleckých, estetických kvalít literárnych diel, ale iba ich jazykovej a obsahovej stránky a spoločenských podmienok vzniku a vývinu literatúry.

Niektorí autori sa zaoberajú lokálnou literatúrou (napr. Ján Juraj LIPISCH torunskými literátmi a Jozef DESERICKÝ nitrianskymi literátmi).

Dávid Czwingger. V diele Dávida Czwinggera (okolo r. 1673 Banská Štiavnica — 1743 Banská Štiavnica) *Specimen Hungariae literatae* sa podávajú životopisy, spisy (a ich krátke obsahy) uhorských spisovateľov v abecednom poradí (zo slovenských napr. Ján Filický, Eliáš Ladiver, Štefan Pilárik a Daniel Sinapius-Horčíčka). Czwingger zameral knihu polemicky proti nemeckým vedcom, ktorí písali o Uhorsku ako o nekultúrnej krajine. Czwinggerova práca sa často dopĺňala a stala sa východiskom slovenskej i maďarskej literárnej vedy.

Michal Rotarides. Skutočným zakladateľom literárnej vedy sa stal gemerský rodák, šopronský a wittenberský profesor (1736—1738, 1739—1747) Michal

MURICES
NOBILISSIMÆ
ET NOVISSIMÆ DIETÆ
POSONIENSIS SCRIP-
TORI SPARSI,
Sive
APOLOGIA
pro
INCLYTO COMITATU
TRENCHINIENSI,
EJUSDEMQUE NOMINIS
Civitate conscripta
adversus calumnias,
Quibus CERVUS & AGNUS per
summam injuriam ab eodem SCRIPTORE
sunt onerati.
Anno M. D C C. X X. I I I.

Rotarides (1715—1747), najmä dielom *Historiae Hungaricae literariae antiqui, medii atque recentioris aevi lineamenta*. Autor v ňom podáva na základe štúdia bohatého materiálu chronologický prehľad uhorskej literatúry od najstarších čias. Usiluje sa o kritickú analýzu literárnych diel a literárneho vývinu. Kultúrne a literárne zaostávanie Uhorska pripisuje Turkom a Habsburgovcom.

Rotarides zanechal i vzácne doplnky k Czwittingerovej knihe *Specimen Hungariae literatae*, k Buriovmu rukopisu *Micæ historico-chronologicae Evangelico-Pannonicae skia-graphikós collectae et adumbrate* (*Micæ Micarum Burianarum* — Omrvinky k Buriovým Omrvinkám) a k Rezikovmu rukopisu *Gymnasiologia*.

Národné obrany a chvály. Národné obrany a chvály sa uplatňovali v predhovoroch ku knihám (predhovor Ondreja ŠKULTÉTYHO k *Historii církevní Starého i Nového zákona* od Mateja Markovica, Vratislav 1765), ale začali sa pestovať aj ako samostatný literárny žáner. Podčiarkoval sa v nich domorodý, autochtónny pôvod a národná rovnoprávnosť Slovanov a Slovákov, význam ich jazyka, slovanská spolupatričnosť a pod. Hoci pod pojmom národ sa v nich

zväčša myslí na príslušníkov privilegovaných vrstiev, prčda majú širšiu celo-národnú platnosť. Odzrkadľujú vlastne hlavné vývinové tendencie národnost-ných pohybov a slovenského národného uvedomovania v barokovom období (Ján Baltazár MAGIN: *Murices Nobilissimae et novissimae diaetae Posoniensis scriptori sparsi sive Apologia pro inclyto comitatu Trenchiniensi ejusdemque nominis civitate conscripta adversus calumnias, quibus cervus et agnus per sum-mam injuriam ab eodem scriptore sunt onerati* — Ostne podsypané pisateľovi Najvznešenejšieho a najnovšieho bratislavského snemu alebo Obrana napísaná pre slávnú Trenčiansku stolicu a mesto toho istého mena proti hanobeniam, ktorými bol veľmi nespravodlivo zahrnutý týmto spisovateľom jelen a bará-nok, Púchov 1728, latinská anonymná obrana Slovákov, začiatok 18. stor.).⁴⁹

(Ján Baltazár Magin.) Národná obrana *Murices . . . sive Apologia* vyšla ano-nymne, ale pripisuje sa Jánovi Baltazárovi Maginovi (1681 Vrbové — 1735 Dubnica), kat. farárovi (Ireg, Košeca, Trenčín a Dubnica). V ostatnom čase boli pokusy vyhlásiť za jej autora M. Bela. Autor napísal obranu z poverenia trenčianskej šľachty, duchovenstva a meštianstva.

Obrana bola vlastne polemickou odpoveďou na hanlivý spis trnavského profesora práv Michala BENCSIKA (1670—1728) *Novissima diaeta nobilissima* (Najnovší najvznešenejší snem, Trnava 1722). Bencsik v ňom v duchu podmanitelskej teórie písal ponižujúco o Tren-čianoch, Slovákoch a vôbec o Slovanoch. Slovenský autor zasa vo svojej práci odusevnené propagoval pohostinskú teóriu.

Autor obrany rozvíja formou dialógu medzi domácim pánom Gnorimedno-poliprostatom a jeho návštevníkmi Gnorimenom a Poliphilom myšlienky o starobylosti, význame a dávnych občianskych slobodách mesta Trenčína, o rozšírenosti slovanského jazyka a napokon o slávnej minulosti a autochtón-nosti Slovanov a Slovákov v Uhorsku a o cyrilometodovskej tradícii. Zdôraz-ňuje, že Slováci sú rovnoprávnym uhorským stavovským národom a majú také isté občianske práva ako Maďari.

O Slovákoch sa autor vyjadruje ako o jednom z členov veľkého slovanského národa. Uvedomuje si aj územnú a národnú spolupatričnosť a kompaktnosť slovenskej národnosti. Ostro sa stavia i proti prejavom národnostného šovi-nizmu:

Nemožno schvaľovať ani to, že mnohí prepiatym národným duchom vedení, z mudrovania o menách alebo zo zdanlivých počiatkov svojho kmeňa a kdeodkiaľ namáhavo a či lepšie povediac násilno vyhládávajú osobité dôkazy pre slávu svojho národa. Z ich útokov vznikajú napokon neraz nezmieriteľné zvady a roztrpčené spory.

Autor vychádza vo svojich úvahách z obrany práv slovenskej šľachty, du-chovenstva i meštianstva, ale jeho dielo vcelku vyznieva ako celoslovenská a celoslovenská obrana.

Autor sa opiera o bibliu aj o vedeckú literatúru. Spestruje svoje dielo bele-tristickým zobrazovaním, satirickými pasážami, veršami, prisloviami a slov-nými hrami.

Štýl obrany je polemický, emocionálny a expresívny. Charakterizujú ho dvojčlenné, trojčlenné i viacčlenné obrazové amplifikácie a kumulácie, ktoré sa realizujú rozmanitými trópami a figurami (epiteta, anafory, epizeuxy a interrogácie).

Magin písal i latinskú príležitostnú poéziu (*Carmen nuptiale Josephi Illésházy* — Sobášna báseň Jozefa Illésházyho, 1729).⁴⁹

Jazykové obrany a chvály. S národnými obranami a chválami súvisia úvahy o národnom jazyku, jeho obrany a chvály (M. BEL: *Úvod k mluvnici P. Doležala Grammatica Slavico-Bohemica* — Gramatika slovensko-česká, Bratislava 1746, Mikuláš MIRIS: *Curiosum de lingua Slavonica commentariolum* — Zaujímavý spisok o slovenskom jazyku, prvá polovica 18. stor.).⁵⁰

V úvahách o národnom jazyku, jeho obranách a chválach sa uplatňujú myšlienky o starobylosti, rozšírenosti a užitočnosti slovenského i slovanského jazyka, o jeho práve na verejné používanie a o jeho praktickom, dorozumievacom, hospodárskom i vedeckom význame (Ján FISCHER-PISCATORIS: *De origine, jure ac utilitate linguae Slavonicae* — O pôvode, práve a užitočnosti slovanského jazyka, Wittenberg 1697). Vyčíta sa v nich spolurodákom, že zanedbávajú rodný jazyk (T. MASNÍK: *predhovor ku knihe Zpráva písma slovenského*, Levoča 1696).

Výsledkom intimného vzťahu k jazyku a odrazom jupevnujúceho sa slovenského jazykového povedomia je častejšie používanie termínu „slovenský jazyk“ a zámerné slovakizovanie literárnej češtiny (T. MASNÍK: *Vyvolená boží vinice obnovená*, Drážďany 1682, J. SIMONIDES: *Vysvětlení křesťanského učení*, Žitava 1704, Alexander MÁČAY: *Panes primitiarum aneb Chleby prvotín*, Trnava 1718).

Alexander Máčay. Bratislavský paulín a kazateľ Alexander Máčay (zomr. 1721) vydáva prvú katolícku tlačennú postilu *Panes primitiarum aneb Chleby prvotín* „vo svojej domácej slovenskej reči“. Slovakizovanie odôvodňuje v latinskom predhovore:

A hoci medzi inými rečami, s ktorými slovenský národ má zväzky, slúži mu najmä vypestovaná reč česká a moravská, pretože však kazateľské knihy v tomto jazyku v našej vlasti ťažko vidieť a takmer nemožno si ich obstarat, oprávnene som bol pohnutý vydat toto dielo vo vlastnej slovenskej reči.

Máčayove kázne majú kresťanský mravoučný charakter. Autor v nich rozhorčeným slovom odsudzuje všetky možné hriechy (telesné rozkoše, opilstvo, obžerstvo, ohováranie a pod.). Za veľké rúhanie považuje „čertovať, lilekovať, do duši lát, sakramentovať a stvorovať“. Nespokojnosť prejavuje s tými, čo zanedbávajú nedeľné a sviatočné dni, „po kuptví, po prácach svých chodíce do hor na huby, na plánky, na žalud . . . na jarmark, do mlýna fúry, kopy, lajtry, seno vozijú, zvér, ryby lovijú, prodávajú, nošky nosá . . .“. Hrozí pekelnými mukami. Odporúča umŕtvovanie tela, pokánie, pokoru a znášanie protivníkov. Neraz prejavuje i sociálne cítenie s poníženými a utláčanými, napr. so služobníkmi: „Tak veliká jest ukrutnost hospodárů a pánů proti čeládece, že hodně a právě ne páni než rači tyrany možu se pověděti pro krivdy služebníkom učiněné.“ Rovnako sa díva na „dobrodincov“, ktorí lúpia a zdierajú robotníkov: „Och jistě tedy kdokoliv neprávě nabitý statek má, kdo s krivě nashromážděnými statky vládne, s lúpežů, s krádežů, s užerů, s utrhaním mzdy delníkův, služebníkův pri sebe jaké peníze má a z nich obět činí a ne z vlastního svého statku, nic mu neosožijú ty almužny, ale raděj na pomstu boží volajú.“

Text sa hemží citátmi a exemplami (latinskými a ich slovenskými parafrázami), ktoré pochádzajú zo starovekých, stredovekých i novovekých diel (Starý a Nový zákon, Plátón, Demosthenes, Seneca, Cicero, Horatius, Ovidius, Juvenalis, Tomáš Aquinský, Am-

Basilius, Augustinus, Hieronymus, Beda Venerabilis, Nicolaus de Lyra, Jansenius, Sylveira a i.). V exemplách sa nájdu i populárne témy európskej literárnej proveniencie (o pustovníkovi, ktorý sa v opilosti dopustí cudzoložstva a vraždy).

Sila autorovho štýlu spočíva v expresívnej barokovej metafore (pamätka hořžkého umučení Krista Pána, ktorým někdy pro spasení naše otevrel dvere svých pět ran a z nich svůj svatý krev přetí ráčil).

Náučná a popularizačná próza v ľudových knižkách. Náučná a popularizačná próza sa odtláčala aj v ľudových knižkách. Patrili sem predovšetkým lucidáre — „encyklopédie“ s populárnym vysvetľovaním rozmanitých otázok (*Zlatý kámen aneb Lucidář, který vysvětluje počátek všeho stvoření, totižto: Nebe, Země a Moře*, 1719).

DRÁMA

Dramatické žánre. V dráme sa pokračovalo u evanjelikov i u katolíkov v písaní náboženských, polosvetských a svetských školských hier po česky (slovakizovanou češtinou), po nemecky a najmä po latinsky. Rozkvet latinských hier v tomto období vlastne vyvrcholil. Písali sa však i neveršované a veršované dialógy alebo dialogické scény v slovakizovanej češtine.

Evanjelické školské hry. Evanjelické školské hry sa pestovali takmer na všetkých školách (Bratislava, Bardejov, Prešov a i.).

Evanjelické duchovné hry. V evanjelických duchovných hrách sa spracúvala novozákonná biblická tematika (Pavel PATER: *Christus patiens* — Trpíaci Kristus, v Toruni r. 1689), ale predovšetkým starozákonná biblická tematika (*Drama sacrum lapsus Adamiticum* — Hra o nešťastnom páde Adama, v Necpaloch r. 1695, Ján SARTORIUS: *Sacrum drama de Josepho* — Svätá hra o Jozefovi, v Toruni r. 1696, Ján REZIK: *Petram Horeb... meditatur* — Uvažuje sa... o pohorí Oreb, v Toruni r. 1697; *Sophompaneas sive Josephus* — Sophompaneas alebo Jozef, v Kežmarku r. 1700, *Bigamia Jacobi oder Jacobs doppelte Heirath* — Dvojženstvo Jakuba alebo Jakubova dvojitá ženba, v Kežmarku r. 1700, Juraj BUCHOLTZ ml.: *Tobiáš*, v Kežmarku r. 1724). Časť hier spracúvala i vieroučnú tematiku (*Ara triplex Deo immortalis* — Trojitý oltár nesmrteľnému Bohu, v Necpaloch r. 1693, hry Eliáša SARTORIA v Štítniku v rokoch 1694—1704).

V hre *Sophompaneas sive Josephus* sa dramatizuje príbeh o Jozefovi, ktorého zvädzala Putifarova žena.

V hre *Bigamia Jacobi oder doppelte Heirath* sa spracúva príbeh o Jakubovi z 1. knihy Mojžišovej.

Evanjelické polosvetské a svetské hry. Evanjelické polosvetské a svetské hry mali didaktický obsah. Zameriavali sa na kresťanskú a občiansku morálku (Daniel SINAPIUS-HORČIČKA st.: *Flagellum irae divinae triplex seu Triga sororum funesta, belli, famis, pestis* — Trojnásobný bič božieho hnevu alebo Zhubná trojica sestier: vojny, hladu, moru, v Bojanove r. 1681, Juraj LÁNI: *Agapetus scholasticus seductus et reductus seu Drama scholasticum de Agapeto* — Žiak Agapetus zvedený z cesty cnosti a znovu na ňu privedený alebo Školská dráma o Agapetovi, Lipsko 1685, Pavel PATER: *Die Festung der Tugend* — Pevnosť cnosti, v Toruni r. 1693; *Die verstellte Aufrichtigkeit* — Predstieraná úprimnosť, v Elblagu r. 1701, Ján REZIK: *Pigritius, scholarum hostis ad Causasum deportatus* — Lenivec, nepriateľ školy, vyhnaný na Kaukaz, Bardejov 1707; *Drama profligatae pigritiae et coronatae diligentiae* — Hra o ničomnej lenivosti a korunovanej usilovnosti, v Paludzi r. 1721).

V hre Juraja LÁNIHO *Agapetus scholasticus seductus et reductatus seu Drama scholasticum de Agapeto* sa spracúva príbeh o adoptovanom synovi Jána Evanjelistu Agapetovi, ktorý sa dostane do zlej spoločnosti, ale napokon nájde správnu cestu (podľa Eusebiovej Cirkevnej histórie). Hra mala nemecké interlúdiá. Láni sa odvoláva na Komenského a predvádza vyučovanie podľa jeho učebnice *Orbis pictus* (Svet v obrazoch).

Aktuálna tematika v evanjelických polosvetských a svetských hrách. V evanjelických polosvetských a svetských hrách sa dramatizovala i aktuálna tematika. Vyjadrovala protihabsburské politické stanovisko, ako svedčia alegorické hry o osudoch uhorskej protestantskej cirkvi alebo prešovského kolégia (*Decennale expirium et primum respirium status evangelici* — Desiat rokov trvajúca smrť evanjelického stavu a jeho prvé slobodné vydýchnutie, Levoča 1682, Ján SCHWARTZ: *Helena Menelao reddita* — Helena navrátená Menelaovi, Levoča 1685).

V alegorickej hre *Decennale expirium et primum respirium status evangelici* Génus evanjelickej cirkvi žiali nad desaťročným utrpením cirkvi a vlasti. Vystupujú v nej aj Mopsus a Tityrus ako predstavitelia roľníckeho a pastierskeho stavu.

Alegorická hra prešovského profesora Jána SCHWARTZA (1641—1728) *Helena Menelao reddita* predstavuje navrátenie prešovského kolégia evanjelikom. Za túto hru bol Schwartz odsúdený na doživotný žalár a väznený v Prešove a v Muráni.

Aktuálnejší charakter mali aj historické hry (*Camillo, das ist: Die beschützende Unschuld* — Kamillo, to jest: Obrátená nevinnosť, v Kežmarku r. 1690, Ján SINAPIUS-HORČIČKA ml.: hra o Karolovi V. a Františkovi I., v Oelse r. 1699), najmä z dávnej i súvekej uhorskej histórie (Ján SCHWARTZ: *Hungaria respirans* — Okrievajúce Uhorsko, Levoča 1682, Michal MIŠOVIC: *Seculum emortuum* — Odumretý vek, 1700, *Fata Ungariae sub memorabilibus Ladislai et Mathiae Corvinorum* — Osudy Uhorska za slávneho panovania Korvínovcov Ladislava a Mateja, Levoča 1705, *Europa comico-tragica* — Smiešno-tragická Európa, Levoča 1706, a *Palladium sacrum* — Posvätný štít, Levoča 1707).

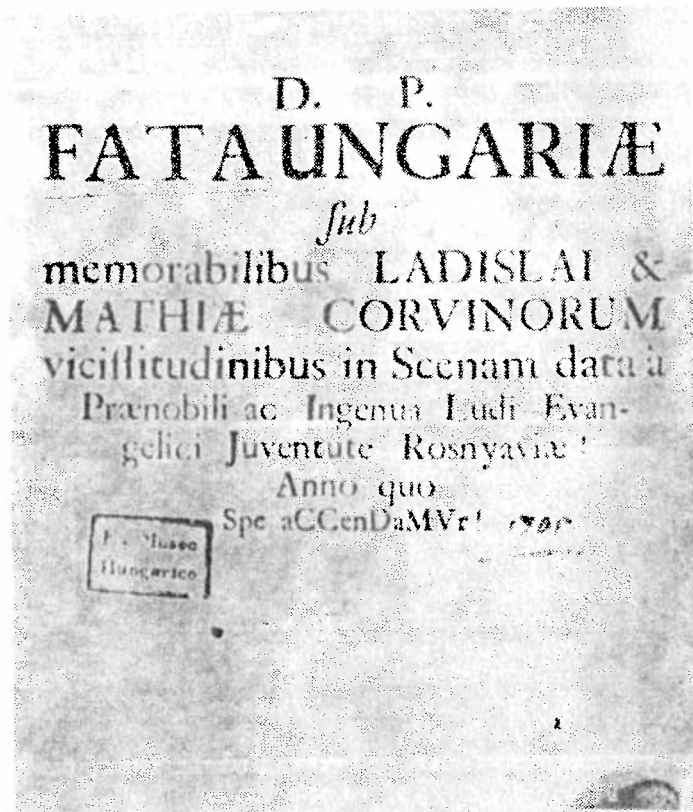
V hre *Camillo, das ist: Die beschützende Unschuld* vystupuje Kamillo, ktorého prenasleduje Borgia. Kamillo po mnohých prekážkach víťazí a berie si svoju milú Leonóru.

V hre Jána SCHWARTZA *Hungaria respirans* sa alegoricky zobrazovali životné osudy Imricha Thökölyho, vodcu povstania proti habsburskému panovníkovi Leopoldovi I. Thököly sa na predstavení zúčastnil. V hre vystupuje gróf Constantinus, ktorý vo vyhnanstve zorganizuje vojsko a oslobodí vlasť od uchvatiteľa Furentia. Vráti vlasti nezávislosť a náboženskú slobodu. Constantinus mal predstavovať Thökölyho a Furentius Leopolda I.

Hra oždianskeho a rožňavského profesora Michala MIŠOVICA (Smrečany — 1710) *Fata Ungariae sub memorabilibus Ladislai et Mathiae Corvinorum* dramatizuje udalosti od smrti Jána Hunyadiho po nastúpenie Mateja Korvína a jeho víťazstvo nad cisárom Fridrichom III. (podľa diela Antonia Bonfiniho). V hre vystupujú aj dva spevácke chóry, ktoré podfarbujú udalosti žalosťným alebo radostným spevom. Hra má alegorický charakter. Vyjadruje túžbu kurucov zbaviť sa cudzej nadvlády a vyvolať si kráľa z domáceho prostredia.

Oblúbené boli aj alegorické hry, ktoré čerpali z antickej histórie (*Horatius sororicida* — Horatius sestrovrah, v Gdansku r. 1705, Ján REZIK: *Themistocles, iudicum imago* — Themistokles, vzor sudcov, Bardejov 1708, Michal MIŠOVIC: *Cyrus*, Levoča 1708, Samuel HRUŠKOVIC: slovenská hra o obrovi Polyfémovi, v Lešti r. 1710).

51. Michal Mišovic:
Fata Ungariae,
Levoča 1705.

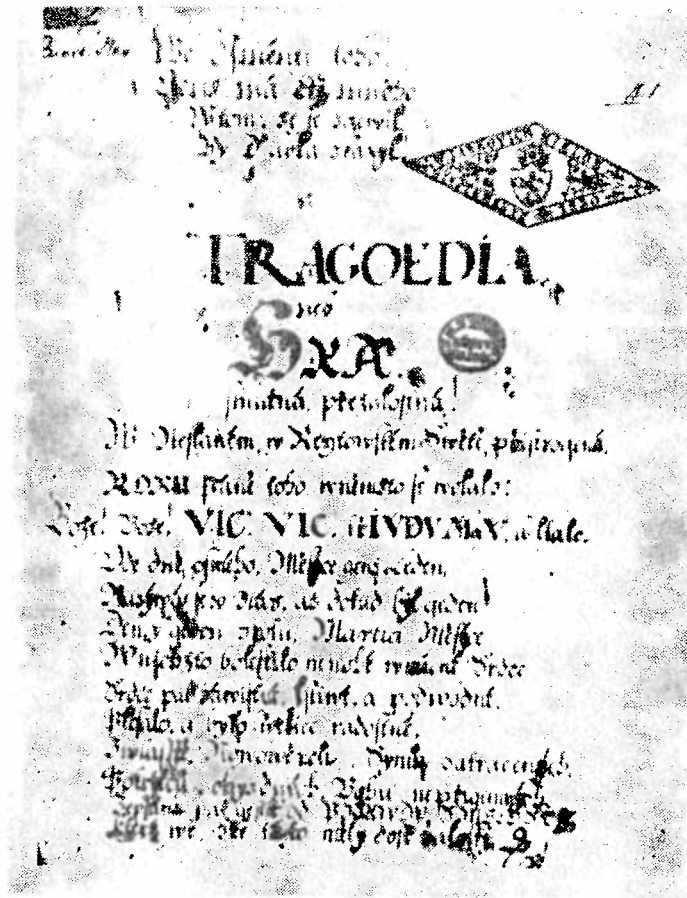

Iná tematika bola vzácná (J. BUCHHOLTZ ml.: *O ceste na medokýš*, v Kežmarku r. 1726).

Tragoedia neb Hra smutná, prežalostná! Zo slovenských polosvetkých a svetských evanjelických hier je významná Tragoedia neb Hra smutná, prežalostná (1728).⁵¹ Pochádza možno už zo 17. stor. Napísal ju (alebo možno preložil z nemčiny) neznámy autor vo veľmi zložitej strofe. Hra má alegorický a mravoučný charakter.

Satan sa stane Bohom sveta. So svojimi pomocníkmi (napr. so Synom zatratenia) sa usiluje odstrániť Pravdu a jej služobníčku Smelosť a uviesť Lož. Pravda a Smelosť nenájdu ochranu ani u starozákonných prorokov (falošný prorok Paschur a modlársky kňaz Amasigs), ani u humanistických politikov (taliansky politik a diplomat Nicolo Machiavelli a nemeckí právnici Thurinus Verconius a Plaucianus). Starozákonní proroci ich chcú prenechať svojvóli boháčov. Humanistickí politici radia, aby sa na čas utiahli do ústrania. Satanova obžaloba Pravdy a Smelosti na súde sa končí rozhodnutím, aby ustúpili Bohu sveta a odišli na čas do vyhnanstva.

Hra je v podstate dialogizovaná epická skladba alegorického charakteru (márny zápas alegorických postáv Pravdy a Smelosti s alegóriou lži a nepravosti Satanom, ale aj osud prenasledovaného protestantizmu). Vyznačuje sa však i kritikou spoločenských vrstiev, najmä vládnúcich. Hoci ide o všeobec-

nejšiu kritiku z hľadiska náboženskej a svetskej morálky, nechýbajú v nej ani sociálne momenty (vzťah boháčov k Pravde — 1. scéna v IV. dejstve).

Katolícke školské hry. Katolícke školské hry pestovali jezuiti a piaristi na všetkých významnejších školách (Bratislava, Trnava, Skalica, Prešov, Krupina, Podolíneec, Nitra, Prievidza a i.).

Jezuitské duchovné hry. V jezuitských duchovných hrách sa spracúvala tematika mystická (*Litatus Hymen* — Zopakovaný sobáš, v Skalici r. 1739) a predovšetkým starozákonná biblická (*Matthaeus et Simon* — Matúš a Šimon, v Trnave r. 1746, Jozef BARTAKOVIC: *Simon Machabeus* — Šimon Makabejský, v Trnave r. 1747).

Jezuitské polosvetské a svetské hry. Jezuitské polosvetské a svetské hry sa zameriavali na školskú didaktickú alebo kresťanskú mravoučnú tematiku (Tomáš ROST: *Enthusiasmus super tricolle Ungariae* — Nadšenie nad trojvrším Uhorska, Trnava 1722; *Innocentia docta* — Učená nevinnosť, v Banskej Štiavnici r. 1730, Ján PRILESZKÝ: *Ludi poetici* — *Musae novellae ad Par-*

nassum admittuntur. Annus novus e veteris busto surgens, Peccator poenitens — Básnické hry — Nové Múzy sa pripúšťajú na Parnas, Nový rok vstávajúci z hrobu starého, Hriešnik robiaci pokánie, Košice 1733).

Hry nitrianskeho profesora Jána Prilezského *Luli poetici* sú veršované. Prvé dve hry majú ráz deklamačných dialogizovaných výstupov. Tretia hra väčšmi zodpovedá dramatickej štruktúre.

V hre *Musae novellae ad Parnassum admittuntur* sa Apollo sťažuje, že sa zanedbáva poézia. Nové Múzy (básnici) prosia, aby smeli vystúpiť na Parnas.

V hre *Annus novus e veteris busto surgens* Merkur prikazuje v Jupiterovom mene Sudičkam, aby Starému roku prestrihli nit života. Starý rok žiali a robí testament. Štyri Ročné obdobia oplakávajú smrť Starého roku. Nový rok sľubuje všetko najlepšie.

V tretej hre *Peccator poenitens* vystupuje Hriešnik. Výčitky svedomia ženú Hriešnika do zúfalstva. Nádej ho nabáda, aby prosil od Lásky božej liek proti zlu. Láska božia narieka nad nedostatkom privržencov. Hriešnik hľadá sídlo Lásky božej. Stretne ho Ctibažnosť, Chlipnosť a Chamtivosť, ktoré chcú Hriešnika zlákať. Nádej sa prihovára zaňho u Lásky božej. Hriešnika vo sne zasiahne šíp Lásky božej. Keď sa Hriešnik prebudí, rozhodne sa viesť bohumilý život.

Najväčším zdrojom jezuitských polosvetských a svetských hier bola staroveká i novoveká história. Hry mali aktuálny politický alebo alegorický politický význam. Čerpali z histórie antického (*Artaxerxes*, v Prešove r. 1729, *Fabius Crunctator* — *Fabius Váhavý*, v Trnave r. 1734, *Lucullus et Volumnus* — *Lucullus a Volumnus*, v Trnave r. 1734), českej (*Nobilis Boleslai II., Bohemorum regis historia* — Príbeh vznešeného Boleslava II., českého kráľa, v Trnave r. 1745), dánskej (*Hymeneus fraude proditus* — *Sobaš zradený Istou*, v Trnave r. 1725) a predovšetkým rakúskej (o Leopoldovi I., v Trnave r. 1687, o rakúsko-prúskej vojne v Sliezsku, v Skalici r. 1746) a uhorskej (František BENICZKÝ: *O Jánovi Hunyadym*, v Trnave r. 1705; *Hercules Christianus* — *Kresťanský Herkules*, v Trnave r. 1728, *Tyrnavia a Bela secundo exstructa* — *Trnava postavená Belom druhým*, v Trnave r. 1741, *Clementia Attilae parricidae vitam donantis* — *Múdrost Attilu, darujúceho život vlastizradcovi*, v Trnave r. 1747).

Piaristické duchovné hry. Piaristické duchovné hry spracúvali najmä tematiku vieroučnú (*Miraculum orbis universi* — *Zázrak celého sveta*, v Podolínci r. 1701) a legendovú i hagiografickú (Dionýz KUBÍK: *Taciturnitas laureata sive Sacramentale silentium D. Joannis Nepomuceni Martyri* — *Oslávená mlčanlivosť alebo Posvätné mlčanie blahoslaveného Jána Nepomuckého, mučeníka*, v Prievidzi r. 1747).

Piaristické polosvetské a svetské hry. Piaristické polosvetské a svetské hry mali podobné námety ako jezuitské hry, najmä námety školské didaktické alebo kresťanské mravoučné (hry Benedikta SLAVKOVSKÉHO, Ján KUBRANSKÝ: *Victrix innocentia* — *Vítazná nevinnosť*, v Nitre r. 1710, Augustín BIELICKÝ: *Clementia victrix ingratitude in Demetrio Syriae rege demonstrata* — *Šľachetnosť víťaziaca nad nevďačnosťou na Demetriovi, kráľovi sýrskom*, predstavená, v Nitre r. 1720, Tobiáš ZHORELICKÝ: *Laureata Clementia in Nicodeme, Prusiae Bythiniae regis filio lo expressa* — *Oslávená šľachetnosť na Nikodémovi, synčekovi bithynského kráľa Prusia*, v Prievidzi r. 1724; *Ambitio vindicata* — *Potrestaná ctižiadosť*, v Brezne r. 1726, *Dat Deus, cui vult, libetque dare seu Gratianus rex* — *Boh dáva, komu chce a páči sa mu dávať alebo Kráľ Gracián*, v Krupine r. 1727, Martin PUCHÓCZY: *Subita metamorphosis sive Zocomus rex* — *Náhla premena alebo Kráľ Zocomus*, r. 1731), alegorické a oslavené z dávnej i súvekej uhorskej histórie (*Cervus Palffianus fortissimus contra*

Othomanicam portam aries — Pálffyovský jeleň je najsilnejšou zbraňou proti tureckej moci, v Prievidzi r. 1690, Hermenegild BELÁNYI: *Inevitabilis fati sors olim in Mathia Corvino genuine declarata* — Údel nevyhnutného osudu, kedysi na Matejovi Korvínovi jasne dokázaný, v Krupine r. 1732, Michal PRILESKÝ: *Fidelis defensor patriae . . . Nicolaus Eszterhazius* — Verný obranca vlasti . . . Mikuláš Eszterházy, v Nitre r. 1741) a z antickej histórie (Vavrinec HROMKO: *Actio de Annibale* — Hra o Hanibalovi, v Nitre r. 1717). Podľa mena poznáme aj iných autorov (Adam KAPRY, Daniel ORLIČ, Jakub FIALA v Nitre).

V hre *Dat Deus, cui vult, libetque dare seu Gratianus rex* vystupovali hudobníci, žongléri, herci a intermediasti (musici, jocastae, scenici, intermediastae).

Caterina, kráľovna gurzianská. Zo slovenských polosvetkých a svetských katolíckych hier je pozoruhodná jezuitská hra *Catharina, Gurzianorum regina, proprio sanguine purpurata, theatro data* — *Caterina, kráľovna gurzianská*,

CATHARINA
GURZIANORUM REGINA,
Proprio sanguine purpurata
Theatro data.

Caterina
Kráľovna Gurzianska, vlastni krvi odo-
bena na divadlo predstavena.

HONORI
Perillustri ac Generosi Domini

FRANCISCI ANTONIJ
GÖSSINGER,

Sacrae Cae. Regiaeque Majestatis Arcis Polonien-
sis Conclavium Curatoris: Rei Armamentarum Capitanei: ac
Campi Navium Praefecti, nec non Adili Scribae, Sc. Domini,
Domini ac Mercenarii gratissimissimi.

Deo
Bene merita de re literaria Juventuti munificentissime
gratia decerneret.

A. D. MDCCLXXI. Mense Junio.

Typis Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann,

53. *Catharina,
Gurzianorum regina,
Trnava 1701.*

vlastní krve ozdobená, na divadlo představená (v Skalici r. 1701).⁵² Zachoval sa z nej len program s latinským a slovenským obsahom deja (synopsis, periocha). Hra mala tri dejstvá, prólóg a epilóg.

Zo zachovaného latinsko-slovenského obsahu hry sa nedá bezpečne zistiť, či bola pôvodnou hrou neznámeho skalického jezuitu alebo len jeho voľnejším, dôkladne upraveným prekladom hry nemeckého básnika a dramatika Andrea Gryphia (1616—1664) *Catherina von Georgien oder Bewehrete Beständigkeit* (Katarína z Gruzínska alebo Pevná neoblomnosť, Vratislav 1657).

Podľa údajov v úvode sa slovenská hra opiera o dielo Jána BISSELIA (*Illustres ruinae* — Slávne zrúcaniny, 1654—1664) a Adama OLEARIA-OELSCHLÄGERA (*De rebus gestis Schach Abae* — O činoch Šacha Abasa, 1647), ale „co více se pak nachází, to svoboda poetická připojila“ (rozmanité zápletky, dobrodružstvá, stretnutie sestier a poprava Kataríny). Je teda možné, že hru napísal niektorý skalický jezuitský profesor. Bezpečne pôvodný je však epilóg (zmienka o patrónovi skalického gymnázia Gössingerovi).

Hra je barokovou oslavou kresťanského martýrstva. Gruzínska kráľovná Katarína (v skutočnosti Marianna) sa dostane do perzského zajatia. Perzský kráľ Šach Abas si ju chce vziať za ženu. Basilinda, jedna z kráľových žien, spozná v Kataríne svoju sestru. Prehovorí ju, aby ušli zo zajatia. Katarínu na úteku chytia. Kráľ ju núti, aby sa vzdala kresťanskej viery. Katarína odmieta. Kráľ ju pošle do väzenia a napokon jej dá stať hlavu.

Hra je vlastne zdramatizovanou kresťanskou legendou, ktorá sa opiera o orientálnu dobrodružnú látku (intrigy, boje, vraždy, cnosť, láska a tragické zavŕšenie života hlavnej hrdinky). Možno v nej nájsť prvky antickej tragédie a mytológie. Katarína a Basilinda sa v cudzine spoznajú ako sestry (anagnorizmus). Antické božstvá Vulkán, Minerva a Iris pomáhajú hrdinke, ale Sirény a boh vetrov sú jej nepriateľmi.

Neveršované a veršované dialógy alebo dialogické scény. Neveršované a veršované dialógy alebo dialogické scény majú vážny mravoučný obsah (**Ladislav JUSTH: *Agon aneb Potýkání čtvoro Sveta, Tela, Smrti, Spravedlivosti boží a Dušičky vernej*, 1694, *Dialogus Bacchantium mores exaggerans* — Rozhovor karhajúci fašiangové obyčaje, 1721, . . . *jako sa háda s Kristem Žid*, 1721).**⁵³

Dialogická scéna Ladislava Justha z Nepál *Agon aneb Potýkání čtvoro Sveta, Tela, Smrti, Spravedlivosti boží a Dušičky vernej* má charakter stredovekých sporov duše s telom, pričom obsahuje i makabrické prvky. Vystupuje v nej alegorizovaný Svet, Telo, Smrť, Spravodlivosť a Duša. Svet vyzýva užívať pozemské rozkoše. Telo súhlasí a poukazuje na príjemné svetské dary, ako je priateľstvo, rozhovory, šatstvo, perly, zlato, zver, vtáctvo, ryby — všetko stvorené pre telo. Vyjadruje nespokojnosť, že všetko musí opustiť pre Smrť. Pýta sa, či sa nenájde proti nej nijaký lekár. Smrť sa vystatuje svojou vládou nad svetom. Všetko je Smrti poddané. Telo sa musí rozlúčiť s dušou. Niet takého lekára, ktorý by zvíťazil nad Smrťou. Spravodlivosť vraví o svetskej márnosti. Prízvukuje, že každý je poddaný Smrti. Duša musí opustiť Telo. Duša vyhlasuje, že rada odchádza z Tela a zo Sveta, ktorý je len ťažkým žalárom plným chorôb, strachu, biedy a bolesti. Lúči sa s Telom a so Svetom.

Vo veršovanej dialogickej scéne *Dialogus Bacchantium mores exaggerans* (možno už z druhej polovice 17. stor.) vystupuje Kristus, slepý žobrák Bartémus a Turba (dav), t. j. Kristovi učeníci. Kristus vráti zrak slepému žobrákovi, ktorého stretne na ceste do Jeruzalema. Autorom scény bol učiteľ. Chcel svojou skladbou nahradiť svetské fašiangové hry, ktoré napokon odsudzuje v pripojenej piesni. Scénu predvádzali žiaci na fašiangy. V epilógu prosia o príspevok „na ražeň“.

Vo fragmente (začiatok textu chýba) veršovanej dialogickej scény . . . *jako sa háda s Kristom Žid* (možno už z druhej polovice 17. stor.) vystupuje Kristus, jeho učeník Peter, rabin a Židia. Rabin haní Krista, ale ten sa bráni v dlhom monológovi. Scénka mala ukázať, ako Židia nepochopili Mesiáša, a osláviť kresťanskú vieru.

Slovenské veršované interlúdium. Unikátny text predstavuje fragment slovenského veršovaného interlúdia (interscénia, medzihry) z prvej polovice 18. stor. (prehovor postavy menom Klimo so stredoslovenskými jazykovými prvkami).⁵⁴ Interlúdium patrilo k nejakej neznámej latinskej vážnej hre. Obsahuje aj inscenačné pokyny. Po ňom nasleduje latinský Prologus, ale hra sa nezachovala. Predvádzala sa asi v Radvani.

LITERATÚRA

- ADAMIŠ, Július: Ján Blasius starší. *Viera a veda*, 3, 1932.
ADAMIŠ, Július: Superintendent Daniel Krman. *Cirkevné listy*, 66, 1953.
ADAMIŠ, Július: Samuel Ambrosius a jeho anály. *Cirkevné listy*, 80, 1967.
ADAMIŠ, Július: Dr. Karol Andrej Bél. *Cirkevné listy*, 82, 1969.
ADAMOVIČ, Štefan: Spor o Milecov slovenský preklad Spenerovho diela „Glaubenslehre“ v prvej polovici 18. storočia. *Cirkevné listy*, 43, 1929.
ADAMOVIČ, Štefan: Neznáma satira na Daniela Krmana. *Služba*, 2, 1938.
ADAMOVIČ, Štefan: K Brtáňovmu príspevku o Jánovi Glosiovi-Pondelskom. *Cirkevné listy*, 58, 1945.
ADAMOVIČ, Štefan: Juraj Ambrózy — zať Daniela Krmana? *Cirkevné listy*, 72, 1959.
AMBRÓZY, Juraj: Vita beati Danielis Kermanni, superintendentis, 18. stor. (rukopis v Evangelikus egyetemes egyház levéltára v Budapešti, sign. I b 19; 11 IV).
ANGYAL, Andreas: Martin Szentiványi. Ost und West in der Geschichte des Denkens und der kulturellen Beziehungen. Berlin 1966.
BACKER, Aloys — SOMMERVOGEL, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus I—IV. Paris 1909—1912, V. Bruxelles 1894.**
BAHL, Matej: Tristissima ecclesiarum Hungariae protestantium facies. *Monumenta evangelicorum aug. conf. in Hungaria historica II.* (Vydal András Fabó.) Budapešť 1863.
BAKER, Vojtech: Samuel Mikovínyi, prvý profesor prvej baníckej školy v Európe. *Sborník Banského múzea D. Štúra. Banská Štiavnica 1937.*
BALAŠOVIC, Gabriel: Gabriela Balašovica Návrh na nápravu škôl dedinských z roku 1749. (Vydali Juraj Čečetka a Ján Mišianik.) Bratislava 1956.
BALOGH, Ferencz: A magyar protestáns egyháztörténet irodalma. Debreczen 1879.*
BANIK, Anton Augustín: Pripomienky k hodnoteniu Apológie J. B. Magina. *Historický časopis*, 25, 1977.
BARANYAY, Béla: *Bel M. „De re rustica Hungariae“.* Századok, 39, 1906.
BARÁT, Ján: Záhadné postavy Daniela Krmana a Mateja Bela. *Prúdy*, 16, 1932.
BARÁT, Jozef: Buditeľ Matej Bél. *Zborník Matice slovenskej*, 13, 1935.
BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: *Memorabilia provinciae Csetnek.* Banská Bystrica 1799.*
BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: *Inelyti superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico-statistica.* Levoča 1806—1808.*
BATIZFALVI, István: Bahl Mátyás az üldözött protestáns lelkész. *Házi Kinestár*, 2, 1861.
BÁLENT, Boris: *Dosiaľ nepoznaná slovenská knižka, vydaná v Žiline roku 1699.* Slovenská národná knižnica, 1, 1944.
BÁNSKY, Jozef: Príspevok k dejinám vydania hallskej biblie z r. 1722. *Literárnohistorický zborník*, 5, 1948.

- BEBLAVÝ, Pavel: Zo starých listín cirkevných, vzťahujúcich sa na meno Krman. Cirkevné listy, 14, 1900.
- BEBLAVÝ, Pavel: Krman či Kermann. Cirkevné listy, 14, 1900.
- BEL, Matej: O svätajurskom víne. (Vydal J. Pavelek a J. Tibenský.) Bratislava 1984.
- BEL, Matej: Bratislava Mateja Bela. (Vydal J. Tibenský a kol.) Bratislava 1984.
- BEL, Matej: O osudoch zemepisu od najstarších čias. (Vydala M. Novacká a E. V. Prikrýl.) Martin 1984.
- BEL, Matej: Tractatus de re rustica Hungarorum a Notitia Hungariae novae. Excerpta. (Vydal A. L. Petrov.) Věstník královské české společnosti nauk, tr. 1, 1924.
- BÉL, Mátyás: Pest megyéről. Szentendre 1977.
- BODICKÝ, Michal: Historia cirkve ev. a. v. Pondelskej. Martin 1880.
- BODNÁR, Julius: Myjava. Myjava 1911.
- BOHUŠ, Eugen: Kde bol tlačený uhorský Simplicissimus z roku 1683? Knižnica, 2, 1950.
- BOKESOVÁ-ÜBEROVÁ, Mária: Biologická problematika v prácach Martina Szentiványiho (1633—1705), profesora na trnavskej univerzite. Biológia, 21, 1966.
- BOTTO, Július: Evanjelickí kňazovia v službe diplomatickej. Cirkevné listy, 15, 1901.
- BOTTO, Július: Slováci. Vývin ich národného povedomia I—II. Martin 1906.
- BRADÁČ, Ján: Prednáška o superintendentovi Danielovi Krmanovi 1740—1940. Myjava 1940.
- BRTÁŇ, Rudo: Zabúdaný básnik Ján Glosius Pondelský. Cirkevné listy, 57, 1941.
- BRTÁŇ, Rudo: Tri málo známe knihy slovenské z r. 1714. Cirkevné listy, 57, 1944.
- BRTÁŇ, Rudo: Dve slovenské veršované hry spred roku 1721. Naše divadlo, 17, 1945.
- BRTÁŇ, Rudo: Básnik Juraj Zábojník. Liptovský Mikuláš 1946.
- BRTÁŇ, Rudo: Pre ktoré dielo Mateja Bahila uväznili a prečo utiekol do vyhnanstva. Cirkevné listy, 60, 1947.
- BRTÁŇ, Rudo: Barok v pohrebných piesňach Tranoscia z roku 1696. Cirkevné listy, 62, 1949.
- BRTÁŇ, Rudo: Ešte „Srdečné a veľmi žalostivé slzy“ z r. 1700. Cirkevné listy, 62, 1949.
- BRTÁŇ, Rudo: Jubileum Pavla Doležala. Cirkevné listy, 68, 1955.
- BRTÁŇ, Rudo: Spomienka na Pavla Jakobeiho. Cirkevné listy, 68, 1955.
- BRTÁŇ, Rudo: Uhorský a či Dácky Simplicissimus — dielo Daniela Sinapia Horčičku. Slovenská literatúra, 12, 1965.
- BRTÁŇ, Rudo: Pri prameňoch slovenskej obrodeneckej literatúry. Bratislava 1970.*
- BRTÁŇ, Rudo: Krman redivivus. Slovenská literatúra, 18, 1971.
- BRTÁŇ, Rudo: K problémom baroka v 17. a 18. storočí. Československá rusistika, 13, 1971.*
- BRTÁŇ, Rudo: Artizmus a manierizmus v barokovej poézii. Literárny barok. Litteraria, 13, 1971.*
- BUCHHOLTZ, Ján Juraj: Relation von der Carpathischen Reise, 1724. Sammlung von Natur- und Medizin-... Kunst- und Literatur-Geschichten, 31, Winter-Quartal, 1725. Bresslau 1726.
- BUCHHOLTZ, Ján Juraj: Drey-tägige Carpathische Gebürg-Reise. Sammlung von Natur- und Medizin-... Kunst- und Literatur-Geschichten, 37, Sommer-Quartal 1726. Bresslau 1729.
- BUJNÁK, Pavel: Doplnky k životopisu Jána Buria, Jána Sextia a Jura Zábojníka. Cirkevné listy, 32, 1918.
- BURIUS, Ján: Johannis Burii Micae historiae evangelicorum in Hungaria ab anno 1673. ad 1688 annum. (Vydal Pavel Lichner.) Bratislava 1864.*
- BURLAS Ladislav: Hudba na Slovensku v XVII. storočí. Bratislava 1954.
- CCCCXXXVI Autobiographiae in Venerabili Superintendentia Montana ab anno 1704 usque 1807 ad S. Ministerium Ordinatorum aliae epitomando, aliae verbotenus et priores quidem 412 ex originali Matricula, reliquae 24 immediata, aliena tamen manu parata, copia descriptae, Indiceque provisae per Joannem Blatnitzky Babiniae et Dobronae (rukopis v Univerzitnej knižnici v Bratislave, sign. MS 709).
- CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Divadelné sloveniká v poľských knižniciach. Slovenské divadlo, 10, 1962.
- CIBULKA, Július: Dvesto rokov od smrti superintendenta Daniela Krmana. Tranovského evanjelický kalendár na rok 1940, 1940.
- CIBULKA, Július: Krmanova smrť. Myjava 1940.
- CSANDA, Sándor: A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar-szlovák kapcsolatai. Irodalomtörténeti füzetek, 32, 1961. (Budapest 1961.)*

- ČSANDA, Sándor: Valóság és illúzió. Bratislava 1962.*
 ČAPLOVIČ, Ján: O Krmanovej pohrebnej kázni nad Jánom Dadanom. Slovenské pohľady, 46, 1930.
 ČAPLOVIČ, Ján: Tri príspevky k dejinám našej staršej literatúry. 3. Vydávanie slovenských kníh v Nemecku. Slovenská literatúra, 3, 1956.
 ČAPLOVIČ, Ján: Belove neznáme diela. Knižnica, 10, 1958.
 ČAPLOVIČ, Ján: Nova Posoniensia. Martin 1972.
 ČUNDERLÍK, Ľubor: K problému svetskej lyriky v 17. storočí na Slovensku. Slovensko, 15, 1950.
 DAMBORÁK, František: Jezuitské divadlo v Skalici. Slovenský rozhlas, 3, 1942.*
 DAMBORÁK, František: Divadlo na gymnáziu jezuitov v Skalici. Skalica 1943.*
 Daniel Sartorius. Cirkevné listy, 31, 1917.
 Danielis Krman, superintendentis ac pastoris ecclesiae Mijaviensis, vitae curriculum, qui anno 1729 in arce Posoniensi in carceres coniectus, ipsa tantum morte anno 1740 ex hisdem liberatus est, 18. stor. (rukopis v Lyceálnej knižnici SAV v Bratislave, zv. 410,4).
 Dejiny nášho katolíckeho spevu. Svätovojtešské zvesti, 2, 1951.
 DÉKÁNI, Kálmán: Bél Mátyás földrajza. Marosvásárhely ref. koll. ért, 1902—1903.
 Descriptio seditionis Mijaviensis sub Krmano, 18. stor. (rukopis).
 DEZSÉNYI, Béla: A Nova Posoniensia és az újságolvasók a XVIII. században. Magyar századok, 81, 1948.
 DROBNÝ, Ján: Krmanova biblia. Stráž na Sione, 30, 1922.
 DROBNÝ, Ján: Daniel Krman st. a jeho doba. Nové Mesto nad Váhom 1926.
 ĐUROVIČ, Ján: Lubietovský rukopisný kancionál. Sborník Matice slovenskej, 18, 1940.
 ĐUROVIČ, Ján: Slovenský pietizmus. Historica slovaca, 3—4, 1945—1946.
 ELSCHKE, Oskár: Oponická zbierka, jej štýlová charakteristika a vzťah k slovenskej ľudovej hudobnej tradícii. Hudobnovedné štúdie, 7, 1966.
 ERNYEY, József: Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok. Ethnographia, 33, 1922.
 FABÓ, András: Adalékok Czwitterhez. Figyelő, 17, 1884.
 FABÓ-FRÄNKEL, Bertalan: Eszterházy Pál nádor énekeskönyve. A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest 1908.
 FABÓ-FRÄNKEL, Bertalan: Az Esterházy tabulaturás könyv kora. Magyar Könyvszemle, 19, 1911.
 FARKAS, Szerafin: Scriptorum Ordinis minorum Provinciae Hungariae reformatae S. Mariae. Bratislava 1879.
 FÁBRY, Ján Alexander: Matej Bahýl. Stráž na Sione, 13—15, 1905—1907.
 FÁBRY, Ján Alexander: Matej Bahýl, verný svedok a vyznavač čistého evanj. učenia Kristovho. Liptovský Mikuláš 1935.
 FERENCZY, Jakab — DANIELIK, József: Magyar írók I—II. Budapest 1856—1858.
 FEST, Sándor: Német utazó Bél Mátyásról. Irodalomtörténet, 5, 1917.
 FEYL, Othmar: Beiträge zur Geschichte der slawischen Verbindungen... der Universität Jena. Jena 1960.*
 FILTSCH, E.: Geschichte des deutschen Theaters in Siebenbürgen. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 21, 1887, 23, 1890.*
 FITZ, Josef: Georg Michaelis Cassai und seine Bibliothek. Graggerova pamätnica. Berlin 1927.
 FRIED, István: K počiatkom slovenskej a maďarskej literárnej histórie. Tradície a literárne vzťahy. Bratislava 1972.
 FRIEDRICH, ěndre: Halápy Konstantin emlékezete, 1698—1752. Temesvár 1903.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Kto je autor Hory zlatej serafinskej. Literárno-historický zborník, 2—3, 1940—1941.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Nové mená v dejinách našej spisby. Slovenské pohľady, 58, 1942.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Život a dielo Jána Abrahamffyho. Martin 1942.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Knihovedné poznámky zo života slovenského misionára. Slovenská národná knižnica, 3, 1947.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Zbierka slovenských tancov a pesničiek z prvej polovice 18. storočia. Slovenská hudba, 4, 1960.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Historicky o Uhroveckej zbierke. Slovenská hudba, 9, 1965.
 GAJDOŠ, Všeľvad Jozef: Novozámsky pašionál zo XVII. storočia. Katolícke noviny, 91, 1976.
 GAŠPARÍKOVÁ, Želmíra: Daniel Krman. Kostnické jiskry, 38, 1953.

- GÁRDONYI, Albert: A magyar történettudomány kezdetei. *Protestáns Szemle*, 37, 1926.
- GOLÁŇ, Karol: Osobnost Krmanova ve světle pramenů moravské protireformace. Bratislava, 3, 1929.
- GOLÁŇ, Karol: Pripad Václava Mlynáře. *Cirkevné listy*, 43, 1929.
- GRAGGER, Róbert: Egy magyar tudós sorsa (Rotarides Mihály). Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno. Budapest 1925.
- GREGOR, Ferencz: Unbekannte slowakische Gedichte und Volksliedsvarianten. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 6, 1960.
- GREGOR, Ferencz: Ein lateinisch-slowakisches Vokabular vom Anfang des 18. Jahrhunderts. *Studia Slavica*, 18, 1972.
- GRÉB, Julius: Drei alte Schuldramen in Kesmark, Karpathenland, 2, 1929.
- HAAN, Ludevít: Bél Mátyás. Akadémiai értekezések a történettudomány köréből VIII. Budapest 1879.
- HANUŠ, Josef: Ze slovenských knihoven. Bratislava 1925.
- HAYEKOVÁ, Matilda: Matej Bel ako lexikograf. *Studia Slavica*, 11, 1965.
- HAYEKOVÁ, Matilda: Dva staré trnavské slovníky. *Slavica Slovaca*, 6, 1971.
- HLAVA, Rudolf: Slovenský botanický slovníček z roku 1717. *Knížnica*, 1, 1949.
- HOLKO, Matej: Commentatio historico-literaria de documentis litterariis. Solennia VIII. Memoriae anniversariae bibliothecae Kis-Hontanae publicae . . . An. celebrata. Levoča 1817.
- HOLUBY, Jozef Ludovít: Predpisy cirkvám, fryvaldskej a konštianskej, superintendentom Danielom Krmanom vydané v čase visitacie r. 1707. *Cirkevné listy*, 1, 1887.
- HOLUBY, Jozef Ludovít: Veršíky. Trenčín 1889.
- HORÁLKOVÁ, Zdeňka: Nové objavy lidových písní z 18. století? *Slovenský národopis*, 11, 1963.
- HORŇIAK, Pavel: Niekoľko slov o životnom diele najplodnejšieho historika 18. stor. Mateja Bela. *Cirkevné listy*, 49, 1935.
- HORNYÁNSZKY, Viktor: Danielis Krman vitae curriculum. Protestantische Jahrbücher für Oesterreich. Budapest 1860.
- HORNYÁNSZKY, Viktor: Danielis Krman vitae curriculum. Monumenta Hungariae historica. Scriptores XXXIII. Budapest 1894.
- HORVÁTH, Pavol: Cestovatelia zo Slovenska v 17. a 18. storočí. *Vlastivedný časopis*, 14, 1965.*
- HORVÁTH, Pavel: Nepresvedčivý pokus o revíziu autorstva prvej slovenskej národnej obrany. *Historický časopis*, 25, 1977.
- HORVÁTH, Pavel: Básnická skladba Jána Baltazára Magina. *Vlastivedný časopis*, 31, 1982.
- HORVÁTH, Pavel: Slovenská historiografia v období pred národným obrozením. *Historický časopis*, 31, 1983.
- HORVÁTH, Pavel: Pôvod a podobizne Mateja Bela. *Vlastivedný časopis*, 33, 1984.
- HORVÁTH, Pavel — KOPČAN, Vojtech: Turci na Slovensku. Bratislava 1971.*
- HOUDEK, Vítězslav: Das Cationale von Tura Luka. *Moravské ornamenty*, 13, 1891.
- HOUDEK, Vítězslav: Historické písně slovenské v Kancionalu Turolúckém. *Časopis Matice Moravské*, 16, 1892.
- HOUDEK, Vítězslav: O nábožných piesňach kancionálu Turolúckeho. *Slovenské pohľady*, 16, 1894.
- HRUŠKOVÍČ, Samuel: Vlastný životopis. (Preložil Ján Vilikovský.) Liptovský Mikuláš 1943.
- CHOBÉNYI, József: Adatok és okmányok az Ilavai róm. kath. plébánia történetéhez. Nitra 1898.
- CHRIEN, Martin: Kegeliusove modlitby s prídavkom Cithary z r. 1693. *Cirkevné listy*, 51, 1937.
- JANKO, Július: Daniel Krman. Liptovský Mikuláš 1940.
- JUROVSKÝ, Stanislav: Filozofia Martina Szentiványiho. Martin 1944.
- K dejinám katolíckej kazateľskej literatúry slovenskej (príloha *Kazateľne*), 11, 1890.*
- KADLEČEK, Ivan: Cithara Sanctorum z r. 1693. *Cirkevné listy*, 72, 1958.
- KARDOS, Tibor: Bél Mátyás levelezése egy olasz tudóssal. *Irodalomtörténet*, 20, 1932.
- KASÁK, Jozef: Rukopis prstonárodných nápevov slovenských zo 17-ho stoeletia. *Sborník Spolku profesorov Slovákov*, 1, 1922.

- KATONA, István: *Historia critica XXXVIII.—XXXIX.* Budapest 1740.
- KÁFER, István: *K dejinám predberňolákovskej literatúry a jazyka.* Zborník FFUK — Philologica, Bratislava 1962.*
- KÁFER, István: *Obraz kuruckej doby v slovenskej literatúre. Dějiny a národy.* Praha 1965.
- KEMÉNY, Lajos: *Szentiványi Márton censori diplomája.* Történelmi Tár, 18, 1896.
- Kermann Dániel: *Protestáns képes naptár 1868-évre, 14,* 1868.
- KIPA, Emil: *Nieznana piesň flisacka z XVIII. w. Lud,* 1905.
- KIŠŠ, Igor: *Ján Bohumír Ertel. Cirkevné listy, 79,* 1966.
- KLÁTIK, Zlatko: *Vývin slovenského cestopisu.* Bratislava 1968.*
- KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, Belo: *Stará veršová pamiatka. Slovenské pohľady, 45,* 1929.
- KOHUTH, Jozef: *Pomník zásluhám. Katolícke noviny, 39,* 1888.
- KOLBUSZEWSKI, Jacek: *Obraz panej krásnej perem malovaný. Slavia Occidentalis, 30,* 1972.
- KOLBUSZEWSKI, Jacek: *Poézia pravdy a pravda poézie.* Bratislava 1978.
- KOLLÁNYI, Ferencz: *Esztergomi kanonokok 1100—1900. Esztergom 1900.*
- KOŠTIAL, Rudolf: *Palumbiniho modlitby. Cirkevné listy, 89,* 1973.
- KOVÁCS, Sándor: *Bél Mátyás. Protestáns Estek, 3,* 1916.
- KOVÁČ-MARTINI, Michal: *Coagulum vitae et elogii Matthias Belii, 1818 (rukopis v Ág. vall. Evangélikus Levéltár v Budapešti, sign. V./98).*
- KRAJČOVIČ, Rudolf — RUDOHRADESKÝ, Štefan — ŽUDEĽ, Juraj: *Rukopis neznámej slovenskej historickej piesne o bitke pri Trnave v roku 1704. Slovenská archivistika, 5,* 1969.
- KRESÁNEK, Jozef: *Tance a piesne zo zbierky Anny Szirmay-Keczerovej. Hudobno-vedné štúdie, 7,* 1966.
- KRMAN, Daniel ml.: *Martinus Tarnoczy. Trium Kermannorum exilia (rukopis), 1717. Univerzitná knižnica v Prahe (sign. XXVI A4).*
- KRMAN, Daniel: *Kniha života žilinského knihtačiaru Jána Dadana ml. (Vydal Boris Bálent.) Bratislava 1948.*
- KRMAN, Daniel ml.: *Itinerarium (Cestovný denník z rokov 1708—1709). (Vydal Jozef Minárik a Gustáv Viktory.) Bratislava 1969.*
- KRMAN, Daniel ml.: *Cestovný denník. (Vydal Gustáv Viktory.) Bratislava 1975.*
- KUDORA, János: *A magyar katolikus egyházi beszéd irodalmának története.* Budapest 1902.*
- KVAČALA, Ján: *Z počiatkov slovenskej spisovnej reči. Literárna epizóda z náboženských bojov na Slovensku v XVIII. storočí. (Juro Kudinec: Rúhání kacírúv.) Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 18,* 1921.
- LACHO, Ján: *Dvestoročná pamiatka uväznenia biskupa Daniela Krmana. Tranovského evanjelický kalendár na rok 1929, 1929.*
- LAZAR, Ervín: *Pedagogické dielo Gregora Fabriho. Nové obzory, 8,* 1966.
- LEPÁČEK, Celestín: *Františkánske pašionále. Časopis katolíckeho duchovenstva, 72,* 1931.*
- LEPÁČEK, Celestín: *Benignus Smrtník. Litteraria historica Slovaca, 1—2,* 1946—1947.
- LEPÁČEK, Celestín: *Františkáni v slovenskej literatúre pred Bernolákom. Kultúra, 9,* 1937.*
- LEPÁČEK, Celestín: *Redlov kancionál. Výročná správa rehoľného slovenského gymnázia františkánov v Malackách, 14,* 1940—1941.
- LEPÁČEK, Celestín: *Poézia vo františkánskych kázňach zo XVII. storočia. Zborník Matice slovenskej, 20,* 1942.*
- LICHARD, Daniel: *Jeden z dávnych obrancov národa slovenského. Domová pokladnica, 2,* 1864.
- LICHNER, Pavel: *Johannis Burii Micae historiae evangelicorum in Hungaria ab anno 1673. ad 1688. annum.* Bratislava 1864.*
- LIPTÁK, Johann: *Geschichte des evangelischen Lyzeums A. B. in Kesmark. Kežmarok 1933.**
- LOCHER, Th. J. G.: *Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slowaken und Tschechen.* Haarlem 1931.
- LOSONCZI, Zoltán: *Bél Mátyás és a magyar tudomány.* Budapest 1927.
- LUKÁCS, Károly: *Bél Mátyás „Tractatus de re rustica Hungarorum“.* Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái, 13, 1941.

- LUKINICH, Imre: A magyar bibliográfia írás első kísérletei. Magyar Könyvszemle, 47, 1923.
- MAGIN, Ján Baltazár: Ekloga. (Vydal Pavel Horváth.) Bratislava 1981.
- MALIAK, Jozef: Matej Holko. Cirkevné listy, 23, 1909.
- MARKUSZOVSKÝ, Samuel: A pozsonyi ág. ev. lyceum története. Bratislava 1896.*
- MARTINEK, Karol: Nový kalendář pro lid evanjelický na r. 1857, 2, 1857.
- MASZNYIK, Endre: Bahil Mátyás. Bratislava 1892.
- MATICKÁ, Ján: Sors Danielis Krman, superintendentis et VD Min. Mijaviensis. Ex originario exemplari . . . descripsit Maticska Joannes, theologiae auditor, 1844 die 24. Decembris Posonii, 1844 (rukopis v lyceálnej knižnici SAV v Bratislave, zv. 234, 4).
- Matthias Bahil, ein Bekenner des Glaubens in Verfolgungen und Nöten. Hermannsburg 1884.
- MATUNÁK, Michal: A tótok hazafias történelmi dalai. Felvidéki Híradó, 1892.
- MAYER, Ondrej: Ušmerceňe prešovskich mučedelnikov alebo Prešovská jatka. Prešov 1908.
- MAYER, Ondrej: Die Hinrichtung der Eperjeser Martirer oder das Blutgericht zu Eperjes. Prešov 1908.
- MÁTÉ, Károly: Irodalomtörténetírásunk kialakulása. Minerva, 1928.
- MENCSIK, Ferdinánd — KLUCH, János: Krman Dániel superintendentens 1708—1709-ki Oroszországi útjának leírása. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXXIII. Budapest 1894.
- MENČÍK, Ferdinand: Daniel Krman. Cirkevné listy, 2, 1888.
- MENČÍK, Ferdinand: Daniel Krman. Věstník královské české společnosti nauk, 1887. Praha 1888.
- MENČÍK, Ferdinand: Zwei Akten zur Biographie des Daniel Krman. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, 20, Wien 1899.
- MIETZSCHKE, Alfred: Aus dem Briefwechsel des Daniel Krman. Zeitschrift für Slavische Philologie, 18, 1942.
- MIHALOVICS, Ede: A katolikus prédikáció története Magyarországon I—II. Budapest 1900—1901.*
- MILKIN, Tichomír: Pohľad na dejepis cirkevného spevu na Slovensku. Literárne listy, 8, 1898.*
- MINÁRIK, Jozef: Daniel Krman 1663—1740. Kultúrny život, 8, 1953.
- MINÁRIK, Jozef: Predkollárovske rukopisné spevníky a zborníky. Studia z dawnej literatury czeskiej, slowackiej i polskiej. Warszawa — Praha 1963.*
- MINÁRIK, Jozef: A Kollár előtti kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények költészetét. Filológiai Közöny, 12, 1966.*
- MINÁRIK, Jozef: Literárne dielo Daniela Krmana ml. Daniel Krman ml., Itinerarium (Cestovný denník z rokov 1708—1709). (Vydal Jozef Minárik a Gustáv Viktory.) Bratislava 1969.
- MINÁRIK, Jozef: Piesne a verše pre múdrych i bláznov. Bratislava 1969.*
- MINÁRIK, Jozef: Baroková cestopisná próza. Studia Academica Slovaca, 2, 1973.*
- MINÁRIK, Jozef: Amor diktoval, lásku spisoval. Bratislava 1979.*
- MINÁRIK, Jozef: Po chodníčkoch kamenných, po cestičkách krvavých. Bratislava 1980.*
- MINÁRIK, Jozef: Samopašná viola da gamba. Bratislava 1984.
- MIŠIANIK, Ján: K počiatkom našej novodobej drámy. Slovenské divadlo, 8, 1960.*
- MOCKO, Ján: Samuel Tranovský. Cirkevné listy, 5, 1891.
- MOCKO, Ján: Kancionál senický. Slovenské pohľady, 12, 1892.
- MOCKO, Ján: Jan Blasius. Tranovský evanjelický kalendár na rok 1895, 2, 1895.
- MOCKO, Ján: Rozpomienka na Samuela Hruškovicu. Cirkevné listy, 9, 1895.
- MOCKO, Ján: Príspevok k historii pašijí. Cirkevné listy, 9, 1895.
- MOCKO, Ján: Hruškovic, farár baňsko-bystrický. Tranovský evanjelický kalendár na rok 1896, 3, 1896.
- MOCKO, Ján: Tranovského knižnica. Cirkevné listy, 10, 1896.
- MOCKO, Ján: Daniel Stránsky a jeho doba. Ružomberok 1897.
- MOCKO, Ján: Pavel Jakobei a historia Funebála. Tranovský evanjelický kalendár na rok 1899, 6, 1899.
- MOCKO, Ján: Ján Muthmann. Cirkevné listy, 19, 1905.
- MOCKO, Ján: Ján Sinapius Horčíčka. Cirkevné listy, 23, 1909.
- MOENICH, Károly — VUTKOVICH, Sándor: Magyar irók névtára. Bratislava 1876.

- MORÁVEK, K. G.: Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulantengemeinde in Zittau. Zittau 1847.
- MÓZI, Alexander: Szlovák-magyar zenei kapcsolatok — Slovensko-madarské hudobné vzťahy. Bratislava 1977.
- MUNTÁG, Emil: Uhrovská zbierka piesní a tancov z roku 1730. Martin 1974.
- MÜNZ, Teodor: Príspevok k zhodnoteniu ideového a vedeckého prelomu na Slovensku v 17. a 18. storočí. Z dejín vied a techniky na Slovensku, 3, 1964.
- NAGYOVÁ, Marta: Samuel Hruškovíc (Život a dielo), rukopis 1979.
- Nicol. Lange und Mathias Bahil. Zwei Lebensbilder aus der evang.-luth. Kirche. Eisleben 1859.
- OBERUČ, Ján: Pamiatka učenca Mateja Bela. Slovenské pohľady, 50, 1934.
- OBERUČ, Ján: Mathieu Bel, un piétiste en Slovaquie au 18-e siècle. Strassbourg 1936.
- OBERUČ, Ján: Pedagogická činnosť Mateja Bela v Banskej Bystrici. Pedagogický zborník Matice slovenskej, 4, 1937.
- OBERUČ, Ján: Črty zo života a diela Mateja Bela. Bratislava 1940.
- OBERUČ, Ján: Daniel Krman II. (mladší), kňaz, biskup, literát a trpitel. Služba, 4, 1940.
- OLEXOVÁ, Anna: Pavel Jakobei. Cirkevné listy, 91, 1977.
- ORBÓK, Mór: Magyar paedagogok és tanfériak Albuma. Bratislava 1885.
- ORMIS, Ján Vladimír: Kedy a kde umrel Matej Bahil? Slovenské pohľady, 46, 1930.
- PALKOVIČ, Konštantín: Z predbernoľákovských slovníkov. Zborník FFUK — Philologica, 14, 1962.*
- PALKOVIČ, Konštantín: Hruškov latinsko-slovenský slovník z r. 1706. Slovenská reč, 40, 1975.
- PAULER, Tivadar: Szentiványi Márton jellemzése. Magyar Tudományos Akadémiai Értesítő. Budapest 1857.
- PAULINY, Ladislav: Prosbopis Daniela Krmana, superintendenta. Korouhev na Sionu, 8, 1882.
- PAVELEK, Juraj: O autorstve najstaršej práce o dejinách poddanstva v Uhorsku De servitute Hungarica. Historické štúdie, 2, 1956.
- PAYB, Sándor: A pietisták a XVIII. században. Budapest 1898.
- PAŽICKÝ, Ivan D.: Krátky prehľad literárnej činnosti Daniela Krmana. Dedičstvo Krmanovo, 2, 1940.
- PÄTOPRSTÝ, Filip: Matej Bel a niekoľko pohľadov na jeho korešpondenciu. Jednotná škola, 22, 1970.
- PÁRNICZKY, Mihály: Szentiványi Márton és a Corpus juris Hungarici (1633—1705). Jogi Professzorok Emlékezete. Budapest 1936.
- PERETO, Vladimír Nikolajevič: Ugro-russkij pesennik načala XVIII v. Issledovanija i materialy po istorii starinnoj ukrajinskoj literatury XVI—XVIII vekov. Moskva — Leningrad 1962.
- PERÉNYI, József: Irodalomtörténetünk első munkásai. Nagykanizsa 1902.
- PERTLOVÁ, Estera: Spoločné črty v Grimmelshausenovom Dobrodružnom Simplicissime a v Uhorskom Dobrodružnom Simplicissime. O medzinárodných vzťahoch. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae Prešovensis. Bratislava 1968.
- PETRÁŠ, Milan: Ján Lyezei a jeho návrhy na racionálne hospodárenie. Agrikultúra, 15, 1977.
- PETRÁŠ, Milan: Prírodovedecké a hospodárske názory Martina Szentiványiho. Agrikultúra, 16, 1979.
- PETRÍK, Ján: Dvesto rokov od smrti Pavla Jakobeiho. Cirkevné listy, 65, 1952.
- PETRÍK, Ján: Agenda superintendenta Samuela Hruškoviča 1722. Cirkevné listy, 77, 1964.
- PETROV, Alexej Leonidovič: M. Běl, jak jej oceňují současníci a potomstvo. Slavia, 7, 1928—1929.
- PLAVEC, Gusto: Tristoročný Tranoscius. Liptovský Mikuláš 1936.*
- POSEWITZ, Theodor: Reise des Simpliessimus in die Tatra in der Mitte des siebzehnten Jahrhunderts. Kežmarok 1900.
- PÖSTENYI, Ján: Sbíerka nápevov slovenských ľudových piesní z roku 1625... Kultúra, 6, 1934.
- Prešovské kolégium v slovenských dejinách. (Red. Imrich Sedlák.) Košice 1967.
- PUKÁNSKYNÉ KÁDÁR, Jolán: Geschichte des deutschen Theaters in Ungarn I. München 1933.*

- PURGINA, Ján: Samuel Mikovíni (1700—1750). Život a dielo. Monumenta Slovaciae cartographica I. Bratislava 1958.
- PURGINA, Ján: Samuel Mikovini. Krásy Slovenska, 52, 1975.
- PURGINA, Ján: Z galérie slávnych Slovákov. Ján Tomka-Sásky. Krásy Slovenska, 52, 1975.
- R. J.: Knižnica prešovského rektora Jána Matthaoidesa. Slovenská národná knižnica, 2, 1946.
- RADVÁNI, Hadrián: Trnavské kalendáre. Knižničný zborník, 2, 1968. Martin 1969.
- RADVÁNI, Hadrián: Dve neznáme trnavské tlače zo 17. storočia. Trnava 1974.
- RADVÁNI, Hadrián: Grafika v trnavských kalendároch do konca 17. storočia. Vlastivedný časopis, 25, 1976.
- RAPANT, Daniel: Bélovo maďarónstvo. Prúdy, 12, 1928.
- RATKOS, Peter: Maginova Apológia Slovákov a Belove rukopisy o Trenčianskej stolici. Historický časopis, 25, 1977.
- REBRO, Augustín: Martin Szentivány — prvý slovenský hydrogeológ teoretik. Balneologický spravodaj 1980. Bratislava 1981.
- REBRO, Augustín: S Matejom Belom o kúpeľoch a minerálnych vodách. Bratislava 1983.
- REIF, Pál: Bél Mátyásnak levelei Kermann Daniel püspökhöz. Magyar protestáns egyháztörténeti adattár, 4, Budapest 1905.
- REKEM, Ján: Teplanské duchovné piesne. Trenčín 1943.
- REKEM, Ján: Štefan Dubnicay a jeho doba. Trenčín 1944.
- Resolutiones Caesareo-Regiae in negotio religionis diversis annis editae 1691—1765, fol. 30b—32b (rukopis v knižnici Batthyanea v Albe Julii, sign. R. I. 88).
- REZIK, Ján: Prešovská jatka z roku 1687. (Preložil Gustáv Pogány. Vydali Ján Gömörý a Gustáv Pogány.) Liptovský Mikuláš 1931.
- REXA, Dezső: Két újabb változat a „Volt tót kuruczdalá“hoz. Irodalomtörténeti Közlemények, 20, 1910.
- RÉTI, Endre: O doktorských dizertáciách na trnavskej univerzite. Z dejín vied a techniky na Slovensku, 6, 1972.*
- RIMELY, Carolus: Historia collegii Pazmaniani. Vieniae 1865.
- ROTARIDES, Michal: Historiae Hungaricae literariae antiqui, medii atque recentioris aevi lineamenta. Altona 1745.*
- RÖSEL, Hubert: Der Slowake Mat. Bel — ein bedeutender Mitarbeiter an den tschechischen hallenschen Drucken. Halle 1955.
- RÖSEL, Hubert: Listy Mateja Bela v Nemecku. Slovenská literatúra, 4, 1957.
- RUDOHRADSKÝ, Štefan: Neznámy rukopis dvoch slovenských historických piesní. Literárny archív 1970. Martin 1971.
- RUHMANN, Jenő: Rotarides Mihály soproni kapesolatái. Soproni Szemle 1944.
- RUSINSKÝ, Beloň: Rukopisný spevník slovenský z roku 1689. Cirkevné listy, 51, 1937.
- RUSINSKÝ, Beloň: Kegeliusove duchovné premýšľovania. Cirkevné listy, 52, 1938.
- RYBARIČ, Richard: Nové objavy historikov. Slovenská hudba, 8, 1964.
- RYBARIČ, Richard: Komu patrí „Oponická“ zbierka? Slovenská hudba, 9, 1965.
- RYBARIČ, Richard: Z problematiky „Oponickej“ zbierky piesní a tancov. Hudobno-vedné štúdie, 7, 1966.
- SELECKÝ, Štefan Ferdinand: Obraz panej krásnej perem malovaný. (Vyd. Ján Mišianik.) Bratislava 1958.
- SERFÓZÓ, József: Szentiványi Márton S. J. munkássága a XVII. század küzdelmeiben. Budapest 1942.
- SCHWARTZ, Elemér: Bél Mátyás német helyesolvasási szabályai. Egyetemes Philologiai Közlöny, 56, 1943.
- SLÁVIK, Michal: Slovenskí národovci do 30 okt. 1918. Trenčín 1918.
- SLIAČAN, Jozef: Zo zaviatej histórie krupinského piaristického gymnázia. Kultúra, 16, 1944.
- SMRTNÍK, Melchior: Valedikcia Melchiora Smrtníka, richtára mesta Banskej Bystrice 1687—1688. Banská Bystrica 1969.
- SPEER, Daniel: Uhorský Simplicissimus. (Preložil Jozef Vlachovič.) Bratislava 1964.
- STOEGER, Joannes Nepomuk: Scriptorum provinciae Austriacae Soc. Jesu. Wien 1856.*
- STOLL, Béla: Magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája. Budapest 1963.*